

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ  
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІМ. М.І. ПИРОГОВА**

**Кафедра філософії та суспільних наук**



**ФІЛОСОФІЯ  
В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ  
ТА  
СОЦІАЛЬНО - ПОЛІТИЧНОМУ  
ДИСКУРСАХ**

**МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ**

**ІІІ-ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ  
НАУКОВО - ПРАКТИЧНОЇ  
КОНФЕРЕНЦІЇ  
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

**17 листопада 2022 року**

**ВІННИЦЯ 2022**

УДК: 1(091):004.83

**ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР**

академік Національної академії медичних наук України,  
ректор ЗВО Вінницького національного медичного університету  
ім. М.І. Пирогова,

доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри нормальної фізіології  
**Мороз Василь Максимович**

**ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА**

проректор ЗВО з наукової роботи

Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,  
доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри нормальної фізіології  
**Власенко Олег Володимирович**

Професор ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,  
доктор філософських наук, професор  
**Вергелес Костянтин Миколайович**

**Редакційна колегія:**

**Харьковченко Євген Анатолійович** доктор філософських наук, професор,  
завідувач ЗВО кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського  
національного університету імені Тараса Шевченка

**Куліш Павло Лаврентійович** кандидат філософських наук, доцент, доцент ЗВО  
кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного  
університету ім. М.І. Пирогова (ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР)

**Мельник Віктор Мирославович**, кандидат політичних наук викладач ЗВО  
кафедри політології філософського факультету Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка

**Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах.**  
Матеріали доповідей та виступів III всеукраїнської науково-практичної конференції з  
міжнародною участю 17 листопада 2022 року Вінниця 2022. ТОВ «Друк плюс». – 180 с.  
**ISBN 978-7120-7791-39-0**

Збірник містить матеріали доповідей та виступів учасників III всеукраїнської  
науково-практичної конференції з міжнародною участю «Філософія в сучасному  
науковому та соціально-політичному дискурсах», яка відбулась у Вінницькому  
національному медичному університеті ім. М.І. Пирогова 17 листопада 2022 року з  
нагоди святкування Міжнародного дня філософії. У поданих матеріалах висвітлюється  
широке коло актуальних проблем розвитку філософських дисциплін від минулих часів  
до сучасних. Збірник адресовано науковцям, вищої та середньої освіти, аспірантам,  
магістрантам, пошукувачам, студентам та всім хто цікавиться філософією й  
гуманітарними дисциплінами.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть  
повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-  
статистичних даних, власних імен, посилань, грамотність, літературний стиль та інших  
відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані  
матеріали. Рукописи не повертаються. Організатори конференції та члени редколегії не  
завжди поділяють думки учасників (авторів).

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного медичного  
університету ім. М.І. Пирогова протокол № 4 від 24 листопада 2022 р.

УДК: 1(091):004.83

ISBN 978-7120-7791-39-0

## ЗМІСТ

1. <b>Власенко О.В., Серебреннікова О.А., Вергелес К.М., Вергелес Т.М.</b> СУЧАСНА НАУКА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ....	6
2. <b>Bishenden Polina</b> CHALLENGES FOR UK HIGHER EDUCATION: REFLECTIONS OF AN EDUCATOR.....	10
3. <b>Беднарчик Т.Р., Беднарчик М.В.</b> МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ РІШЕННЯ ЛІКАРІВ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОТЯСІНЬ 1917-1921 РОКІВ .....	13
4. <b>Вестімова К.В.</b> ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: МОНІТОРИНГ СИТУАЦІЇ.....	20
5. <b>Волкова К.С.</b> СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ЇЇ РОЗВИТКУ.....	23
6. <b>Вороний Д.Р.</b> САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ ВОЛОНТЕРСТВО.....	28
7. <b>Гаврилянчик М.В.</b> ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я.....	30
8. <b>Гольд О.Ф.</b> ПОЛІКОНФЕСІЙНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ.....	32
9. <b>Гончаренко І.Ф., Ещенко В.І., Савічан К.В.</b> СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВИ У «ЛЕВІАФАНИ» ТОМАСА ГОББСА.....	36
10. <b>Горохова Л.В., Невинна Г.Я.</b> РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ...	39
11. <b>Добродум О.В., Мартинюк Е.І., Нікітченко О.Е.</b> ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І СУЧАСНА ВІЙНА.....	44
12. <b>Додонова В.І., Додонов Р.О.</b> ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОСТМОДЕРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	49
13. <b>Дроботько Т.О.</b> МОДЕЛЮЮЧА ГРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ЕТНОПОЛІТИЧНИМ КОНФЛІКТАМ.....	53
14. <b>Заглада В.М.</b> СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ «ІНФОРМАЦІОНАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА».....	56
15. <b>Зембицький Є.П.</b> ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ.....	60
16. <b>Калач Д.М.</b> МОРАЛЬ – ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЕТИКИ.....	65
17. <b>Keller Olga</b> EINIGE ANMERKUNGEN ZU BYZANTINISCHEN RECHTSANWÄLTEN.....	68
18. <b>Кобетяк А.Р., Захарчук С.В.</b> ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ.....	70
19. <b>Колінько М.В., Чубко Н.Ю.</b> ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ «ЗУСТРІЧІ З ІНШИМ» В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	75
20. <b>Кравчук О.М., Ратушняк І.І.</b> ПОДІЛЬСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ КОМІСАР МИКОЛА СТАХОВСЬКИЙ (1879-1948): СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ.	77

21. <b>Куліш П.Л., Вергелес К.М., Куліш С.П.</b> СОЦІАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЕ І ПРИРОДНИЧО-НАУКОВЕ ЗНАННЯ – КОНВЕРГЕНЦІЯ ЧИ ДИВЕРГЕНЦІЯ?.....	81
22. <b>Лациба В.П.</b> УКРАЇНСЬКИЙ ГАРТЛЕНД: ЧОМУ УКРАЇНА ВАЖЛИВА ДЛЯ СВІТУ.....	91
23. <b>Майданевич Л.О., Федотова В.В.</b> ПИТАННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДВОКАТОМ ЗАХИСТУ КЛІЄНТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	94
24. <b>Макаров З.Ю.</b> ІСТОРИЧНІ ТИПИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРИРОДИ: НА ШЛЯХУ ПЕРЕУСВІДОМЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ.....	96
25. <b>Мельник В. М.</b> РАННЯ РИМСЬКА ПОЛІТІЯ, ЇЇ ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ ТА ВПЛИВ ЕТРУСКІВ.....	100
26. <b>Мельник Л.М., Грек І.М.</b> ВОЛЕЛЮБНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧНА РИСА НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ.....	103
27. <b>Мельничук В.В.</b> ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	106
28. <b>Петрушенко В.Л.</b> ЗМІНИ У СТРУКТУРІ ТА СТАТУСІ ОБ'ЄКТА СУЧАСНОЇ НАУКИ.....	109
29. <b>Петрушенко О.П.</b> ЧИ МОЖЛИВА БІОЕТИКА ЯК ТРАНСКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН?.....	111
30. <b>Пилипенко С.П.</b> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ ПОЛЬЩІ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	113
31. <b>Повshedна Д.В.</b> НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	118
32. <b>Предко М.Є.</b> КОРУПЦІЯ: ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ.....	123
33. <b>Предко О.І., Предко Д.Є.</b> РЕЛІГІЙНА ВІРА, ФАКТОРИ ЇЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ.....	125
34. <b>Пустовіт С.В.</b> РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ У ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	131
35. <b>Ратніков В.С.</b> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОЇ НАУКОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ЗГАДКА ДЖ. НІДЕМА.....	134
36. <b>Соколовський О.Л.</b> РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА.....	137
37. <b>Стрелкова Ю.О.</b> ЧЕСНОТИ ХРИСТІЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	141
38. <b>Труфанова А.О.</b> КОНЦЕПТ «МИСТЕЦТВО» У ПРАЦЯХ РОМАНА ІНГАРДЕНА.....	143
39. <b>Трухманова С.Л., Пилипчук В.Л.</b> ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	148
40. <b>Ханжи В.Б.</b> АВТОНОМНІСТЬ ТЕМПОРАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЦІЛІСНІСТЬ СИСТЕМИ АНТРОПНОГО ЧАСУ.....	150

41. <b>Шевченко С. Л.</b> ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ М. БЕРДЯЄВИМ ПРАГМАТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ДУХОВНОГО.....	155
42. <b>Школьнікова Т.Ю.</b> ВПЛИВ СТРАХУ НА СВІДОМІСТЬ ТА ПІДСВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ.....	159
43. <b>Ямчук П.М.</b> ДУХОВНО-ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ Й БУТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛЬНОСТІ ХХІ СТОЛІТТЯ (ідеї В'ячеслава Липинського, Дмитра Дорошенка, Василя Симоненка).....	165
44. <b>Янішевський О.Л.</b> ФЕНОМЕН ДОСКОНАЛОСТІ У РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	169
<b>НАШІ АВТОРИ</b> .....	172

**Власенко О.В.,**  
проректор ЗВО з наукової роботи  
д. мед. н., професор,  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

**Серебряннікова О.А.,**  
проректор ЗВО з науково-педагогічної та навчальної роботи,  
к. мед. н., професор,  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

**Вергелес К.М.,**  
д. філос. н., професор  
професор ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

**Вергелес Т.М.,**  
асистент ЗВО кафедри загальної гігієни та екології  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна.

## **СУЧАСНА НАУКА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ**

Наука з часу своєї появи і особливо в умовах сучасності була й залишається надійним раціонально-духовним, теоретико-технологічним і світоглядно-методологічним фундаментом розвитку людської цивілізації. Нині наукова діяльність зосереджена здебільшого в закладах вищої освіти (ЗВО) і являється невід'ємною складовою частиною освітнього процесу. У сучасній Україні фундаментальною політико-правовою засадою розвитку національної науки й освіти став Закон України «Про вищу освіту». Саме в ньому сформульовано і чітко прописано базові завдання наукової діяльності в ЗВО. До цих завдань відносяться: логічна побудова змісту вищої освіти; дотримання єдиних стандартів у вищій освіті, а саме використання уніфікованих підручників, методичних розробок, які враховуватимуть сучасні досягнення науки та техніки; впровадження плодів наукових відкриттів у предметно-практичну діяльність суспільства; обов'язкова участь учасників освітнього процесу в науковій діяльності, що здійснюється в ЗВО; організація та проведення наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, курсових, дипломних та інших видів роботи суб'єктів освітнього процесу. [1]

Окрім, вище зазначеного Закону наукова робота в ЗВО України реалізується також на засадах існуючих Законів України «Про освіту»,

«Про наукову і науково-технічну діяльність», статутів університетів, та інших ВНЗ III і IV рівнів акредитації. [1]

Як підкреслюється в Законах, запорукою успіху освітнього процесу є знання та розуміння сучасних методологій, теорій, технологій, методик і організації навчального і науково-дослідницького процесу в ЗВО. Ці навички вкрай необхідні всім учасникам освітнього процесу, починаючи зі студентів, аспірантів та докторантів і закінчуючи всіма співробітниками навчально-наукових структур, факультетів тощо. [2]

Наука у процесі свого довготривалого історичного розвитку набула особливого суспільного значення і постає нині складним та багатовимірним соціальним феноменом. З одного боку вона є особливим видом пізнання, спрямованого на формування об'єктивних, систематизованих раціонально обґрунтованих знань про Світ, а з іншого - це соціальний інститут, який гарантує існування науково-пізнавальної практики. Як вид пізнавальної діяльності, наука взаємодіє з іншими близькими їй видами такої ж діяльності: буденної, художньої, релігійної, філософської тощо.

На відміну від інших форм пізнавальної діяльності метою науки є виявлення законів, згідно з якими об'єкти (об'єктивна реальність) можуть перетворюватися в процесі людської діяльності в нову реальність (доказову реальність). Оскільки людською діяльністю можуть перетворюватися будь-які об'єкти – починаючи з фрагментів природи, соціальних підсистем і суспільства загалом, станів індивідуальної і колективної свідомості тощо, постільки всі вони можуть поставати предметами наукового вивчення. Для науки вони є об'єктами, котрі існують і розгортаються за власними закономірностями. Від інших форм пізнання наука вирізняється насамперед предметним та об'єктивним способом дослідження світу. Саме властивість предметності й об'єктивності є найістотнішою рисою науки.

З іншого боку наука є особливою формою суспільної життєдіяльності, котра має історичне походження і впродовж свого розвитку постійно отримує чіткі результати у вигляді фактів, гіпотез, теорій, законів та методів дослідження. Наукове мислення за своєю суттю є спростовуванням того, що на поверхні видається самоочевидним та достовірним. Науковими вважаються будь-які дослідження і їх результати (ідеї, гіпотези, концепції, теорії) лише тоді коли вони в принципі допускають своє підтвердження (верифікацію) чи спростування (фальсифікацію).

Аналізуючи історію науки, ми бачимо, що всі наукові відкриття, якими б вони абстрактними не були, в певний історичний час, знаходять своє застосування. Іншою характерною рисою науки є вивчення та доведення нею тих явищ природи, які були винайдені людиною. Свою

сутність наука проявляє через дві головних складових: як система наукових знань, і як, система наукової діяльності.

Щоб краще зрозуміти таке явище як наука варто звернутися до історичних сторінок її зародження та еволюції. Перший спогад про наукові розвідки ми віднаходимо в давньому періоді, а саме в часи трансформації міфологічного світогляду, з проміжними його видами аж до наукового світогляду. Цей період сягає початку 8 ст. - 6 ст. до н.е.. Тоді в Стародавній Греції були утворені науково-раціоналістичні вчення, які ми використовуємо і сьогодні. Саме в античний період, виникають різні гносеологічні конфігурації, зокрема: доведення як система раціонального обґрунтування, дедукція як елемент логіки, тощо. Саме з цих конфігурацій бере свій початок наука.

Виникнення нових наукових знань в Стародавній Греції залежало здебільшого від діяльності науковців, дослідників та філософів, які безпосередньо впливали на сутнісні зміни основних методів міркування та способів розгляду суті будь-якого предмету.

Так в історії виникає одна із перших форм науки, яка отримує свою власну назву «наука античного світу». В цій першій історичній формі наукового пізнання закладаються основи майбутньої хімії, астрономії, математики, геометрії, фізики, натурфілософії, філософії, метафізики (філософська онтологія), логіки, психології, зоології, ботаніки, мінералогії, географії, естетики, етики, політики та інших похідних наук. Відтак спостерігається початок та поетапне здійснення диференціації науки й утворення нових методологічно обґрунтованих дисциплін.

Дещо нового характеру відродження науки та культури ми знаходимо в добу Ренесансу, яка бере свій початок з 14 ст. і до 17 ст.. Епоха Відродження набула нового змісту, для якої характерним є орієнтація на утвердження капіталістичного ладу, формування буржуазних класів, становлення нової соціально-політичної системи, ренесанс міст тощо. Також дана епоха характеризується і цілим рядом інших соціально-політичних явищ, а саме таких як: виникнення великих конфліктів в соціумі, релігійні війни, ранні буржуазні революції, відбувається відродження античної спадщини в культурі, зароджується друкарство.

За доби Ренесансу відбулося виникнення та становлення класичного природознавства з його представниками М. Коперником та М. Кузанським. Однією з важливих характеристик культури епохи Ренесансу є утвердження культу діалогу, поступове відродження дискусій, які були притаманні античній епосі. Характерною ознакою Відродження є антропоцентризм і становлення та розвиток природознавства як науки.

Більш сформованого вигляду наука в сучасних її конфігураціях почала набувати в 17-19 ст. В цьому періоді були зроблені великі відкриття у фізичних, хімічних, математичних, біологічних, астрофізичних та геологічних науках. У 2-ій половині 19 ст. Менделєєв Д. І. Сформулював



періодичний закон в хімії. Дійсно важливий «переворот» в науці здійснив Ч. Дарвін з своєю еволюційною теорією і законом збереження та перетворення енергії. Цей важливий доробок в науці став причиною подальшого її стрімкого розвитку.

Наступним стрибком у розвитку науки став кінець 19 ст.. Саме він став причиною руйнування цілого ряду поглядів, згідно з якими сама природа сприймалася як стала й така, що відбувається в постійному русі в одному й тому самому колі. Важливу роль в такому руйнуванні відіграв І. Кант, який в ранньому періоді своєї творчості створив космогонічну теорію.

Револьюційним для науки став кінець 19 ст. початок 20 ст., саме тоді коли природознавство набуло нових форм. В фізиці Дж. Томсоном в 1897 р. було відкрито електрон, М. Планком в 1890 р. було засновано засади квантової механіки, сформульовано вчення про радіоактивне випромінювання тощо.

Розвиток науки в 20 ст. можна охарактеризувати як стрімкий. Основною рисою піднесення науки цього періоду стає її єднання із суспільно-історичною та матеріально-виробничою практикою. Як відомо на ранніх етапах розвитку науки техніка і виробництво випереджали її розвиток. Вони надавали науці для її аналізу і узагальнень вже готовий продукт, із завданнями, породжуваними практикою. Стрімкий розвиток науки ХХ століття стимулював створення наукознавства, завданням якого є вивчення закономірностей функціонування й розвою, структури та динаміки наукової діяльності, економіки й організації наукових розвідок, форм взаємодії з іншими царинами матеріально-духовного життя соціуму. У сучасній постнекласичній науці все більше місце займають складні історично змінні системи, які включають і людину. Серед них сучасні біотехнологічні (у тому числі генної інженерії) та медико-біологічні об'єкти, великі екосистеми аж до біосфери, людиномашинні порядки тощо. Завдяки методології дослідження таких об'єктів відбувається зближення сучасного природничо-наукового і соціогуманітарного пізнання, закладається підґрунтя їх поглибленої конвергенції. [3]

Тож зростаючі темпи появи нових знань, нових методів та векторів наукових досліджень, організаційних форм виробництва і відповідних їм професійних компетенцій повинні в сучасних умовах супроводжуватись адекватним динамізмом системи освіти, яка, в силу об'єктивних і суб'єктивних факторів, має тенденцію до відставання.

### **Література:**

1. Про освіту: Закон України від 15.09.2017р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

2. Про вищу освіту: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-18#Text>

3. Власенко О. В., Вергелес К. М., Куліш П. Л., Драчук О. П. Поняття автор, авторство, плагіат: значення та смисли в контексті наукової етики і права / Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах: матеріали доповідей та виступів всеукраїнської науковопрактичної конференції з міжнародною участю 19 листопада 2020 р. – Вінниця: Видавництво ФОП Кушнір Ю. В. , 2020. – 204 с

**Bishenden Polina,**  
PhD in Education,  
Kent University,  
Kent, United Kingdom

### **CHALLENGES FOR UK HIGHER EDUCATION: REFLECTIONS OF AN EDUCATOR**

My thoughts stem from my experience as a student of Politics and International Relations at each level of Higher Education (from BA to now PhD).

I would like to comment on Rosemary Sage's [1] characterisation of education in the UK. To begin with, there is a difference between education in school and in university. In school, it is true that critical thought is encouraged in theory but not in mark schemes, and students tend to leave with a shallow knowledge of their subjects. I really can't comment on school too much, as I do not have an understanding of the institution. I have heard, anecdotally from teacher friends, that in many cases those in senior leadership have less experience teaching and may be rather detached from the situation 'on the ground'.

Turning to the Swiss cheese knowledge analogy, which Rosemary Sage uses to comment on higher education in the UK [1; 2]. In my experience, this is not entirely accurate. It is true that in the UK a passing grade is 40% and a first-class grade is 70%. However, I do not think that this means that the top students in the UK are missing 30% of the knowledge that they need. I don't think that this is inscribed in official policy, but the way I see it, is undergraduate degrees in the UK train students in a generalisable way (as Sage wrote in her article). I believe that it is later on in an academic career that specialist knowledge is developed. I was recently speaking to a friend about how much of our philosophy class we had forgotten since finishing our studies. We came to the conclusion that our course didn't teach us facts to be used for all-time, but rather developed our reasoning as a transferable skill to be applied to many different

jobs. In university, we are taught to think critically and encouraged away from rote learning. Our assessments are approached accordingly. Thus, a 70% grade is not given for a student that knows 70% of the answers. Instead, it is given to the student showing above average (but not perfect) critical thought and understanding of their subject. When the mark is higher, it is given not for only knowledge, but for excellence. From what I have seen on my course, grades above 80% are reserved for only the highest achievers. Grades above 90% are so rare, that they become the talk of the faculty. Rosemary Sage argues that developing this kind of non-specialist knowledge hinders the UK's progress. Personally, I think that in our modern, ever-changing world this is a positive way to approach undergraduate studies. Students enter higher education training for a career that does not yet exist! It is having a collection of skills that are applicable to many different settings that will give them the flexibility needed to compete in this fast-paced environment.

I think that, further, Rosemary Sage has mischaracterised writing a PhD thesis. She suggests that it follows a model of learning that is positivist, objective, and generated from a linear research design. This is, of course, not the case for all doctoral projects in the UK. There are plenty of interpretive, constructivist projects that practice reflexivity, abductive reasoning, and an open-ended research process. Perhaps I have misunderstood Sage, as this appears a very harsh inaccuracy. Rosemary Sage has also referenced the mental health problems that students experience as a way of proving that the PhD does not work. To my mind, this is not the outcome of the research process per se, but rather a product of the wider challenges facing academia in the UK.

In some ways, I agree with Rosemary Sage. There deep problems with higher education in the UK. In my opinion, this is driven by the fact that academia has become a business in our country. When tuition fees were introduced (and subsequently increased) a shift in higher education happened. Universities began to market a student experience instead of a learning experience. I don't know about other countries- but in the UK it is common to have multiple bars and nightclubs on campus, with alcohol and nights out advertised by university-affiliated bodies. I am unsure where the money goes, but certainly more is put into management and resources than into fostering academic work. I read recently that Vice-chancellors' salaries have grown, whilst in real terms university staff's pay has fallen by 17% [2]. Furthermore, pension reforms led to substantial losses of university staff. PhD students regularly teach as a part of their scholarship scheme, which works out to about £8-9 an hour (for context- the minimum wage in the UK is currently £8.72). Casual labour and zero-hour contracts permeate the academic space, but there are many problems. People are unable to make financial plans and have fewer employment rights. The quality of service provided to students is also affected, with a lack of continuity from their lecturers [3]. This situation has been the partial subject of higher education strikes in recent years. The dire state of things

has become very apparent during the COVID-19 pandemic. In my opinion, not only has the workload increased for staff with the new online medium, but the already existing problems with education provision are made clearer when the allure of top facilities (both for education and leisure) are removed from the student experience.

Finally, I have a point about the way that academics are perceived in the UK. Rosemary Sage has presented a really good case for practitioner doctorates. I agree that this option should be made more available to everyone and can add a valuable dimension to academia. But the traditional route should not be tarred. I really believe it is a disservice to suggest that academics do not understand political, economic and social influences on their discipline. It seems like the ivory tower argument- that academics are secluded from the real world. Though this is a valid critique in many cases, in the UK the argument has led to politicians and right-wing media declaring ‘enough of experts’ and challenging fact with opinion. I’ve seen it fuel mass public misinformation. So instead, let’s foster people’s expertise, which is developed through different routes. Let’s realise that academia is far more vibrant and grounded than described in the article. When it doesn’t meet our standards, let’s drive it in a more positive direction (including, for example through an emphasis on practitioner doctorates). But let’s also recognise that there is space for us all.

### **References:**

1. Sage R. The role of higher education in developing policy and practice for the development of the new industrial age. *Journal of Higher Education Policy and Leadership Studies*. 2020. Vol. 1. No 1. Pp. 64-76.
2. Sage R. (Ed.) *Paradoxes in Education: Learning in a Plural Society*. UK: Brill, 2017.
3. Universities strike is over more than just pensions. *Financial Times*. Access: <https://www.ft.com/content/94c1d5ca-11e8-11ea-a7e6-62bf4f9e548a>
4. Pickering W. Zero-hours contracts. A UCU Briefing. 2014. Access: [https://www.ucu.org.uk/media/6882/Zero-hours-contracts-a-UCU-briefing-Mar-14/pdf/ucu\\_zerohoursbriefing\\_mar14.pdf](https://www.ucu.org.uk/media/6882/Zero-hours-contracts-a-UCU-briefing-Mar-14/pdf/ucu_zerohoursbriefing_mar14.pdf)

**Беднарчик Т.Р.,**  
к.філос.н., доцент,  
доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
*Вінницький національний медичний університет*  
*ім. М.І. Пирогова*  
*м. Вінниця, Україна*  
**Беднарчик М.В.,**  
викладач вищої категорії,  
*Вінницький медичний коледж ім. Д.К. Заболотного*  
*м. Вінниця, Україна*

## **МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ РІШЕННЯ ЛІКАРІВ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЯСІНЬ 1917-1921 РОКІВ**

Практикуючий лікар, як в наш час, так і в минулі епохи, повною мірою занурений у суспільне життя, розуміє переживання пацієнтів та їхніх близьких, соціальні проблеми, успіхи та невдачі державної політики у сфері охорони здоров'я та супутніх галузях. Перша половина ХХ століття близька нам, не зважаючи на сторічну віддаленість, оскільки запити та проблеми становлення громадянського суспільства залишаються на диво схожими. Так само залишаються відкритими питання забезпечення державності та національних пріоритетів України. Захист демократії та вміння розумно розпорядитися революційною свободою постають викликом для мислячих людей. Ми не ставимо за мету системно порівнювати становище і роль спільноти лікарів в 1917-1921 роках та в наш час, але відповідні паралелі неодмінно виникають. Також відзначимо, що в полі розгляду знаходяться події і тенденції Наддніпрянської України як колишньої частини Російської імперії без урахування ситуації в Галичині та на Буковині в складі Австро-Угорщини та відразу після її розпаду в 1918 р.

Відзначимо, що лікарі, як фахова спільнота, були втягнені у процес реформування соціальної політики медицини, зокрема на землях Російської імперії задовго до 1917 р. Велику роль відіграло становлення земської медицини в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., що поклало на медиків цієї структури функцію соціальної опіки над населенням в усьому різноманітті тогочасних верств. Земські лікарі славилися своїми вміннями, досвідом, дієвим гуманізмом та авторитетом у місцевих громадах. Загальнодержавні з'їзди «Товариство російських лікарів в пам'ять М.І. Пирогова» активізували громадянську позицію медиків. Відзначимо, що VI З'їзд Пироговського товариства відбувся у Києві в 1896 р. Там же в 1898 р. скликали Х З'їзд російських природодослідників та лікарів. Професійна та громадська активність медиків особливо

посилилася у зв'язку із розгортанням мережі Російського товариства Червоного Хреста в роки Російсько-Японської війни 1904-1905 років. Революція 1905-1907 років поставила питання докорінних змін у політичному, суспільному та економічному житті, і все це залишило значний відбиток у свідомості лікарів.

Національне питання було однією з тіньових чи «не публічних» тем у громадських інтересах медиків того часу. Проте це питання так чи інакше привертало увагу інтелектуалів. По-перше, майже публічно схвалювалося «посунення німців» з російської науки та медицини. Це вважалося чимось на кшталт «продовження справи Михайла Ломоносова» і відповідало «русофільству» державної політики [6, с. 28]. По-друге, мемуаристика свідчить, серед лікарів було прийнято звертати увагу на національність колег та пацієнтів. При потребі, національній ментальності особи приписували її успіхи, невдачі чи особливості.

З контексту вивчених джерел випливає, що перед 1917 р. лікарі мали один значний привілей – казати правду на поставлені запитання. Саме правди чекали від лікаря чи медика-науковця представники усіх станів тогочасної держави включно з можновладцями. Високі моральні якості лікаря поставали чи не головною чеснотою лікаря, на яку розраховувало суспільство. Навіть за несприятливого перебігу лікування чесність запобігала репутаційним втратам у таких випадках. Присяга лікаря того часу чітко проголошувала ці ідеї: «Обіцяю бути справедливим до своїх товаришів-лікарів і не ганьбити їх особистості, проте, якщо цього потребує користь хворого, казати правду прямо і незважаючи на особистості» [7, с. 18].

Напередодні Першої світової війни лікарі залишалися певним станом чи різновидом «різночинців» у ієрархічній структурі суспільства і, за великим рахунком, не належали до еліти країни. Військові лікарі не вважались повноцінними членами «офіцерських зібрань» і носіями полкових традицій. Лікарі на службі мали статус «військових урядовців» і носили цивільні звання згідно «Табелю про ранги». Такий самий другорядний статус мали військові інженери, зв'язківці, транспортники. Військовий лікар міг розраховувати лише на особисте приязне ставлення з боку кадрових офіцерів у випадку встановлення дружніх відносин. З початком Першої світової війни в 1914 р. медицина швидко мілітаризувалася. Десятки тисяч лікарів були мобілізовані до війська, де їм довелося працювати як в бойових підрозділах на передовій, так і в численних госпіталях. Земські лікарні прифронтової зони безпосередньо приймали поранених, а тилові лікарні тісно співпрацювали з госпіталями. Досвідчені «цивільні» лікарі постійно залучалися до консультування лікування поранених та хворих у госпіталях. Нагадаємо, що медичні установи для «нижніх чинів» та офіцерів існували окремо, що відображало існуючу стану диференціацію населення Російської імперії.

Реформа системи військової медицини, яка охопила армію з 1914 р., за оцінкою лікарів, була вкрай недолугою. Йдеться про зміну підпорядкування медичних установ. Начальники госпіталів та медичних служб, які були лікарями і мали звання урядовців, опинилися під контролем менших за званнями кадрових штаб-офіцерів. Штабне начальство отримало можливість звільняти з посад лікарів, керувати матеріальним забезпеченням медустанов, що часто призводило до нехтування їхніми негайними потребами [4, с. 54, 66, 69, 70, 73]. З нашого сучасного погляду досить дивною є конкуренція військової структури з Червоним Хрестом. Військові медики інколи були незадоволені запопадливою прихильністю армійського командування до цивільних представництв ЧХ. Очевидно, що проблема відображала стану нерівність у Російській імперії, оскільки протекцією користувалися ті установи, засновниками яких були представники вищої знаті [4, с. 71, 72]. В цілому, ЧХ в 1914-1917 роках відіграв велику позитивну роль у організації медичної та гуманітарної допомоги, транспортування, розміщення та лікування поранених. Надзвичайно важливим і ефектним проявом громадської активності стала діяльність Всеросійського земського союзу допомоги хворим і пораненим воїнам. Волонтерська за суттю організація надавала, зокрема, медичні послуги і спиралася на широкі верстви населення. Повертаючись до роботи медиків в умовах війни, вкажемо на моральну проблему нового типу – необхідність «відсіювати» серед добровольців некомпетентних осіб, або тих, хто порушував дисципліну чи мав інші цілі, ніж жертвна робота.

Отже, на момент Лютневої революції 1917 р. переважна більшість лікарів мала ліберальні погляди, визнавала суттєві вади державно-політичної системи Російської імперії і необхідність змін. Громадянська активність і ліквідація станових привілеїв вважалися нормальними і закономірними. Лікарі, що мали визначену політичну позицію, навіть лівого спрямування, переважно були поміркованими і толерантно ставилися до впадощів своїх колег. Національні інтереси окремих народів у контексті революції були малозрозумілі медикам-росіянам, проте очевидні для лікарів, які належали до цих національностей. Перший рік революції був «щасливим» і сповненим надій. Головною проблемою поставала організація системи влади. Установи Тимчасового уряду, новостворені численні комітети та навіть Центральна Рада сприймалися як щось нове, що лише має сформувати дієві прогресивні органи влади. Тому для лікарів вже існуючі установи були більш вагомими та авторитетними: мережа медичних закладів та відповідних управлінь, місцеві органи влади, земства, Червоний Хрест, склади матеріального забезпечення, консульства іноземних держав. Саме там лікарі та адміністратори лікарень і госпіталів шукали і знаходили реальну підтримку.

Часта і швидка зміна влади в Україні 1917-1920 років поставила перед практикуючими лікарями і керівниками медичних установ питання якщо й не про співпрацю, то принаймні про необхідну взаємодію з державними установами. При чому, лікарям досить часто доводилося приховувати справжні власні погляди та уподобання. Основним мотивом такого замовчування власних поглядів у відносинах з різними типами «нової влади» ставав захист від розправ та репресій над хворими чи персоналом лікарні чи госпіталю. В березні-квітні 1917 р. в такій ситуації опинилися лікарі-монархісти. Із встановленням влади Української Народної Республіки деяким госпіталям колишньої російської армії довелося змінити місце свого розташування і залишити елітні приміщення. Зокрема, таке відбувалося у Києві. Проте українська влада не переслідувала пацієнтів військових госпіталів і не «фільтрувала» персонал щодо політичних поглядів.

До жахливих наслідків привела навала російських більшовиків «муравйовців» в січні-лютому 1918 р. Їхнє вторгнення в Україну позначилося масовим терором проти представників «буржуазії», активістів українського національного руху та російського офіцерства. Крім іншого, фільтрації підлягали пацієнти госпіталів і лікарень. Розправи над «неугодними» навіть в медичних установах були звичним явищем з боку більшовиків. Зокрема, зберігся опис погрому в одному з госпіталів у Києві: «Вдень ми дізналися, що до госпіталю Великої княгині Ольги Олександрівни увірвалися червоні, вбили декількох поранених офіцерів і, роздягнувши, побили сестер на очах старшого лікаря, який марно намагався захистити і сестер, і хворих. Доктор Микола Степанович Мокін поплатився важким нервовим розладом» [6, с. 132].

Важливим моральним рішенням медиків тих бурхливих часів стала організація допомоги затриманим та в'язничним арештантам. Особлива потреба в цьому з'явилася після проведення масових арештів у Києві згаданими вище «муравйовцями» в 1918 р. Новоявлені загарбники не збиралися годувати чи підліковувати декілька тисяч затриманих. Лікарям вдалося добитися права відвідувати місця утримання в'язнів, мотивуючи свої дії «запобіганням спалаху епідемії». Затриманим надавали посильну моральну та харчову допомогу. Через лікарів та медсестер нелегально передавалася важлива інформація щодо запобігання новим арештам чи навіть протистояння діючій «владі» [6, с. 134-136]. Подібні завдання ставили перед собою медики інших міст та місцевостей України. Коли часта зміна влади стала реальністю, то траплялося, що представники Червоного Хреста передавали діючим лікарням чи медпунктам при в'язницях додаткові кошти чи продукти напередодні вторгнення у населений пункт ворожих військ [6, с. 147-156].

Калейдоскопічні зміни політичних режимів не сприяли авторитетності розпоряджень чергової «нової» влади. Як вже відзначалося,



нормальне функціонування медичних установ і захист пацієнтів і робочого колективу завжди були в пріоритеті адміністраторів. Тому головні лікарі дозволяли собі ігнорувати недолугі розпорядження чи відстрочувати їх виконання, наскільки це дозволяли обставини. Звичною справою стало приховування справжніх імен пацієнтів з метою захисту їх від репресій. З цією ж метою до штату лікарень під чужими документами могли зараховувати осіб, які перебували у розшуку. Головні лікарі самі або через довірених осіб підробляли чи підміняли документи, які засвідчували особу чи дозволяли пересуватися по країні тим, хто потребував такої надзвичайної підтримки. Медики не вважали такі маніпуляції чимось аморальним чи протиправним. Відзначимо, що в цей надзвичайний час сталого «державного права» чи авторитетних законів не існувало [6, с. 128, 147].

Окремо згадаємо важливу роль психіатричних клінік у захисті переслідуваних у 1917-1920-х роках. Тогочасне суспільство ставилося до психічно хворих з досить великим співчуттям, можливо навіть більшим, ніж в наш час. Посттравматичний стресовий розлад несподівано для суспільства став масовим явищем з 1914 р. Кількість жертв ПТСР різко зросла у зв'язку із масовою практикою терору в 1918-1921 роках. Проблема стосувалась усіх різноманітних сторін конфліктів, а довіра до медицини і медичної науки щодо швидкого винайдення методів лікування і суттєвого оздоровлення були досить високими. Тому навіть структури Надзвичайної Комісії більшовиків за певних обставин були готові консультуватися із фаховими психіатрами щодо стану затриманих, симуляції ними хвороби, з'ясування перспектив їхнього одужання. Це давало можливість декого рятувати від терору. Зокрема, залишилися свідчення про таку роль Вінницької психіатричної лікарні. Авторитетній психіатр Леон Дорошкевич (1866-1931) дотримувався методики вивчення психічного стану привезених на експертизу в'язнів, але не викривав симулянтів, що давало їм шанс уникнути страти [1, с. 178-179].

Оскільки кожній протиборствуючій стороні було важко закріпитися протягом 1918-1920 років, то авторитет Червоного Хреста, якій потенційно мав міжнародну підтримку і формальну незалежність від влади, залишався достатньо високим. Російські більшовики оголосили відділення Червоного Хреста в Україні осередками контрреволюції лише влітку 1919 р. До цього випадку радянської влади працівники організації надавали помітну гуманітарну та медичну допомогу і дійсно допомагали відвести від переслідування багато осіб [6, с. 148, 149, 154]. Влада УНР системно співпрацювала з Товариством ЧХ і всіляко сприяла міжнародним контактам [2, с. 84-88]. Яскраві приклади системної співпраці земств, медичних установ та Товариства Червоного Хреста ми бачимо у біографії Подільського губернського старости часів Гетьманату Сергія Кисельова (1877-1937). Він, будучи фаховим юристом, ще в 1904 р. долучився до

благодійної діяльності з опіки дитячими притулками, в роки російсько-японської війни 1904-1905 років працював у Товаристві Червоного Хреста Подільської губ. З 1911 р. – на високій посаді гласного Подільських губернських земських зборів. Будучи головою земства Проскурівського повіту, зокрема, керував лікарсько-санітарною комісією. З початком Першої світової війни С. Кисельов знову почав працю в Товаристві Червоного Хреста та виїздив на фронт. Незважаючи на службу в державних органах Української Держави гетьмана П. Скоропадського в 1918 р. і тимчасове затримання після відновлення УНР С. Кисельов знову повернувся до роботи на благо народу в структурі Подільського комітета Червоного Хреста (1919 р.). В цей складний час активних бойових дій та епідемії тифу йому вдалося організувати співпрацю з представниками Червоного Хреста США та отримати для фондів товариства суттєву матеріальну допомогу [5, с. 4-23].

Найвищою формою служіння лікарів народу України в 1917-1921 роках стала праця з розбудови державності та захист національних інтересів. Серед плеяди жертвних медиків привертають увагу Іван Липа (1865-1923), земський лікар, військовий лікар в 1914-1917 рр., український літератор та громадський діяч, співзасновник «Братства тарасівців», міністр релігійних культів уряду УНР. З Вінницею пов'язана доля громадського діяча та дипломата УНР Миколи Стаховського (1879-1948), який був лікарем Товариства Червоного Хреста в роки Російсько-Японської війни 1904-1905 рр., довгий час працював за фахом у Вінниці та Проскурові.

Одним з героїв збройного захисту України був лікар та громадський діяч Іван Луценко (1863-1919). Фаховий військовий лікар та науковець, учасник Першої світової війни, він віддав багато зусиль українському національному рухові на півдні України, зокрема, в Одесі. З початком Української національної революції 1917 р. був обраний до складу Центральної Ради, де послідовно відстоював ідеї самостійності. Був головою Одеської української військової ради, делегатом трьох Всеукраїнських військових з'їздів. Весною 1919 р., в критичний для оборони України час очолював 1-й Подільський січовий курінь. Загинув у бою 7 квітня 1919 р. поблизу м. Красилів [3, с. 119-122; 8, с. 256]. І. Луценко повною мірою пройшов шлях відданості своєму народу, який може випасти на долю лікаря в часи національної революції! Сотні інших лікарів України самовіддано лікували та рятували населення, протистояли епідемії тифу, служили в армії УНР.

Отже, напередодні революції 1917 р. переважна більшість лікарів сповідувала ліберальні цінності, визнавала недолугість станової диференціації населення та суттєві вади державно-політичної системи Російської імперії, мала досвід громадянської активності. Спільнота медиків очікувала від революційних подій та демократизації суспільства

прогресивних результатів. Із розгортанням терору та військових дій лікарі залишалися дієвими гуманістами і сумлінно виконували обов'язки. Серед кращих діячів Української національної революції медики були представлені достатньо широко. Також констатуємо, що для політичних опонентів та воюючих сторін 1917 – 1921 років лікарі ще залишалися моральними авторитетами, і ця обставина інколи давала їм можливість захищати хворих, поранених і нужденних від надмірної жорстокості окупантів різного політичного спрямування.

### Література:

1. Горліс-Горський Ю. «Ми ще повернемося!»: Спогади. Повість. Поезії. Документи. Листування / Р. М. Коваль. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». – Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – 432 с.
2. Кармалюк С., Кармалюк Ю. Соціальна допомога цивільному населенню та армії Українським Товариством Червоного Хреста в 1919-1920 рр. // Питання історії України: зб. наук. пр. – Чернівці: Технодрук, 2011. – Т. 14. – С. 84-88.
3. Коваль Р. Багряні жнива української революції: 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань. Воєнно-історичні нариси / Вступ. слово Л. Череватенка. Вид. друге, випр. і доповн. – К.: Діокор, 2006. – 404 с.
4. Кравков В. П. Великая война без ретуши. Записки корпусного врача / В. П. Кравков. – М. : Вече, 2016. – 432 с.
5. Кравчук О. М., Ратушняк І. І., Завальнюк К. В. Сергій Кисельов: віхи біографії / Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, І. І. Ратушняк, К. В. Завальнюк. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 282 с.
6. Лодыженский Ю. И. От Красного Креста к борьбе с Коминтерном / Ю. И. Лодыженский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Айрес-прес, 2013. – 576 с.
7. Текст присяги, которую приносили молодые врачи по окончании Императорской Военно-медицинской академии / Лодыженский Ю. И. От Красного Креста к борьбе с Коминтерном / Ю. И. Лодыженский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Айрес-прес, 2013. – 576 с.
8. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): Наукове видання. – К.: Темпора, 2007. – 536 с.

**Вестімова К. В.,**  
здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
освітньої програми «Політологія»,  
Житомирський державний університет імені Івана Франка,  
м. Житомир, Україна

## **ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: МОНІТОРИНГ СИТУАЦІЇ**

У сучасному світі відбувається безліч процесів, які пов'язані та впливають на етнополітичну сферу людського буття. Глобалізація виступає і розглядається, як об'єктивний процес та охоплює усі сфери життя суспільства. Тому й етнополітичні процеси розвиваються в умовах глобалізаційних викликів. Глобалізаційні зміни значною мірою впливають на етнополітичні процеси, а отже глобалізація зумовлює специфіку розвитку етнонаціональних процесів. Важливими умовами ефективного управління етнополітичними процесами на регіональному рівні є їх належне інституційне забезпечення, яке передбачає існування відповідних місцевих органів державного управління і неурядових організацій в поєднанні із деякими усталеними нормами, правилами, стандартами. Ключова роль у зазначених процесах належить місцевим органам державного управління в компетенцію яких відносить етнополітика.

Визначальний вплив на організацію системи управління на регіональному рівні у етнополітичній сфері в Україні належить реорганізаційним процесам центральних органів виконавчої влади, що відповідають за створення й реалізацію етнополітичного управління. Підтвердженням зазначеного є ліквідація згідно з Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р. № 1085 Державного комітету в справах національностей і релігій та його територіальних підрозділів [1]. Через деякий час вакуум з'явився у забезпеченні реалізації публічної політики в сфері міжнаціональних відносин на регіональному рівні. Характерною рисою етнополітичних процесів на регіональному рівні є інтеграція в систему міжнародних відносин, що зумовлює широкий спектр напрямів міжетнічних взаємодій.

Розглянемо етнополітичні процеси на рівні кількох регіонів, а саме Чернівецької, Закарпатської та Львівської ОДА. Питання врегулювання етнополітичних процесів відноситься до відання управлінь або відділів культури облдержадміністрацій. Поки що, зараз на регіональному рівні управління в сфері етнополітики в Україні є наявно несформованою системою інституційного забезпечення, яка спроможна результативно врегулювати етнополітичні відносини. Дані завдання реалізуються структурними підрозділами місцевих органів публічного управління. До їх

компетенції входить питання міжетнічної взаємодії, їх діяльність спрямована на моніторинг і аналіз проблемних аспектів суспільно-політичного й культурного життя етнічних спільнот. Зокрема, на рівні Чернівецької ОДА заходи зі сприяння відродженню й розвитку культурної, мовної та етнічної самобутності національних меншин, гармонізація міжконфесійних і міжнаціональних відносин, забезпечення загальнонаціональної культурної консолідації суспільства здійснює Управління культури. Державну політику в сфері етнополітичних відносин Закарпатської ОДА реалізує Управління національностей і релігій. Тобто у сфері їх повноважень і завдань перебувають питання реалізації державної політики в сфері релігії, сфері міжнаціональних відносин, захисту прав національних меншин, тощо. Нині в контексті гармонізації етнополітичних відносин, задоволення етнокультурних потреб національних меншин в регіоні Управлінням національностей ОДА було реалізовано низку регіональних програм у сфері етнополітики, зокрема: створено «Центр культур національних меншин Закарпаття на 2016-2020 роки»; «Програму забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2016-2020 роки».

На регіональному рівні у структурі Львівської ОДА діє департамент з питань культури, національностей і релігій, завданнями якого є реалізація державної політики в сфері міжнаціональних відносин, забезпеченні прав національних меншин і права громадян на свободу світогляду і віросповідання; захист прав творчих працівників і їх спілок, соціальному захисті працівників підприємств, установ і організацій в сфері культури, тощо. Варто відмітити, що окрім реалізації культурних прав національних меншин, запобігання етнічним конфліктам й сприяння міжетнічній взаємодії, даний департамент формує умови щодо задоволення культурно-мовних, освітніх, інформаційних потреб українців, котрі проживають за межами України. Також розвиває і зберігає культуру української нації та закріплює функціонування української мови і культури у всіх сферах життя українського суспільства.

В сучасних умовах, через певну окупацію частини території України країною-агресором, реалізація питань щодо задоволення національно-культурних й освітніх потреб, розвитку етнічної самобутності корінних народів і національних меншин, які проживають на тимчасово окупованій території України, належить Міністерству із питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб України й координується Кабінетом Міністрів України. До основних завдань, які сьогодні є надзвичайно актуальними, варто також віднести забезпечення формування і реалізації державної політики щодо окреслених питань етнополітичних процесів на територіях АР Крим, міста Севастополя й окремих територій Донецької та Луганської та інших областей, де органи державної влади

наразі не мають змоги виконувати власні повноваження й вирішувати питання, які стосуються етнополітичної взаємодії.

Узагальнюючи, варто відмітити, що етнонаціональна політика України полягає здебільшого в усуненні держави від регулювання етнонаціональних відносин. Українське законодавство в цій сфері застаріле і не відповідає реаліям. Етнонаціональні питання в Україні стають об'єктами політичної боротьби, тому їх намагаються оминати законодавці. Яскравим підтвердженням зазначеного є зокрема документ, спроби напрацювання якого розпочалися наприкінці 90-х років і який ще й досі продовжує розроблятися. Мова йде про «Концепцію державної етнонаціональної політики» [2] черговий проект якої було розроблено урядом 2008 року і доопрацьовувався практично всіма міністерствами. Проте все зупинилося на проекті Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України»... [3]. Очікування появи Концепції та її дієвості дуже високі, оскільки саме вона мала б зафіксувати чинну модель етнонаціональної політики в Україні або розпочати її переформатування. У першому випадку – це б призвело до констатації етнополітичних реалій, в іншому – започаткувало реформування схеми відносин між державою та етнонаціональними суб'єктами, з метою приведення законодавства у відповідність за запропонованою моделлю етнонаціональних відносин. Проте питання так і залишається відкритим і сподіваємось, що сучасні події, які ще раз підкреслили актуальність проблеми спонукатимуть до якнайшвидшого врегулювання етнонаціональних відносин на всіх рівнях.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що в сучасних умовах в Україні державне управління етнополітичними процесами представлене структурними підрозділами місцевих органів влади, які переважно здійснюють моніторинг етнополітичної ситуації, без вагомого впливу на неї. Варто також зазначити, що аналіз останньої урядової Концепції державної етнонаціональної політики засвідчив, що цілому документ відповідає поставленим до нього вимогам, але не позбавлений недоліків, зокрема й неврахування певних гострих для етнонаціональної сфери України проблем. Незважаючи на ці недоліки, Концепція є набагато прогресивнішим за попередні проекти документом, тому заслуговує на прийняття після опрацювання та усунення вищезазначених недоліків.

### Література:

1. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 груд. 2010 р. № 1085/2010 (зі змінами). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text>.

2. Концепція державної етнонаціональної політики України // Верховна Рада України – офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. URL: [http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb\\_n/webproc4\\_1?id=&pf3511=34110](http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=34110).

3. Проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» від 30.12.2008 № 3581 (Одержаний ВР України) [Електронний ресурс]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF2RH00A>

**Волкова К. С.,**

магістрант ЗВО 23 Мд- Філософ. групи історичного факультету  
Житомирський державний університет імені Івана Франка  
м. Житомир, Україна

## **СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ЇЇ РОЗВИТКУ**

Людство на сучасному етапі його розвитку охопили щирокомасштабні технологічні нововведення, які кардинально змінюють не лише зовнішнє середовище, а й соціоприродні властивості людини. Про це свідчать досягнення генетики, клітинної терапії, нанотехнологій, методики підсилення інтелекту, інформаційно-комунікаційні технології. Водночас на початку ХХІ ст. людство зіткнулося з низкою проблем глобального характеру, що загрожують його існуванню. Кількість екологічних катастроф, стихійних лих, економічних потрясінь і криз, актів міжнародного екстремізму і тероризму, релігійного фанатизму та ін. перевищило критичну межу. Сучасний технологічно розвинений сегмент глобального соціуму генерує такий стиль індивідуальної й колективної буттєвості, який ставить питання про межі людського існування. Науковці говорять про кризу існуючого світопорядку у різних сферах [1].

Усвідомлення глобальності змін, що відбуваються у світі, зіткнення з негативними наслідками некерованого економічного росту, що нерідко веде до руйнації середовища людини і глобальних кліматичних змін, вичерпання природних ресурсів, продовольства та питної води, факт поглиблення розриву між розвиненими країнами і такими, що розвиваються, констатація реальної небезпеки, яка загрожує людству внаслідок наявності величезних запасів ядерної і бактеріологічної зброї, численні конфлікти і війни та ін. – все це спонукало вчених і

відповідальних політиків до пошуку нових організаційних форм, які могли б стати основою для наукових досліджень глобальних проблем з метою їх подальшого вирішення. Вчені світу активно обговорюють цю проблему і не дійшли до певного консенсусу. Вони прогнозують можливі три сценарії розвитку ситуації: фантастичний – спрацює ноосферний «аварійний клапан»; песимістичний – нагряне планетарна катастрофа; оптимістичний – людство (якщо ще не пізно) кардинально змінить стратегію свого існування.

Сьогодні у світі почали виникати й набувати ознак стійких тенденцій проблеми, яких людство не знало раніше. Ці проблеми пов'язані насамперед з технологічними відкриттями, у зв'язку з чим дослідники все частіше вдаються до поняття «технологічна сингулярність», що означає момент, після якого характеристики цивілізації вже неможливо буде передбачити. До основних проблем третього тисячоліття, які мають значну висхідну траєкторію, можна зарахувати й розгортання космічних програм, погрози згенерувати електромагнітний імпульс, підірвавши ядерний заряд у космосі, зародження трансгуманізму, формування альтернативної цивілізації. Так, трансгуманісти вважають, що людський вид не є завершенням еволюції – людство перебуває на порозі її нового етапу, коли людина продовжить еволюціонувати вже не в силу біологічних законів чи законів соціальної еволюції, а завдяки науковому знанню, перетворивши еволюцію на керований процес. Людство наблизилось до нової технологічної фази еволюції. Щодо проблеми формування альтернативної цивілізації, то вона охоплює пошуки економної енергетики, сталого розвитку, порятунку довкілля, можливостей для всезагального і цілковитого роззброєння, гуманізації освіти і культури, стабілізації сім'ї, підвищення ефективності охорони здоров'я та ін. [2; 3].

Основою формування глобальних проблем, які є об'єктивними за своїм характером і мають матеріальну основу, знаходяться суперечності глобального характеру. При аналізі глобальних проблем потрібно врахувати загальні закономірності історичного процесу; загальні тенденції розвитку матеріального виробництва та впливу інформаційно-технологічної революції на розвиток продуктивних сил; соціальні фактори. Загострення суперечностей в одній ланці світового господарства веде до деструктивних процесів у цілому, породжує нові проблеми. За таких умов оптимальне вирішення глобальних проблем вимагає поєднання науково-



технологічних та соціально-політичних чинників у єдиний механізм, основою якого будуть колективні дії всіх держав.

Пошук нових світоглядних орієнтацій – це пошук нового способу життя, нового відношення до людей, природи і суспільства. Тому інтерес до перспектив розвитку сучасної цивілізації і дослідження в цій сфері мають глибокий смисл. Вони постають як відображення (не завжди усвідомлене) глибинних процесів в людській культурі, орієнтованих на розробку нової матриці цінностей, які йдуть на зміну попереднім стратегіям життєдіяльності, притаманних техногенній цивілізації [4].

Потрібно, щоб людство від старих менталітетів техногенної цивілізації перейшло до нового бачення світу. Новий спосіб життя в цьому світі обов'язково буде включати в себе стратегію ненасильства. Вимоги відмовитися від сили як засобу вирішення спорів, шукати і знаходити консенсус є наслідком глобалізації людства. Локальні конфлікти в сучасних умовах небезпечні переростанням в глобальний конфлікт. Тому пошук стратегій ненасильства не блага мрія, а парадигма виживання людства. При цьому стратегія ненасильства передбачає трансформацію всієї структури цінностей техногенної цивілізації. Фундаментальні світоглядні орієнтири техногенної цивілізації – розуміння людини, її діяльності, її ставлення до природи, розуму і наукової раціональності і т. ін. – всі ці життєві смисли і цінності формують категоріальний ряд свідомості людей і проявляються в найнеочікуваніших аспектах людської життєдіяльності [5].

Гострим та екзистенційно трагічним прикладом зіткнення «культурних цивілізацій» є питання етнічних конфліктів і міграції, що значно видозмінюють політичну карту ще донедавна традиційних устоїв демократії. Професор Вищої школи соціальних наук у Парижі Венсан Декомб твердить, що у питанні міграції ключовим стає поняття оточення (Umwelt). «Соціальні зміни невблаганно ставлять кожного перед викликом зіткнення з усе новим і новим навколишнім середовищем» [6, с. 46]. Дослідник висновує, що вони трансформують дискурс від цінностей міжкультурного плюралізму до радикалізму крайніх правих переконань. Така зміна політичних настроїв і електоральних вподобань на мові культури перекладається як відповідь агресії на агресію і всі більше набуває рис «замороженого культурного конфлікту».

В умовах агресивного наступу штучного світу цивілізації й відчуження людини від природної основи життя виникає нагальна потреба

виявлення і реалізація механізмів гармонізації взаємодії у системі «людина – природа», формування гуманістичної екологічної політики й відповідної екологічної свідомості, розуміння природи і суспільства як цілісного Універсуму. Перед людством постало завдання формування нової системи взаємовідносин природи і суспільства, що ґрунтується на ідеях сталого соціо-еколого-економічного та соціального розвитку й екологічної етики як головних ціннісних підстав нової цивілізації. Спробою відновити гармонію між природою і прогресом людства є концепція сталого розвитку. Ініційована ООН і підтримана усіма країнами світу провідна ідея концепції сталого розвитку – це баланс економічних, соціальних та екологічних цілей [7].

Сталий розвиток – це передусім екологічно освічене суспільство і як наслідок – екологічно безпечні виробничі технології, результат яких – мінімальні забруднення атмосферного повітря, вод, ґрунтів, які б не перевищили фонових, тобто природних, концентрацій речовин, факторів, небезпечних для життя взагалі і людини зокрема. Це передбачає також розробку принципово нових світоглядних засад освітньої діяльності, де пріоритетне місце має отримати глобально-екологічний вимір взаємодії між людиною та природою [8].

Зважаючи на наявні глобальні перетрубації, зазнає кардинального перегляду й існуючий концепт міжнародних домовленостей з приводу суверенітету, недоторканості кордонів, незалежності суб'єктів державності. Прикладом цього є показові ситуації, що склались в Україні, Сирії, Палестині, Іраку та ін. Зрозуміло, що територіальна невизначеність деяких країн (у договірному порядку) завжди буде приваблювали бажаючих захопити (привласнити) чужі території.

Динамічні зміни у розвитку воєнно-політичної обстановки у світі призвели до низки змін у ситуації на регіональному і глобальному рівнях, насамперед довкола України. З'явилися нові ризики та загрози як світовій та регіональній стабільності, так і безпосередньо безпеці та національним інтересам української держави. Росія вступила у війну не просто з Україною, а з усім узвичаєним світовим порядком, правила якого забезпечували мирне, а подеколи й успішне співіснування країн з різних цивілізаційних спільнот. «Нова фаза російсько-української війни, – зазначають В. Смолій та О. Ясем, – кинула тотальний виклик сучасній глобалізації світу... Попри прагнення більшості європейських політиків будь-що утримати війну в українських межах, вона невпинно наближає

людство до критичної межі – Третью світової катастрофи...» [9, с. 5]. Російська загроза миру вже переростає у глобальну, і навіть у можливість провокування ядерної війни. Останні події у царині світової політики красномовно свідчать на користь того, що мир регіонального масштабу є основою безпеки глобального порядку.

За умов глобалізації усіх сфер сучасного життя України стоїть перед вибором перспективного майбутнього. В межах соціально-економічної моделі розвитку України ми схильні думати, що саме особливості вільного ринку і вільної конкуренції, недоторканності приватної власності й охорони її законом, до права про підприємницьку діяльність і творчу ініціативу можуть бути основоутворюючими засадами прориву української державності, створити ефективний і конкурентоспроможний формат функціонування сучасної держави.

Отже, на початку XXI ст. перед людством на весь зріст постала проблема його майбутнього – перспектив існування людини разом із створеним нею соціоприродним світом в усіх взаємозв'язках і суперечностях цього світу. Із сфери футурології проблема майбутнього переходить у сферу соціального проєктування і стратегічного планування, стає питанням духовного, морального і культурного вибору людини і світової спільноти. Людство не може продовжувати свій розвиток на попередніх засадах, закладених в культурних матрицях техногенної цивілізації.

### Література:

1. Schwab, Klaus. Our global system has spun out of control. Here's how to rebalance it. World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org/agenda/2019/02/how-to-our-global-system/>
2. Von Weizsäcker Ernst U., Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. – 2018.
3. Вайцекер Е., Війкман А. Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу / переклад з англ. Ю. Сірош; за наук. ред. В. Вовка, В. Бутка. – Київ: Саміт-Книга, 2019. – 276 с.
4. Медоуз Донелла, Рандерс Йорген, Медоуз Денніс. Межі зростання, 30 років потому / за наук. ред. Віктора Вовка. – Київ: Пабулум, 2018. – 464 с.

5. Kozlovets M. A., Slyusar V. M. Privatized violence: the essence and types of its implementation in modern world. The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology. – 2020. – № 4 (47). – С. 94-111.

6. Венсан Декомб. Клопоти з ідентичністю. Переклад з французької, передмова, примітки Валентина Омельянчика. – Київ: Стилос, 2015. – 281 с.

7. Sustainable development. GOALS. [URL:https://sustainabledevelopment.un.org/](https://sustainabledevelopment.un.org/)

8. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» (AGTNDА). Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля» 1992). – Київ: Інтелсфера, 2000. – 359 с.

9. Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. Вісник НАН України. – 2022. – № 6. С. 3-16.

**Вороний Д.Р.,**

студент ЗВО 5 курсу 4-б групи медичного факультету  
*Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна*

## **САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ ВОЛОНТЕРСТВО**

Що таке самореалізація? Чому вона може бути важливою для молодого покоління?

Вперше феномен «самореалізація» зустрічається у працях Арістотеля. Він вважав, що при виконанні будь-якої дії, за допомогою своїх сил та потенціалу можна дійти задоволення свого «Я», а мотивацією до досягнення такого результату є особисті потреби людини.

Цей феномен описували різні зарубіжні вчені, у тому числі Г. Гегель, який стверджував, що кожна людина має «вищі цілі», яких вона прагне досягти, або А. Адлер, який вважає, що кожна людина прагне до переваги, і це її вроджена особливість. Цю проблему розглядали багато закордонних вчених, наприклад, Е. Еріксон, Е. Фромм, К. Роджерс та багато інших. Також даний феномен висвітлений у працях таких дослідників: Д.А. Леонтьєв, Н.Л. Кулик, В.І. Муляр, С.І. Кудінов та інші, що розглядають самореалізацію як мету розвитку особистості [1, с.158].

Самореалізація нерозривно пов'язана із самоактуалізацією. Це дві частини однієї діяльності, результатом якої є людина, яка змогла

максимально розкрити та використати свій потенціал. Всім відоме вчення американського психолога А. Маслоу, засноване на ієрархії потреб, ставить потребу в самоактуалізації на вищій щабель, адже кожна людина дійсно бажає реалізувати всі свої таланти та здібності [2]. Виходить, що потреба у самореалізації закладена самою природою у кожній особистості. Таким чином, самореалізація – процес найповнішого розкриття особистістю своїх здібностей і творчих можливостей, індивідуального саморозвитку і самоздійснення, оприявлення внутрішнього потенціалу свого Я. [3].

Чи можливо використовувати волонтерство як спосіб самореалізації? Для того, щоб не заплутатися, потрібно розібратися, що ж таке волонтерство – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Відповідно, волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги.[4]

У всьому світі в кожному суспільстві завжди були люди, для яких волонтерство було головним способом самореалізації. Це з урахуванням того, що у стародавніх суспільствах необхідною умовою виживання була взаємна допомога людей. І на сьогодні в Україні волонтерський рух не втратив своєї актуальності у зв'язку з агресією Росії. На жаль, саме ця умова стала рушійним механізмом для створення багатьох організацій спрямованих на допомогу як цивільним, так і військовим і спочатку пробудила в людях хаотичне бажання проявити себе, щоб спільними зусиллями прийти до спільної мети. З часом це набуло організований вигляд і тоді прийшло повне усвідомленої мотивації до волонтерської діяльності, сформованість якостей особистості, необхідних у роботі волонтером та сформованість навичок міжособистісної взаємодії, що в свою чергу стало фундаментом для самовизначення і самореалізації людей з їх подальшим родом діяльності. [5, с.34]

За допомогою волонтерства люди знаходять своє покликання, реалізують свій потенціал, розкривають свої здібності та якості. Отже, волонтерська діяльність – це чудовий спосіб самореалізації, що несе користь людям та суспільству загалом.

### **Література:**

1. Шаврина К.Г. Изучение вопроса творческой самореализации личности / К.Г. Шаврина, М.А. Рушина // Человеческий капитал. 2018. № 7(115). С. 158-163.
2. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. [пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухина]. 3-е изд. Москва [и др.]: Питер, 2013. 351 с.

3. Доброносова Ю. Д. Самореалізація // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Самореалізація> (дата звернення: 23.10.2022).
4. Закон України «Про волонтерську діяльність». Верховна Рада України. Архів оригіналу за 01.06.2016. Процитовано 21.06.2016. (Прийнятий 19.04.2011, набув чинності 15.05.2011).
5. Кабиш-Рибалка Т.В. Психологічна готовність до волонтерської діяльності як чинник самореалізації волонтера. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015 №2 (27)

**Гаврилянчик М. В.**

студентка ЗВО І курсу, медичного факультету №2  
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова,  
Вінниця, Україна

## **ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я**

Психічне здоров'я – це стан психологічного добробуту, за якого людина може реалізувати свій потенціал, справлятися зі звичайними життєвими стресами, плідно працювати та робити внесок не тільки у своє майбутнє, а й у суспільство. Психічне здоров'я є так званим фундаментом для благополуччя людини і ефективного функціонування спільнот.

Доктор медичних наук, професор, директор Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, віце-президент та головний вчений секретар АН ВО України, С. Табачников, зосередився на проблемах наркології та психіатрії і шляхах їх вирішення. Згідно з висновками Всесвітньої організації охорони здоров'я, психотропні речовини – це такі речовини, які впливають на психічні процеси в організмі людини при прийомі або введенні в організм. Такими речовинами вважають тютюн, алкоголь, наркотики та ліки, що вміщують наркотичні засоби, токсичні речовини.

Погоджуючись з світовою статистикою можна зазначити, що більш ніж 400 млн. людей у світі мають залежність від алкогольних речовин та зловживають ними. Близько 140 млн. населення планети мають сформовану залежність від алкогольних напоїв. Зазвичай, алкогольна залежність супроводжується підвищенням рівня психічних розладів і, як наслідок, захворюваність на алкогольні психози зростає на 10-15% кожного року. Це один з найгірших моментів, тому що від алкогольної залежності та пов'язаних з нею розладів, як правило, страждають близькі люди, родина, діти. На першому місці стоїть проблема домашнього

насилства, яка призвела до різкого збільшення кількості дітей та молоді з психічними розладами. Не відчуваючи підтримки дорослих, не розуміючи шляху подолання проблеми підлітки починають, також, вживати алкогольні напої та психотропні препарати. Поширеність розладів поведінки серед підлітків в Україні віком до 14 років внаслідок уживання алкогольних та наркотичних речовин становить 1%, а серед підлітків віком 15-17 років цей показник зростає в декілька разів [1]. Для запобігання уживання психоактивних речовин підлітками та молоддю необхідно дотримуватись певних правил: створити міцну сім'ю та всіляко залучати дітей до родинного життя, звертати увагу на захоплення дітей, їх вподобання та інтереси, цікавитись справами у школі, інформувати про наслідки уживання алкоголю, тютюну, наркотиків.

Відомо, що через вплив надмірного вживання алкоголю та інших психоактивних речовин погіршується стан здоров'я населення. Поширені проблеми здоров'я включають захворювання печінки, проблеми з травною системою, пошкодження мозку, ризик інсульту та інфаркту. Крім алкоголізму, в світі існує ще одна проблема, яка пов'язана з тютюнопалінням. Постійно зростає кількість курців, а вік початківців зменшується. Згідно з статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я в Україні відсоток чоловіків, які палять становить близько 56,9%, а жінок – 14% [1].

В Україні тривають дослідження проблеми аутоагресивної поведінки, крім цього аналізується психічне здоров'я населення та розробляються нові та складні підходи до лікування психіатричних та наркотичних розладів. Існує чимало важливих і головних задач для вирішення в галузі медичної психотерапії та психології. Вони включають в себе зміцнення психічного здоров'я усього населення нашої держави та створення системи активної психотерапевтичної підтримки хворих на психічні захворювання та розлади. Деяким групам, найбільш уразливим до психічних розладів, таким як підлітки, студентська молодь, люди похилого віку, жертви природних і техногенних катастроф варто приділяти особливу увагу. Психокорекції підлягають ще не зломлені дією психоактивних речовин підлітки. Предметом психокорекції є шляхи і засоби розв'язання психологічних проблем особистості [2, с.9].

Отже, можна визначити декілька порад, які зможуть покращити психічне здоров'я і загалом самопочуття людини, якими варто користуватися, аби уникнути більш серйозних проблем. По-перше, це самоосвіта та навчання, тому що засвоєння і отримання нових навичок значно поліпшує не тільки впевненість в собі, а й психоемоційний стан, розвивається цілеспрямованість, пам'ять, увага. По-друге, це спілкування, яке дуже часто допомагає відчутти моральну підтримку від оточуючих, адже під час спілкування людина ділиться своїми думками, переживаннями, інтересами та емоціями. По-третє, це допомога іншим,

адже допомагаючи людина ділиться позитивними думками і досвідом з оточуючими, покращуючи свій психоемоційний стан і самопочуття. Важливо, звісно, знайти спілкування з людьми, які завжди зможуть надати допомогу у потрібний час.

### **Література:**

1. Безшейко В.Г. Сучасні проблеми охорони психічного здоров'я // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасні проблеми охорони психічного здоров'я населення України» 15-16 вересня 2011 р. – Електронний ресурс : <https://www.umj.com.ua/article/17974/suchasni-problemi-oxoroni-psixichnogo-zdorov-ya>
2. Світлана Кузікова. Основи психокорекції – Київ : ВЦ «Академія», 2021. – 336 с.

**Гольд О. Ф.**

кандидат філософських наук  
дослідник центру  
соціології, політики та  
історії середземномор'я,  
Mesopolhis  
Aix Marseille university, France.  
Докторантка ЗВО ЖДУ  
імені Івана Франка  
Житомир, Україна

## **ПОЛІКОНФЕСІЙНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ**

В сучасному соціумі розуміти такий феномен як поліконфесійність є актуальною науковим напрямком, це феномен сучасного соціуму, що має історичні витоки та поглиблюється на протязі років в різних сферах. Розглянуто історію, форми та принципи розуміння поліконфесійності як феномена сучасності. Ці питання розглядаються з точки зору концептуальних засад філософського знання, що сенс для подальшого наукового розвідування.

В дослідженні було прийнято принципи соціально - філософії та філософії історії : Іммануїла Канта, Дж. Кеннета Гелбрейта, Юваля Ноя Харари.

Виходячи з підходів дослідження теми, «феномен та особливості поліконфесійності» як риси сучасності, ми розглядаємо з точки зору



соціалізації в глобалізаційних умовах, макро - історичних та конвергентних процесів.

Науковці вже торкалися різних аспектів поліконфесійності та мультикультуральності, але в умовах сьогодення виникають нові форми, методи та підходи розгляданню цього явища у світі та Україні. Сьогодні значення явища формування нових громадських та конфесійних течій за умов поліконфесійності, що по новому має бути розроблено науці. Заглиблюючись у питання феномену поліконфесійності ми намагаємось відкрити сучасні аспекти соціуму. Торкнемось питання що, є нині конче важливим для дослідження - що є «народом», «нацією», «етносом» філософсько - соціальному та політичному розумінні в Україні та в світовому обсязі? Як цей фактор впливає на соціально - політичний простір сучасної країни? Поки, соціальна філософія не дійшла до узагальнюючий думки.

Існує вітчизняна та зарубіжна література, присвячена аналізу поліконфесійності в сучасності як феномену в соціально - філософському аспекті. Так, дослідницькі розглядання поліконфесійності в контексті конструктивізму, історичних, глобалізаційних процесів, етнології було здійснено такими зарубіжними авторами, як П. Бергер, Ж. Бодрийяр, М. Вебер, Д. К Гелбрейт, Л. Гумилев, І. Кант, Г. Спенсер, Ю. Н. Харарі, Ф. Янсі та іншими. Трансформації релігійної сфери, що зумовлені відомими геополітичними змінами ХХ – ХХІ ст., проаналізовані в працях українських науковців М. Козловця, О. Сагана, О. Яроша та ін. Значний доробок у вивченні впливу поліконфесійності на процеси нації- етносу, геополітики та культурного поступу українства належить К. Вергелесу, А. Колодному, В. Титаренко, Л. Филипович, П. Яроцькому. Сучасна історія поліконфесійності як соціалізуючого аспекту розглядаються також у працях О. Гаркуши, О. Гольд, О. Добродум, Є. Мартинюка, В. Слюсаря та ін. Однак, немало питань феномену поліконфесійності з точки зору соціально-філософського аналізу ще не розкрито в наукових розвідках.

Ми вже зверталися до цієї теми: «гострі дискусії розгортаються також навколо цінностей й ідентичностей, підвалини яких ґрунтуються на релігійних уявленнях і почуттях. Хоча релігійний ландшафт планети все ще зберігає історико-географічну сегментацію і деякі країни виглядають достатньо гомогенними з огляду на релігійну приналежність громадян, однак події початку третього тисячоліття, що відбуваються в світі і в Україні, свідчать про зростання ролі релігійного фактору у світовій політиці, що надає надзвичайної актуальності цій проблемі. З огляду на зазначений феномен поліконфесійності, вона стає предметом підвищеної уваги як науковців, так і богословів, священнослужителів та парафіян» [1].

В контексті роботи важливо зауважити, що феномен різноманіття та поліконфесійності сягає в глибину історії людства. Концептуальна ідея феномену цивілізаційної домінанти людини в природі, з точки зору

науковця Ю. Н. Харарі зводиться до того що: 100 000 років тому *Homo sapiens* був одним із щонайменше шести видів людини, що жили на цій планеті - твариною, яка грала в екосистемі роль не більшу, ніж інші живі істоти. Приблизно 70 000 років тому, невідома ще, зміна когнітивних здібностей *Homo sapiens* перетворила його на інтелектуала природи та господаря світу. Професор відповідає на питання: як це сталося; чому це не було з іншими видами людини; як і чому з'явилися економічні відносини, суспільство та релігія; як виникали і руйнувалися держави та імперії; чому суспільства ставили жінок нижче за чоловіків; яке життя на нас чекає, та інші культурно - історичні питання відповідає Ю. Харарі та показує, як історія формувала людину. Автор намагається простежити зв'язок між подіями минулого і проблемами сучасності [2].

Перші десятиріччя XXI ст. в світі відмічаються поглибленням кризових явищ в соціумі, дестабілізації стають постійністю нашого життя. Процеси що вирують в соціумі характеризуються нестабільністю політичних та релігійно - філософських ідей, кризою основних суспільно - культурних напрямів, економічно - соціальними проблемами, кризою еліт. В період різноманітних соціальних стресів також виникає проблема ідентичності. Тому актуально розглядати поняття нації, етносу, народу, конфесії, мультикультурності, згідно з умовами сучасності.

Норвезький дослідник Т. Еріксон зазначає, що «нація» як продукт національного мислення стає реальним політичним інструментом після схвалення в масовому середовищі, тоді легко назвати націю фантомом, політичним гаслом, засобом глобалізації [3].

Звернемося до праці Thomas Hylland Eriksen, Marek Jakoubek, де автори представляють деякі з нових тем і підходів до етнічних відносин, вказуючи на те, "як не тільки емпіричні проблеми, але й теоретичні розробки в соціальних науках завжди розвиваються як діалог між наукою та зовнішнім світом. Відносини між етнічністю та культурою іноді обговорюються в контексті соціального конструктивізму. Наприклад, як Фредрік Барт норвезький соціальний антрополог, зацікавився етнічними відносинами з часів своєї польової роботи в Сваті, Пакістан, яка відбулася в середині 1950 х рр. Етнічна група, за Ф. Бартом, це – спільність народу і національності. Так в Західній Європі дослідження етнічної приналежності в основному зосереджені або на корінних, або на іммігрантських меншинах, а етнічність в основному концептуалізується як відносини між меншиною, з одного боку, і більшістю та державою, з іншого боку. Політика корінних народів, переважно представлена Айдхаймом/ Eidheim - етнічні групи та кордони, практично вибухнула у світі в 1970-х р. [4].

Поліконфесійна тема була обговорена у травні цього року у комітеті з питань гуманітарної та інформаційної політики: «Про загрози національній безпеці України, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, що мають керівні центри на території держави-агресора».

«Дев'ятий рік в Україні триває російська військова агресія. Четвертий місяць триває повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну, що супроводжується цинічними і протиправними діями. Російська окупація частини українських територій істотно позначилася на ситуації з дотриманням прав релігійних організацій. Останні фактично перетворилися на простір релігійної несвободи. Діяльність священнослужителів російської православної церкви та її представників спрямована на підриг територіальної цілісності України, суверенітету держави, та насамперед поглиблює міжцерковні та міжконфесійні конфлікти і протистояння в нашій державі», - зауважила заступниця голови Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики України І. Констанкевич [5].

Сучасний етап розвитку соціуму характеризується прагненням як до екуменізму з одного боку, так і до глобальної поліконфесійності та мультикультуральності як в світі в цілому так в Україні. Властивості феномену поліконфесійності були притаманні з давнини людству. Поліконфесійні явища в суспільствах можуть мати як конфліктогенні властивості, так і ведуть до встановлення миру в суспільствах за різних умов. Незважаючи на військовий конфлікт в Україні, немає релігійних організацій заборонених на державному рівні. Феномен ідентичності має змінюватись в соціумі та часі. Досвід існування поліконфесійних держав під час військового конфлікту є предметом подальшого вивчення в академічному колі.

### Література:

1. Гольд О., Козловець М. А. CONFSSIONAL PLURALISM AS A PHENOMENON OF MODERNITY: WORLD AND UKRAINIAN CONTEXT. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки: науковий журнал. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2021. Вип. 2 (90). С.40-51.

2. Харари Ю. Н. Sapiens. Краткая история человечества Синдбад 2020, 512 с.

3. Thomas Hylland Eriksen : Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives, Londres, Pluto Press, 1993, -180 p.

4. Thomas Hylland Eriksen, Marek Jakoubek Ethnic groups, boundaries and beyond 2018 - 19 p.

5. У Комітеті з питань гуманітарної та інформаційної політики проведено слухання "Про загрози національній безпеці України, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, що мають керівні центри на території держави-агресора" Інформаційне управління 31 травня 2022 - <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223469.html>

**Гончаренко І.Ф.,**  
к.пед.н., доцент  
заступник начальника академії ЗВО з морально-психологічного  
забезпечення  
Українська військово-медична академія  
м. Київ, Україна  
**Ещенко В.І.,**  
к.мед.н., доцент  
начальник навчального відділу ЗВО  
Українська військово-медична академія  
м. Київ, Україна  
**Савічан К.В.,**  
старший викладач кафедри військової терапії  
Українська військово-медична академія  
м. Київ, Україна

## **СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВИ У «ЛЕВІАФАНІ» ТОМАСА ГОББСА**

Томас Гоббс (Thomas Hobbes, 1588-1679) був видатним англійським філософом, вченим та мислителем, який у «Левіафані, або суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної» першим у Європі визначив назриваючу проблематику держави та громадянського суспільства, що стало однією з домінуючих політичних і філософських ідей з періоду Нового часу до наших днів [3]. Значною мірою на формування світогляду філософа вплинула тодішня суспільно-політична ситуація в Англії – нестійкість королівської влади, революція 1640 р., страта Карла I у січні 1649 р., «Фронда» у Франції та захоплення заколотниками Парижу у 1649 р., прихід до влади парламенту на чолі з О.Кромвелем, реставрація монархії на чолі з Карлом II та посилення абсолютизму. Філософ з 1640 р. знаходився у вигнанні в Парижі, де і було написано даний твір. В англійських книгарнях «Левіафан» з'явився навесні 1651 р. і викликав неоднозначну реакцію читачів. В часи керівництва країною О. Кромвелем вищеназвані твори були внесені до «Списку заборонених книг». На думку А. Едвардса, Т. Гоббс «намагався захистити те, що вже було представлено в англійській політичній традиції» [5, с. 59]. І не просто захистити, а систематизувати і узагальнити. Він ставив собі за мету, щоб ця книга була на столі у кожного суверена.

За допомогою наукових методів Т. Гоббс намагався зрозуміти глибинні причини того, що відбувалося в тогочасній Англії XVII ст., знайти пояснення постійному протистоянню, численним соціальним конфліктам, перманентній крамолі та злочинним змовам. Причиною означених процесів він, як і Н. Макіавеллі, вважав «людську натуру», яка в

незалежності від умов є однаковою і проявляється, на думку вченого, в егоїзмі, індивідуалізмі, ненаситності та неприборканих пристрастях. Основним чинником впливу на поведінку людей він вважав нужденність, яка була, на думку філософа, основним двигуном нововведень. Також Гоббс відмічав схильність основної маси людей до новаторства, соціальних змін. Вищенаведені риси «людської натури» були вагомими чинниками в процесах перманентної суспільної боротьби [4]. Віднайти згоду вчений пропонує, керуючись фізичним принципом релятивізму. Гоббсові попередники, особливо послідовники Арістотеля були переконані в тому, що людська істота здатна вірно сприймати та розмірковувати не лише про навколишній світ, а й про світ моральний: вони вірили, що характеристики певних дій та ситуацій справді існують, і люди впізнають та сприймають їх як морально «добре» або «погане». У «Левіафані» [1, с.99], керуючись принципами релятивізму, стверджує, що «Хоч би яким був об'єкт будь-якого людського прагнення чи бажання, він є саме тим, що людина називає для себе добром, натомість об'єкт своєї ненависті та відрази вона називає злом». Виходячи з цього, керуючись лише фактами суперечностей не вирішити, так як у сфері етики факти відсутні. Відповідно, єдиний засіб владнати суперечності - віднайти принцип, на підставі якого люди стихійно дійшли б згоди, пов'язуючи з нею власні моральні обов'язки.

За такий принцип Гоббс пропонує, посилаючись на ідеї голландського вченого Гуго Гроція, визнане всіма право кожної людини зберігати власне існування; бо ж нікому не можна дорікати за дії, вчинені з метою вціліти. Основне природне право кожної людини - це не просто право оберігати власне існування, але й «робити все, що згідно з власного думкою і розумом людина вважатиме за найдоцільніший засіб для досягнення своєї мети» [1, с. 156]. Гоббс наголошує тут на тому, що людина має робити все, на що здатна задля самозбереження, маючи на увазі, що кожен має природне право самостійно обирати найпридатніші для цього засоби. Однак існують певні загальні «правила», що їх мають дотримуватись усі, - такі правила Гоббс визначає як «природні закони». За словами філософа: «У природному стані кожен має право на все». В той же час: «доки це право кожного на все триває, ні в кого (яким би сильним чи мудрим він не був) немає гарантії, що він проживе стільки, скільки за природою має жити людина» [1, с. 156]. Закономірно, що природний стан за Гоббсом приведе до «війни всіх проти всіх». Тому Томас Гоббс виводить два основні «природні» закони: «слід прагнути миру і дотримуватись його» та «людина мусить погодитись, якщо на це згодні й інші, тією мірою, якою вона вважає це необхідне заради миру і захисту себе, відмовитись від свого права на всі речі і задовольнитися тією мірою свободи у ставленні до інших людей, яку б вона визнала за іншими людьми стосовно себе» [1, с. 156]. У простішій для розуміння формі це

викладено набагато раніше у Євангелії від Матвія: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви з ними, бо в цьому Закон і Пророки» (Мф. 7:12). З другого природного закону випливає третій: люди повинні виконувати укладені ними угоди. Вони — початок і джерело справедливості.

Щоб усунути небезпеку порушення природних законів, пише Гоббс, необхідна сила, примусова влада, яка погрозою покарання примусила б усіх однаковою мірою до виконання угод, усталила б ту власність, що люди здобувають шляхом взаємних договорів замість відмови від загального права. Така примусова влада з'являється із заснування держави, а сила — з появою громадянських законів [2]. Держава, за Гоббсом, це «єдина особа, відповідальною за дії якої зробила себе шляхом взаємного договору множина людей, аби ця особа могла використовувати всю їхню могутність і можливості так, як вважає за потрібне задля їхньої злагоди і загального захисту» [1, с. 188].

Таким чином, Т. Гоббс одним із перших обґрунтував необхідність створення теоретичної моделі держави, яка, на нашу думку, в більшості основних понять є актуальною і корисною для посилення стійкості та розбудови сучасної Української Держави. Більш докладно ця тема буде розкрита у наших наступних публікаціях.

### Література:

1. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.
2. Демиденко Г. Історія вчень про право і державу: навчальний посібник. Харків : Консум, 2004. 432 с.
3. Ковалко Н.П. Правові погляди Томаса Гоббса на природу держави та суспільства: критичний аналіз. Право і суспільство. 2017. № 2. С. 15–20.
4. Ніколенко В. «Левіафан», або нарис учення про державу Т. Гоббса. Науково- теоретичний альманах «Грані». 2020. Т. 8, № 23. С. 26–36.
5. Edwards A. Interpreting Modern political Philosophy: from Machiavelli to Marx / ed. by A. Edwards and J. Townshend // Palgrave Macmillan Limited. – 2002. – P. 41-60.

**Горохова Л. В.,**  
к. філос. наук, доцент,  
доцент ЗВО кафедри філософії та політології,  
Житомирський державний університет імені Івана Франка,  
м. Житомир, Україна  
**Невинна Г. Я.,**  
к. істор. наук, доцент,  
завідувач ЗВО кафедри політичних наук,  
Рівненський державний гуманітарний університет,  
м. Рівне, Україна

## **РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ**

Демократична держава завжди прагне залучити громадськість до здійснення публічних функцій управління з метою оптимального задоволення різнобічних потреб громадян. Прагнучи долучитися до новітніх європейських управлінських трендів, пов'язаних зі зростанням ролі місцевого самоврядування, українська влада визначила реформу децентралізації як стратегічну, котра сприятиме розвитку локальної демократії. Проте не зважаючи на конституційне закріплення (ст. 7 Конституції України) в незалежній Україні місцеве самоврядування через вплив радянського минулого так і не набуло інституційної самостійності. У 2009 році було започатковано зовнішньополітичну ініціативу «Східне партнерство», до якої увійшли 28 держав-членів Європейського Союзу та шість східноєвропейських сусідів ЄС (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна). Всі зазначені країни, крім Білорусі, у різні роки підписали та ратифікували Європейську хартію місцевого самоврядування, взявши зобов'язання щодо місцевого самоврядування. У рамках тематичної платформи «Демократія, належне врядування та стабільність» серед завдань визначено прийняття і провадження Національних стратегій місцевого самоврядування і реформ державного управління. Відповідно до схваленого Плану дій на 2016–2017 рр. постійної конференції регіональних і місцевих органів влади «Східного партнерства» передбачалося вирішення трьох ключових завдань: 1) децентралізація і реформування державного та муніципального управління; 2) обмін передовим досвідом державного та муніципального управління і економічного розвитку; 3) джерела фінансування для місцевих і регіональних органів державної влади [1, с. 6–7].

Початковий етап реалізації реформи децентралізації в Україні актуалізував необхідність ґрунтовного вивчення та запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн, де концепція децентралізації

публічної влади в тій чи іншій мірі вже реалізована на практиці. Дослідники одноставно погоджуються, що, зважаючи на особливості історичної еволюції відносин між центральною і місцевою владою, традиційних суспільних цінностей, форм державного правління, політичного режиму у світі не існує жодної універсальної моделі чи методології, яку б можна в повному обсязі і без змін застосувати в Україні [2, с. 685]. На межі ХХ–ХХІ століть для переважної більшості європейських країн характерний високий рівень децентралізації, досягнутий завдяки проведенню масштабного реформування сфери державного управління. Найбільш вдалими та ефективними, на думку А. Касич та А. Петрушко, виявилися реформи децентралізації в Німеччині, Франції, Польщі, Великій Британії, Швеції та в окремих країнах Латинської Америки [3, с. 72]. Українські ж ініціатори реформи, обираючи модель децентралізації, проаналізували досвід її впровадження в таких країнах як Данія, Франція, Італія, Швеція, Швейцарія, Польща, Словаччина, Латвія й дійшли висновку, що найбільш наближеним до українських реалій можна вважати досвід Польщі [4, с. 3]. Оскільки ця держава належить до кола постсоціалістичних держав Центрально-Східної Європи. За оцінкою М. Баймуратова, Україна та Польща мали приблизно рівні стартові умови початку соціально-економічних та соціально-політичних перетворень [5, с. 146]. Ідентичною була й трирівнева система адміністративно-територіального устрою: область/воєводство, район/повіт, територіальна громада/гміна як базові одиниці. Крім того, успішність Польщі щодо запровадження принципу децентралізації під час реформування місцевого самоврядування визнано в Європі.

Здійснені кроки в напрямку децентралізації дають підстави зробити висновок, що задекларована система місцевого управління України та існуюча в Польщі визначають місцеве самоврядування суб'єктом здійснення публічної влади, встановлюють баланс між централізацією та децентралізацією в системі управління державою, закріплюють існування управлінської моделі, що утворена двома підсистемами – місцевого самоврядування (в основу функціонування якого покладений принцип децентралізації), та урядової адміністрації (котра діє на засадах централізації). У грудні 2014 року підписано двосторонній Меморандум про співпрацю між Україною та Польщею щодо підтримки реформи місцевого самоврядування. Створено українсько-польську консультативну групу, метою діяльності якої є підтримка реформи місцевого самоврядування в Україні та проведення реформи децентралізації влади [6, с. 13].

Крім того, прикладом врахування зарубіжного досвіду реформування місцевого самоврядування є не лише його теоретичне обґрунтування, а й забезпечення практичної міжнародної підтримки. Зокрема з 2014 року в проведенні реформи децентралізації влади в Україні активно допомагає



Швеція. Під егідою Шведської асоціації місцевих адміністрацій та регіонів було започатковано проєкт підтримки децентралізації в Україні, на реалізацію якого уряд Швеції виділив 3,5 млн. євро (для проведення інформаційної кампанії, експертного консультування, розширення фінансової децентралізації, а також на консультативну допомогу у створенні «прогресивного» українського закону з децентралізації). У 2017 р. створено Раду донорів з питань децентралізації в Україні: програма ULEAD, Уряди Німеччини, Польщі, Естонії, Швеції, SIDA, DESPRO, ПРООН, USAID, DOBRE, ПУЛЬС, EDGE. Узагальнюючи результати міжнародної співпраці щодо реформування місцевого самоврядування варто погодитися з думкою Г. Зубко про те, що «успіхи децентралізації, які сьогодні є очевидними, – це спільний успіх України та міжнародних партнерів» [7].

Нині вже можна оцінювати певні проміжні результати реформи децентралізації, зокрема в частині зміни адміністративно-територіального устрою та його законодавчого закріплення. Свідченням зазначеного є думка одного із провідних українських експертів з децентралізації, співавтора законодавчої бази реформи А. Ткачука про те, що «в Україні перший етап децентралізації був успішнішим, ніж у країнах Європи... Добровільне об'єднання в європейських країнах тривало 10-20 років і вони не виходили навіть на 10-15 %, а вже потім ухвалювали рішення про адміністративне об'єднання. Тобто Україна тут показала те, що не показала жодна країна Європи – ми зробили перший етап об'єднання достатньо швидко і енергійно». Варто погодитися з думкою дослідника про те, що в рамках децентралізації в Україні запроваджена ефективна модель бюджетного вирівнювання, яке, на переконання багатьох європейських експертів є одним з найкращих. Сьогодні Україна є однією з найбільш децентралізованих держав Європи. Понад 15 % ВВП України перерозподіляється через місцевий бюджет. Кращий за український показник є лише в країнах Північної Європи – Данії, Швеції, Норвегії і Фінляндії. Ми за показником бюджетної децентралізації уже випередили Польщу та Німеччину [8]. Важливо також відзначити, що сучасну реформу адміністративно-територіального устрою в Україні вирізняють дві принципові умови її проведення: 1) реформування мало відбуватися шляхом добровільного об'єднання територіальних громад; 2) нові об'єднані територіальні громади повинні бути спроможними. Також законодавством передбачена державна підтримка добровільного об'єднання у вигляді розробки Перспективних планів формування територій громад областей з використанням розробленої урядової Методики та їх наукового обґрунтування.

Відтак, перший етап реформи місцевого самоврядування завершився добровільним об'єднанням більшості територіальних громад. За процедурним аспектом зміни адміністративно-територіального устрою цей

етап реформи здійснювався за скандинавською моделлю. Решта були визначені в адміністративний спосіб, оскільки у законодавстві закріплена норма, що до прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад здійснює Кабінет Міністрів України. Варто відмітити, що процес добровільного об'єднання територіальних громад в Україні відбувався досить динамічно. У 2019 р. активізувався процес приєднання громад до ОТГ та міст обласного значення. Процедуру приєднання сусідніх громад пройшли понад 100 ОТГ. Загалом до них доєдналися майже 250 сусідніх сільських та селищних рад.

Проте перший етап мав не лише досягнення, а й певні проблеми оскільки були задіяні політичні спекуляції, спротив представників районних та обласних адміністрацій, бізнес-інтереси, особисті амбіції. На початку реформи в окремих областях спостерігалася протидія децентралізації з боку обласних державних адміністрацій, зокрема в Київській, Сумській, Одеській, Закарпатській областях фактично зупинявся процес створення ОТГ. У той час, як на початку 2019 року у регіонах-лідерах більше половини площі було покрито об'єднаними територіальними громадами, а саме: Запорізька й Житомирська області – понад 60 % території, Дніпропетровська, Хмельницька, Чернігівська й Волинська – понад 50 %. Натомість охоплення ОТГ у регіонах-аутсайдерах ледь сягало десятої частини: Закарпатська область – 4 %, Київська – 11 %, Харківська – 14 %, Вінницька – 16 % [9, с. 67–68].

Впродовж квітня – травня 2020 року уряд затвердив оновлені перспективні плани всіх областей, які повністю охоплювали їх території. 17 липня 2020 року Верховною Радою України прийнято Постанову № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів», відповідно до якої 490 районів ліквідовано, а натомість утворено 136, яких 17 – знаходилися на тимчасово окупованих територіях. У складі цих районів визначено 1469 територіальних громад, серед яких 31 громада – на тимчасово окупованих територіях України в Донецькій та Луганській областях. На території АР Крим затвердження адміністративних центрів та територій територіальних громад буде здійснено після деокупації. Таким чином розпочато реформування територіальної організації влади на субрегіональному (районному) рівні.

25 жовтня 2020 року на основі нового адміністративно-територіального устрою в Україні було проведено перші місцеві вибори в об'єднаних територіальних громадах (депутатів сільських, селищних, міських рад, а також сільських, селищних, міських голів) та в укрупнених районах (депутатів районних рад). На підставі висновків, наданих Донецькою та Луганською військово-цивільними адміністраціями, було визначено перелік територіальних громад Донецької та Луганської областей, на території яких було неможливо провести місцеві вибори,

серед них 10 ОТГ Бахмутського, Волноваського, Маріупольського та Покровського районів Донецької області та 8 – Северодонецького і Щастинського районів Луганської області.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що результатом успішної децентралізації має стати закріплення в системі публічної влади самодостатнього місцевого самоврядування спроможного ефективно вирішувати місцеві проблеми й забезпечувати населення широким спектром якісних публічних послуг. Відтак, фактично, наша держава перебуває в своєрідному перехідному стані від централізовано-контрольованої форми державного управління до децентралізованої моделі публічної влади. На основі аналізу особливостей визначено, що в Україні впроваджуються в різній мірі всі типи та форми децентралізації; українська модель є змішаною, а механізми впровадження застосовуються у поєднанні. Вивчення міжнародного досвіду реформування місцевого самоврядування засвідчило, що не існує універсальної моделі, яка б могла бути впровадженою в нашій державі. Корисним для України є досить успішний досвід Польщі, оскільки, на думку дослідників, він є найбільш наближеним до українських реалій.

### Література:

1. Місцеве самоврядування в країнах Східного партнерства / М. Канавець (кер. автор. колективу), Ю. Лихач, І. Рошин, М. Журавель; за заг. ред. К. Ващенко. – К. : Національне агентство України з питань державної служби; Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського союзу, 2017. – 56 с.
2. Пігуль Н. Г. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ / Н. Г. Пігуль, О. В. Люта // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 9. – С. 684–688.
3. Касич А. О. Управління процесами децентралізації : зарубіжний досвід та стратегічні завдання для України / А. О. Касич, А. С. Петрушко // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск 13. – С. 71–77.
4. Крат М. Порівняльний аналіз процесу децентралізації України та Польщі : Аналітична записка / М. Крат, О. Софій. – Київ, 2017. – 51 с.
5. Баймуратов М. М. Децентралізація повноважень публічної влади в Польщі як засіб формування компетенції місцевого самоврядування : досвід для України / М. М. Баймуратов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. – 2014. – Вип. 7. – С. 138–147.
6. Гедінкова Н. П. Децентралізація та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні на основі досвіду Польщі / Н. П. Гедінкова // Політикус. – 2020. – Вип. 3. – С. 13–18.

7. Зубко Г. Для подальшого успіху децентралізації потрібні секторальні реформи [Електронний ресурс] / Г. Зубко. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/news/dlya-podalshogo-uspihu-decentralizaciyi-potribni-sektoralni-reformi-gennadij-zubko>.

8. Ткачук А. В Україні перший етап децентралізації був успішнішим, ніж у країнах Європи [Електронний ресурс] / А. Ткачук. – Режим доступу : <http://open.solidarnist.ua/?p=2308>.

9. Бевз Т. Специфіка здійснення реформи децентралізації в регіонах України : здобутки і прорахунки / Т. Бевз // Народна творчість та етнологія. – 2019. – № 3. – С. 65–75.

**Добродум О.В.**

д.філос.н., професор,  
професор ЗВО кафедри журналістики та реклами  
Державний торговельно-економічний університет  
м.Київ, Україна

**Мартинюк Е.І.,**

к.філос.н. доцент,  
доцент ЗВО кафедри культурології, мистецтвознавства  
та філософії культури

**Нікітченко О.Е.,**

кандидат філософських наук доцент,  
доцент ЗВО кафедри культурології, мистецтвознавства  
та філософії культури

Одеський національний політехнічний університет  
м. Одеса, Україна

## **ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І СУЧАСНА ВІЙНА**

Починаючи з 24 лютого 2022 року, несподівано актуалізувалася військово-політична тематика, стали широко обговорюватися питання першопричин війни та теорій справедливої війни, відносин між людською природою та війною, політичної теології та етики війни. Українські інтелектуали запустили ініціативу Philosophers ForUkraine – механізм академічної дипломатії, що дозволяє розповісти світові про події у нашій країні. На знак солідарності світові інтелектуали та філософи пишуть колонки на підтримку України – свою позицію вже висловили багато

відомих філософів сучасності, з'явилося навіть поняття Теологія після Бучі.

Протягом усієї історії люди воювали, тож не дивно, що проблема війни потрапила до предметного поля філософії ще на початку її розвитку. З давніх-давен мислителі задавалися питаннями про те, що таке справедлива війна, кого можна назвати ворогом і які заходи покарання до нього застосовні. Сьогодні критика військових конфліктів широко поширена, проте людство пройшло довгий шлях, щоб усвідомити деструктивний вплив війни.

Ймовірно, в технічних науках війна сприяла їхньому розвитку та прогресу, щодо гуманітарних наук, війни завжди призводили до перегляду їхніх положень, доктрин, на яких вони ґрунтувалися. Взагалі гуманітарна наука значною мірою стала можливою після закінчення епохи релігійних воєн у Новий Час, хоча європейська наука бере свої витoki, зокрема, у творчості Роджера Бекона та Френсіса Бекона - це виразилося пізніше у творчості Галілео Галілея, Миколи Коперника та Ісаака Ньютона. Наукові та природничо-наукові розробки визначили хід промислової, а потім і науково-технічної революції, та сучасне прискорення технологій, у тому числі інфо-комунікаційних.

Загальна картина гуманітарного знання може бути розглянута або як паралельне, або як випереджувальне знання, це треба розуміти у прямому контексті – від пророцтва до футурології. Цей процес супроводжувався у суспільствознавстві кризами, революціями, що в результаті призвели до постмодернізму, розуміння знань як великого наративу.

Проте, жодна система розуміння соціального устрою не змогла стримати людство від тієї безодні, в яку воно потрапило в період Першої та Другої Світових воєн. Від кризи цієї революції не змогли застерегти та попередити ні комунізм, ні християнство, ні марксизм, ані лібералізм, які виявилися нездатними запобігти війні між Росією та Україною, яку ми вже зараз можемо розглядати як початок Третьої Світової війни. Незважаючи на те, що величезні матеріальні ресурси вже залучені до конфлікту, зараз ніхто не може обґрунтувати приблизні терміни закінчення цієї війни – від двох тижнів до десяти-двадцяти років, оскільки тут є місце політичної випадковості.

Сучасне наукове знання демонструє картину майбутнього, враховуючи всі можливі варіанти його розвитку від трансгуманізму до будь-якої комуністичної теорії, від ліберальних та консервативних, лівих

та правих, від сценарію абсолютного іdealізму і феноменології духу за Георгом Вільгельмом Фрідріхом Гегелем і одинадцятирічних циклів за Олександром Чижевським, сценарію кінця історії за Френсісом Фукуямою і сценарієм за Юоном Харарі з уявленням про нову релігію – датаїзм, аж до уявлень Олександра Дугіна з його неовізантизмом, езотерикою та окультизмом.

Наука пропонує розрізнати прогнози розвитку суспільства, враховуючи головну ваду всіх пророцтв на майбутнє в тому, що вони фундується на тенденціях сучасного їм суспільстві (пролонгування). Так, враховуючи тематику релігії в кіберпросторі, можна уявити різні алгоритми розвитку подій: сам комп'ютер стає релігією або релігія стає додатком до комп'ютера. Можна відзначити, що існує також свого роду роботорелігія – поклоніння роботам, згідно зі Станіславом Левандовським. Плюралістичне прогнозування з одного боку корисне для суспільства, але з іншого боку, можливість саморепрезентації не пропустять інші – таким чином, довгострокове прогнозування в науці або може бути відкриттям чогось безпрецедентного з рисами інноваційності та креативності, або цьому можна перешкоджати, щоб ухопитися за хибно зрозумілу тенденцію. Існують менеджмент науки та стратегія наукового знання, і для природничих наук гроші вкладаються під очікуваний науковий результат – тож там можливий як позитивний результат (Великий андронний колайдер), так і обман або ж самообман (містифікації стосовно відкриття штучної крові).

Евристичне майбутнє гуманітарного знання відрізняється від евристичних можливостей природознавства ефективністю своєї участі у соціально значущих ситуаціях – конфліктологія, боротьба з тероризмом: це допомагає регулювати суспільні відносини, чого категорично не потребує суспільствознавство. Евристичне майбутнє гуманітарного знання залежить від того, скільки йому уваги приділяється у суспільстві, у зв'язку з чим можна відзначити вітчизняну негативну тенденцію скорочення викладання філософії та релігієзнавства у навчальних закладах. Ця тенденція протилежна загальносвітовій з її гуманізацією та гуманітаризацією освіти, у зв'язку з чим важко утриматися від критичного бачення сучасного стану викладання гуманітарного знання в Україні.

Основне, що можна зараз запропонувати сучасному суспільству, щоб гуманітарне знання не втратило свого значення, – це те, щоб під час війни всі розуміли значення зменшення викладання суспільних наук у Росії та

Україні. Теологія і богослов'я приходять до багатьох університетів, відбувається відкриття нових храмів, що не завжди кореспондує з науково-технічними відкриттями.

Відповідно, що більше політичні цілі набували значення, то більше «політизованим» ставало й саме ведення війни: зростала роль інформації у веденні війни. Сучасна інформаційна епоха (умовно кажучи, епоха постмодерну) також має свою теоретичну концепцію війни, яку цілком доречно назвати філософією війни. Ця нова концепція ведення війни в популярній літературі отримала назву «сетєцентричної війни» - відповідно, інформаційна війна повністю інтегрується у методи та засоби ведення сучасних воєнних операцій. Війна в Україні – один із найбільших викликів міжнародному порядку, заснованому на Статуті ООН, вона викликала світову кризу: через стрибки цін на продукти харчування, енергію та добрива постраждали 74 країни, що розвиваються, із загальною чисельністю населення 1,2 мільярда осіб. Про це заявив голова ООН на засіданні Ради Безпеки щодо України [1].

Війна детермінує посилення есхатологічних настроїв, есхатологізацію, відбувається навіть глобалізація есхатології: тут можна згадати, як Рамзан Кадіров закликав до джихаду всі мусульманські країни, щоб вони покінчили з Європою. Кадіров закликав усіх мусульман та їх дітей ставити Європу на коліна - Глава Чечні переконаний, що в європейських державах живуть "шайтани та сатаністи". Він мріє сам померти у Джихаді, і не проти, щоб його діти також померли у святій війні [1].

Глобалізація конфліктів проявляється в тому, що дедалі більше країн включається у військові процеси (Іран, Північна Корея), відбувається кристалізація конфлікту – дедалі більше визначаються зі стороною конфлікту. Релігійні організації, як, наприклад, Римо-католицька церква, традиційно виступає за діалог між воюючими країнами. Загальновідомо, що відбувається під час війни, коли звичні та повсякденні речі набувають жахливих, гротескних форм: позбавлення звання народного артиста, боротьба з пам'ятниками, з російською культурою та з мовою. Образ противника піддається дегуманізації, демонізації, деінтелектуалізації, численним фейкам, розлюдненню (феномен мародерства, суди лінча), знелюдненню (коли громадяни накидають на себе те, що відбувається). У певному сенсі можна припустити, що в Україні нині повторюється середньовіччя, коли значна частина країни перебуває у стані облоги без

світла, Інтернету і води, масштаби злочинів експоненційно зростають, громадян послідовно і планомірно позбавляють інформації.

Філософські лідери деяких країн виступають за посилення допомоги Україні, хоча філософам допоки сказати нічого - очевидний страх перед тоталітарним режимом сусідньої держави, так іноді падає психологічна стійкість українців. Можна відзначити шизофренізацію свідомості сучасних громадян РФ як у разі кримінальної відповідальності за 282 статтею як за визнання війни війною, а не воєнною операцією, так і за позитивне/негативне ставлення до відступу російських військ з Херсона.

Гібридна війна переросла у повномасштабну війну, незважаючи на початкові її латентні інтенції значною мірою через конфронтацію психологічних культур. Сучасна війна, на наш погляд, чітко ілюструє і характеризує такі конвергентні процеси сучасного соціального життя, як його есхатологізація, дегуманізація, американізація (американське розуміння війни переважає), діалог (до якого світські та релігійні діячі різних континентів) [3]. Залишаються досі наразі невирішеними проблеми національних і культурних, релігійних та психологічних, економічних і політичних, юридичних та філософських процесів сьогодення.

### **Література:**

1. Global impact of the war in Ukraine: billions of people face the greatest cost-of-living crisis in a generation [https://news.un.org/pages/wp-content/uploads/2022/06/GCRG\\_2nd-Brief\\_Jun8\\_2022\\_FINAL.pdf](https://news.un.org/pages/wp-content/uploads/2022/06/GCRG_2nd-Brief_Jun8_2022_FINAL.pdf)
2. Кадиров закликав усіх мусульман та їхніх дітей ставити Європу на коліна [https://risu.ua/kadirov-zaklikav-usih-musulman-ta-yihnih-ditej-staviti-uevropu-na-kolina\\_n133839](https://risu.ua/kadirov-zaklikav-usih-musulman-ta-yihnih-ditej-staviti-uevropu-na-kolina_n133839)
3. Конвергентні процеси в релігійному житті нашого часу // Українське релігієзнавство. - 2012. - № 61. - С. 368-375.



**Додонова В.І.,**  
д. філос.н., професор,  
професор ЗВО кафедри філософії та міжнародної комунікації  
Національний університет біотехнологій і природокористування України  
м. Київ, Україна

**Додонов Р.О.,**  
д. філос.н., професор,  
професор ЗВО кафедри філософії та релігієзнавства,  
Київський університет імені Бориса Грінченка  
м. Київ, Україна

## **ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОСТМОДЕРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.**

Людина постійно перебуває в стані творчості. І не обов'язково ця творчість передбачає здійснення фундаментальних відкриттів, що мають значущість для всього людства. Ні, можна створювати щось особливе і необхідне для себе, для рідних, привносячи індивідуальні новації в створену цінність. Оскільки людина має вітальну потребу в творчому процесі, в ньому відбувається і створення себе як особистості. Відсутність творчості позбавляє людину її сутності, і тому оцінка результатів та наслідків творчої діяльності відсувається на другий план у порівнянні з самою можливістю творити. «Самореалізація в творчості постає як процес якнайповнішого виявлення і здійснення особою своїх можливостей, досягнення намічених цілей у вирішенні поставлених завдань, що дозволяє максимально повно реалізувати свій креативний потенціал. Як суб'єктивна орієнтація самореалізація є особливим духовно-творчим процесом, що забезпечує постійне наповнення духовної сфери людськими силами» [1, с. 213].

Отже, самореалізація уможлиблюється саме в творчості, яка має стати способом життя сучасної людини. Але, не забуваємо той факт, що людина творить і самореалізується не в абстрактному середовищі, а в конкретному суспільстві, яке задає орієнтири та вказує вектори шляху особистості. І не рахуватися з цим є великою необачністю.

Й. Гейзінга виокремлює три основні умови культури: по-перше, культура потребує певної рівноваги духовних і матеріальних цінностей; по-друге, будь-яка культура має деякі устремління. Культура інтенціональна, вона спрямована на певний ідеал, що виходить за межі індивідуального, на ідеал суспільства. По-третє, культура – це володарювання над природою. Культура починається в ту саму хвилину, коли людина розуміє, що її рука ..., здібна створювати речі, які раніше були недоступні [2, с.362, 364]. Друга з названих рис культури є головною для розуміння самореалізації особистості, для формування її ціннісної

матриці, оскільки культурні орієнтири, які панують у суспільстві загалом обумовлюють і задають творчі здібності людини. Для того, щоб зрозуміти стан сучасної людини, її пріоритети у всіх сферах діяльності, слід проаналізувати і охарактеризувати ту епоху, в якій зараз ми живемо.

В останні десятиліття ХХ століття почався перехід до якісно нового періоду розвитку суспільства, який триває й досі. Цей новий період найчастіше визначається як «постіндустріальне суспільство», «епоха постмодерну», «постмодерністська революція» або «постсучасність», і характеризується змінами в усіх сферах людського життя. При першому теоретичному наближенні «постмодернізм» виступає як особлива світоглядна концепція, яка принесла із собою новий спосіб світовідчуття і світорозуміння початку ХХІ століття.

У культурологічному аспекті постмодернізм постає як поняття, яке позначає новий період у розвитку світової культури. Головним принципом постмодернізму є плюральність. На думку В. Вельша «плюральність – це кредо постмодернізму, ...постмодерністом у строгому сенсі є той, хто, безумовно, визначає таку плюральність з її принциповою позитивністю, мислить цілком на її основі та послідовно захищає її від внутрішніх спотворень так само, як і від зовнішніх атак. Це – програмне завдання філософського постмодерну» [3, с.48].

Глобалізованому суспільству епохи пост-притаманні наростання невизначеності, яка виражається у аномічності, плюралізмі, еkleктизмі, неортодоксальності, безладності, випадковості культурного життя. Постсучасність розуміється як перехідний стан між класичним світом індустріальної цивілізації і суспільством інформаційним, постіндустріальним, яке тільки формується. Перехідний стан дуже часто оцінюється свідомістю як кризовий. Це проявляється у відмові від традиційних логічних способів пошуку істини, від ієрархічності організації реальності, від цілісної філософської картини світу. Ф. Джеймісон пов'язує виникнення постмодернізму із необхідністю відображення у культурі нових форм суспільного життя та економічного порядку – суспільства споживання, театралізованої політики, мас-медіа та інформатики [4].

Такі нові форми, нестабільність і деяка хаотичність, властиві перехідному стану, задають особливу структуру сьогоденного ризоматичного буття. «Ризоматичні варіації на теми буття, – пише С. Куцепал, – віднаходять його конструкцію не в жорсткому каркасі централізованої структури, не в ієрархізованій побудові багаторівневого світу, а в дуже гнучких, інколи повністю позбавлених опору та інерції, живих нитках, головною гідністю яких виступає не місце перебування, а властивість існування» [5, с.135]. Тобто сучасний світ, ставши хаотичним в своїх проявах, породжує потребу в примиренні з «хаосом». Ця невизначеність та хаотичність в культурі спричиняє невизначеність і в векторах самореалізації особистості.

Другою рисою виступає іманентність постмодерністської самосвідомості, яка перетворює культурну діяльність в інтелектуальну гру. Корені цього явища слід шукати в філософії М. Гайдеггера та Л. Вітгенштейна, які зумовили т.зв. «лінгвістичний поворот» європейської філософії в середині минулого століття.

Позиція М. Гайдеггера зводиться до наступного: невід'ємною характеристикою людської істоти є володіння даром мови, що є не просто однією з багатьох людських здібностей, але, власне, окреслюють сутність людини як такої. Онтологічна проблематика, що концентрується в висловлюванні «це є то», вже ніби забезпечена самою наявністю або перед-даністю мови. «Оскільки забезпечує все подібне мова, сутність людини знаходиться в мові. Ми існуємо, виходить, перш за все в мові і при мові» [6].

Л. Вітгенштайн вважав, що єдиною формою зв'язку людини з оточуючим природним і соціальним середовищем є мова. Людина пов'язана зі світом й іншими станами: практично – коли щось створює або вживає; емоційно – коли відчуває певні почуття до інших людей; вольовими відношеннями та ін. Проте теоретичне й інтелектуальне ставлення до світу вичерпується мовним відношенням, або, більше того, воно саме є мовним відношенням. Інакше кажучи, картина світу, яку людина створює у власній уяві, визначається мовою, її структурою, її будовою, її особливостями. Отже, світ людини – це світ її мови. Мова, на його думку, це гра, а значення слова є його використання. «Не шукайте смислу, а шукайте засіб використання» [7]. Звідси, значення слова не є конкретним або абстрактним смислом, а сукупністю всіх використань даного слова (мовних ігор). Таких мовних ігор нескінченна множина, як нескінченними є способи використання слів, знаків, пропозицій. Множинність не є чимось фіксованим, даним раз і назавжди. Будучи типом активності, мовні ігри складають частину життя. Завдання філософії полягає в описанні функцій, що приписуються словам, комплексу правил тієї чи іншої гри, за якими завжди стоять реальні людські потреби. Можна припустити, що саме ідеї Л. Вітгенштайна спричинили появу у 60-70-х минулого століття роках дискурсивних практик.

У постмодернізмі уможлиблюється існування і формування безлічі дискурсивних практик, які теж впливають на розмитість світоглядної орієнтації людини, сприяють культивуванню запереченню ранжування культурних норм. Культурне життя зводиться до інтелектуальних ігор. Третя особливість постмодернізму – перенесення інтересу з епістемологічної на онтологічну проблематику. Іншими словами, трансформація епістемологічних орієнтирів людини навіть до епістемологічної дезорієнтації, яка виливається в феномен постправди.

Дійсно, постмодерністське трактування заперечує істину як ексклюзивну і фундаментальну опцію, позиціонуючи безліч умовних

істин. Постмодернізм уникає класичного розуміння істини, оскільки ставить під сумнів бінарну опозицію об'єкта і суб'єкта пізнання. В якості єдиної предметності розглядається текст, що трактується як первинна реальність поза співвіднесенням з будь-якою позамовною дійсністю. Саме тому проблема істинності замінюється проблемою інтерпретації. Звичні поняття – відповідність, адекватність, правильність, відображення – втрачають свій смисл. Істина розуміється як «армія метафор». Тепер в душі релятивізму істина зв'язується зі звичайною точкою зору або конвенціональним дискурсивним контекстом. При цьому всі інтерпретації в принципі оголошуються відносними, що для одного істинно, для іншого – хибно. Як пише Й. Гейзинга, «культурологічна думка стає все більше антиномічною та амбівалентною... Антиномічне повинно означати, що думка ніби парить між двома протилежностями, які раніше вважалися взаємовиключними. «Амбівалентність» означає, що з огляду відносної рівноправності двох суперечливих думок, оціночне судження коливається в виборі, як буриданів віслук» [2, с.381]

Згідно постмодерністському баченню, медіареальність замість правдивих описів містить симулякри, які не відбивають дійсного стану справ, і навіть просто сфабриковані медіаподії. Звичайно, «інформаційна реальність» за своєю суттю не змінилася, але трансформувалося ставлення до інформації, що і висловлюють зазначені вище позиції. «Інформаційна реальність» – тільки версія об'єктивної дійсності, свого роду, частина правди. Все це в сукупності породжує глибокий внутрішньоособистісний конфлікт, який зумовлює стан постійного емоційного напруження, необхідного для світу «постправди».

Висновки. Постсучасний світ – це світ, в якому все, що раніше було устаткованим і священним: істина і людяність, право і розум, розхитується і в культурному, і в політичному житті. З одного боку, плюральне сприйняття світу є результатом боротьби з метанаративами і несе позитивний зміст. З іншого, відсутність ранжування в умовах релятивності, яка панує в суспільстві, не дає можливості знайти точку опору людині. В такій постпостмодерній ситуації людині вкрай важко визначитися з орієнтирами та нормами, оскільки вона постійно знаходиться в стані аномії, що підкріплюється інформаційним безладом у суспільстві. Постправа – це факт руйнації особистості, оскільки кожен має свою суб'єктивну «картину світу» і вважає саме її «істинною».

Виступаючи проти ранжування культурних норм, постмодернізм дає змогу самореалізуватися особистості в тій галузі й у такий спосіб, які вона обирає сама. І вона саме несе відповідальність за свій вибір. Але ризоматичність таких самореалізацій не свідчить про наявність прогресу особистості, про її розвиток та перспективи. Це викликає розгубленість людини в обиранні вектору самореалізації, що і визначає сутність даної проблеми.

## Література:

1. Творчий процес як дисипативна система // Синергетика і творчість: монографія. За ред. В.Г. Кременя. – К.: Інституту обдарованої дитини, 2014. – 314 с.
2. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнього дня / Й. Хейзинга; Пер.с нидерланд. В. Описа. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 539 с.
3. Вельш В. Наш постмодерний модерн / В. Вельш; пер з нім. А. Л. Богачова, М. Д. Култаєвої, Л. А. Ситніченко. – К.: Альтер-пресс, 2004. – 328 с.
4. Джеймисон Ф. Постмодернизм, или Логика культуры позднего капитализма / Ф. Джейминсон // Философия эпохи постмодерна. – Минск: Красико-принт, 1996. – С. 117-137.
5. Куцепал С. В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом «пост-» : монографія / С.В. Куцепал. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2004. – 324 с.
6. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; [пер. с нем. В. В. Бибикина]. – М. : Ad Marginem, 1997. – 452 с.
7. Витгенштейн Л. Философские исследования. Ч.1. / Л. Витгенштейн [пер. с нем. М. С. Козловой и Ю. А. Асеева] // Философские работы. – М.: Гнозис, 1994. – 612 с.

**Дроботько Т. О.**

студентка ЗВО історичного факультету,  
спеціальності 052 Політологія

Житомирський державний університет імені Івана Франка  
м. Житомир, Україна

## **МОДЕЛЮЮЧА ГРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ЕТНОПОЛІТИЧНИМ КОНФЛІКТАМ**

Найбільшого поширення у політологічному науковому дискурсі набула концепція гри сформована в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Варто звернути увагу на проведені в цей період дослідження таких науковців як Е. Берн, К. Гроос, Ж.-П. Сартр, Г. Спенсер, З. Фройд, Е. Фінк, та інших. Суспільно-корисний внесок їхніх досліджень полягає в тому, що вони вперше підняли питання про природу гри й почали формувати наукові підходи до тлумачення цього феномену. Найактивнішої фази свого розвитку моделююча гра або ж моделювання набули після розпаду колишнього СРСР. Саме в цей час виникли етнополітичні конфлікти новоутворених держав.

Можемо зазначити, що зазвичай дослідники трактують поняття «моделюючої гри» як дії заохочувального характеру учасників у конфліктній, багатофазній моделі дійсності. У загальному достатньо значний проміжок часу теорію гри вважали малоефективною, а іноді зводили до мало корисливої діяльності, проте на нашу думку, така позиція є недостатньо аргументованою. Відповідно її можна спростувати на основі певних підтверджень.

Використання на практиці моделюючої гри надає можливість застосувати методи прогнозування та моделювання ситуації, які можна використати як інструменти врегулювання етнополітичного конфлікту. Фігурантами з одного боку виступають гравці – учасники політичного конфлікту, якими можуть бути як окремі індивіди так цілі соціальні групи – коаліції. Кількісний склад передбачає наявність не менше двох гравців, проте необхідно відзначити, що можлива конфліктна ситуація і за наявності лише одного учасника. Такий вид гри називають – грою з природою, проте в політичному середовищі така форма гри відсутня. Мета, яку прагне реалізувати кожен гравець, полягає у забезпеченні вигоди за допомогою однієї із запропонованого переліку дій. Зокрема це можуть бути такі альтернативні варіанти:

- ходи (вибори) – дії, які полягають у виборі однієї поведінки із кількох запропонованих;
- стратегії – укомплектований «пакет» послідовних дій для кожного гравця;
- результати – під ними слід розуміти наявні способи врегулювання етнополітичного конфлікту, кількість яких залежить від показника стратегій гравців зазначеного конфлікту;
- переваги – оформлення кожним гравцем отриманих результатів конфліктної ситуації. Головний акцент це відповідність результатів власним інтересам за принципом «від найкращого до найгіршого»;
- платежі – еквівалент значення об'єктивної і суб'єктивної корисності, результатів отриманих гравцями. У політичній сфері їх різноманітність зводиться зазвичай до кілометрів територій, збройних сил (танки, літаки) та інших форм вираження.

Також моделююча гра має в своєму «арсеналі» конкретні цілі, насамперед це аналіз та пояснення ситуацій, які виникають у політичному середовищі за наявності конфлікту й оформлення результатів у формі рекомендацій для раціональної політичної поведінки гравців тощо.

Крім того важливою складовою, яка сприяє кращому практичному застосуванню будь-якої діяльності є засади або ключові принципи, котрі виступають орієнтирами зазначеного виду боротьби.

Формат моделюючої гри зазвичай передбачає терміни її реалізації 1-2 дні. Однин день зазвичай характерний для простої форми гри, яка не вимагає від гравців додаткових знань та навичок. Два дні передбачає гра

складної форми, виконання якої передбачає потребу учасників в додатковій інформації. Аналіз практичного досвіду засвідчує необхідність проведення зазвичай складних форм гри на вихідних (субота або неділя). Оптимальним місцем для їх проведення є приміщення мерій, парламенту тощо.

Вивчення мережі інтернет дозволив здійснити порівняльний аналіз проєктів «Меншини у небезпеці» [1] та «Попередження конфліктів у Південній Україні» [2, 3]. Історія проєкту «Меншини у небезпеці» є доволі маловідомою. За свідченням дієвих осіб, це був один з філігранних проєктів міжнародної спільноти. Основною метою було всебічне та повноцінне дослідження етнополітичних груп у всьому світі. Проєкт «Попередження конфліктів у Південній Україні» полягав у збереженні та забезпеченні розвитку за наявності умов зовнішньої агресії та загрози політичної турбулентності дискурсу демократичного спрямування.

На основі вищезазначеного, можемо відмітити, що за нечіткої прогнозованості результатів політичних процесів неабияке теоретичне і практичне значення має політичне моделювання чи моделююча гра, які є інструментами врегулювання етнополітичних ситуацій в державі. Реалізація основних завдань теорії ігор сприяє розробці політичних механізмів і технологій щодо узгодження інтересів політичних гравців та прийняття оптимальних політичних рішень. Відтак, це засвідчує не лише актуальність окресленого питання, особливо в сучасних умовах, а й необхідність його постійного моніторингу та подальшого наукового обґрунтування, що і буде об'єктом наших майбутніх наукових розвідок.

### **Література:**

1. Маруховська-Картунова О. «Етнополітичні конфлікти: де, коли і як бунтують етнічні групи» [Електронний ресурс] URL: [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/marukhovska\\_kartunova\\_etnopolitychni.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/marukhovska_kartunova_etnopolitychni.pdf).
2. «Український Південь: попередити конфлікти, сприяти розвитку» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ukrajinskyj-pivden-poperedyty-konflikty-spruyaty-rozvytku-2>
3. Реалізація проєкту «Попередження конфліктів у Південній Україні» [Електронний ресурс] URL: <https://uames.org.ua/realizatsiia-proektu-poperedzhennia-konfliktiv-u-pivdennij-ukraini/>

**Заглада В. М.,**  
к. філос. н.,  
доцент ЗВО кафедри філософії та політології  
Житомирський державний університет імені Івана Франка  
м. Житомир, Україна

## **СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ «ІНФОРМАЦІОНАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА»**

У сучасному світовому й вітчизняному філософсько-політичному дискурсі однією з домінуючих тем є проблема кризи демократії. Досить часто актуалізується теза про кризу, у першу чергу, представницької її форми. Для прикладу, В. Шамрай зазначає, що «осердя сучасної кризи демократії полягає у кризі політичної участі громадян у процесі управління та взагалі здійснення владних функцій. Тому це передусім є кризою представницької форми демократії» [10, с. 108]. Я. Богів пише: «Представницький тип демократичного врядування часто стає об'єктом критики з боку наукового співтовариства як такий, що не здатен забезпечити свободу та рівність громадян, а отже, і реалізацію народного суверенітету» [8, с. 245].

Одним із потенційних шляхів подолання проблем представницької демократії як форми реалізації народного суверенітету є запровадження інформаційної (електронної) демократії, умовою успішного впровадження якої є організація інформаційної держави як основи цього виду демократичного режиму. Варто зауважити, що існує достатньо багато теорій інформаційного суспільства й інформаційної держави. Зосередимо увагу на теорії «інформаційного суспільства» (informational society) іспанського соціолога М. Кастельса, яка вирізняється суттєвою новизною на фоні інших подібних досліджень. Учений розмежовує поняття «інформаційне» та «інформаційне» суспільство, вказуючи, що останнє «будується так, що генерування, обробка та передача інформації стали основними джерелами продуктивності та влади» [4, с. 21].

М. Кастельс підтверджує, що сучасна демократія переживає кризу, пов'язуючи це з поступовим розмиттям кордонів держав і суверенності в результаті глобалізації ринків і капіталів. На його думку, з'являється нова форма держави – мережева держава, яка поступово замінює національну. «Ми є свідками фрагментації держави, непередбачуваності політичної системи та політиків. Політична свобода все ще може існувати, оскільки люди продовжуватимуть за неї боротися. Але політична демократія, задумана ліберальними революціями XVIII століття, і, яка розповсюдилася по всьому світу в XX столітті, стала порожньою оболонкою. Не те, що це була просто «формальна демократія»: демократія живе в цих самих «формах», таких як таємне, загальне виборче право та повага



громадянських свобод. Але існуюча партійна система і нинішній режим застаріли як адекватні механізми політичного представництва в мережевому суспільстві. Люди це знають і відчують, але вони також знають у своїй колективній пам'яті, наскільки це важливо перешкодити тиранам зайняти зникаючий простір політичної демократії», – зазначає соціолог [3, с. 414].

Криза національної держави як суверенної одиниці супроводжується кризою тієї форми політичної демократії, що супроводжувала її протягом останніх двох століть. Оскільки представницька демократія своїм логічним підґрунтям має поняття суверенної одиниці, розмивання меж суверенності веде до невизначеності у процесі делегування волі народу. Глобалізація капіталу, збільшення кількості сторін, представлених в інститутах влади, а також децентралізація владних повноважень та перехід їх до регіональних та локальних урядів створюють нову геометрію влади, можливо, породжуючи нову форму держави – мережеву державу.

Основними чинниками та причинами кризи представницької демократії стали зростаючий вплив нових ІКТ, посилення кризи політичної системи, послаблення впливів політичних партій, падіння легітимності політичної влади, зростання кризи довіри громадян, збільшення кількості гучних політичних скандалів, поширення політичної корупції та ін.

Підтвердженням наявності кризових ознак демократії є одне з положень Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Демократія в Європі: криза та перспективи» (2010 рік), у якому зазначено, що «представницька демократія повинна укріплюватись як процес, у межах якого всі люди, а не лише громадяни, залучені до ведення державної політики на місцевому, регіональному, державному та європейському рівнях» [5].

В означеному документі визначено шість ознак кризи демократії, сукупність яких вказує на деградацію народовладдя, його поступове перетворення на декларативну декорацію, коли влада здійснюється від імені народу, але майже без участі народу. Крім того, висловлюється занепокоєння, що попередні симптоми кризи демократії підсилюються нещодавною світовою економічною кризою (глобальна фінансова криза 2008 р., яка, за визначенням аналітиків, стала найгіршою з часів Великої депресії). Резолюція ПАРЄ «чітко визначає гетерогенні симптоми кризи», в ній «у знятому вигляді присутні результати теоретичного осмислення кризи сучасної демократії» [10, с. 108].

Форми демократії, будучи детермінованими системними, інтегративними ознаками суспільства та технологіями суспільного виробництва, «перебирають» на себе ті засадничі характеристики, що формують сфери виробництва, соціальних відносин та культури. З огляду на це можна визначати, що представницька демократія є демократією індустріального способу розвитку, для якого характерні долання

локальності попереднього аграрного суспільства, упровадження масовості в процес організації соціального життя. В інформаціональному суспільстві актуалізуються зовсім інші, протилежні за змістом системні ознаки: демасофікація, персоналізація та локалізація, попри те, що суспільство стає одночасно інформаціональним і глобальним [9, с. 116].

У мережевому/інформаційному суспільстві існує проблема, пов'язана з неможливістю традиційних інститутів представництва відображати різноманітні інтереси нових соціальних груп, і, таким чином, проявляється відсутність широкого доступу громадян до процесу прийняття політичних рішень.

М. Кастельс слушно зауважує, що «боротьба за владу завжди є битвою за думки людей». Інформаційна ера характеризується саме революцією в сфері інформації та комунікаційних технологій. Нову форму політики, яка виникла в останні десятиліття, дослідник концептуалізував як інформаціональну політику, яка перебуває в центрі процесів, за допомогою яких розподіляється і здійснюється влада в нашому суспільстві. Політика в мережевому суспільстві – це насамперед медіа-політика [2, ХХХІІ].

Сутність «інформаціональної демократії», за М. Кастельсом, полягає у створенні «локальних держав», що виникають внаслідок децентралізації та регіоналізації національних держав, запровадженні «е-уряду» й «е-самоврядування», проведенні «е-виборів», «е-референдумів» й ін.

Слід закцентувати увагу, що інформаційна демократія аж ніяк не замінює пряму чи представницьку. Бельгійський дослідник У. Ван Рансбек наголошує, що електронна демократія – це не лише вибори, а набагато більше – залучення людей до дискусій і дебатів, він висловлює сподівання зробити «представницьку демократію більш представницькою» [6].

Віденський центр демократії визначає електронну демократію як «впровадження та підтримку демократичних процесів за допомогою цифрових інформаційних і комунікаційних технологій», починаючи від соціальних мереж і закінчуючи платформами, спеціально створеними для публічних консультацій. Центр демократії також розрізняє електронний уряд, наприклад, заміну візитів до органів влади цифровими інструментами, електронну участь, таку як онлайн-петиції чи дискусійні форуми, та електронне голосування.

Як підкреслює фахівець з інформаційної демократії А. Шуляк, структуру інформаційної демократії можна проаналізувати через її форми [7, с. 198]. За інструментальною ознакою серед форм інформаційної демократії вирізняють «теледемократію», «кібердемократію», «віртуальну демократію», «е-демократію», «цифрову демократію», «он-лайн демократію», «інтернет-демократію», «мережеву демократію» тощо. Ці поняття пов'язані з заходами щодо підвищення політичної участі громадян

з метою їх об'єднання та їхніх представників у владі саме через нову інформацію та комунікаційні технології.

Зростання інтересу до електронної демократії останнім часом посилилося у зв'язку з пандемією коронавірусу, яка послужила катализатором для сприяння демократичним інноваціям. На базі цифрової платформи CitizenLab, заснованої у 2015 р. бельгійським підприємцем Ван Рансбеком, створеної для органів місцевого самоврядування, яка дозволяє урядам легко залучати своїх мешканців, керувати інформацією та приймати обґрунтовані рішення, в жовтні 2019 р. було організовано перший в історії цифровий референдум у бельгійському регіоні Фландрія, на якому вирішувалося, чи має місто Кортрейк запровадити неділю без автомобіля.

Таким чином, інформаційна демократія є ідеальною гіпотетичною моделлю політичної складової соціальної організації суспільства інформаційної епохи, що заснована на ролі та цінності інформації в усіх сферах його життєдіяльності. У мережевому суспільстві онлайн-комунікація, виконуючи роль системоутворювального чинника, детермінує закономірності функціонування електронної демократії, при цьому не змінює сутності усталених демократичних процесів. Крім того, варто пам'ятати, що й інформаційна демократія також несе в собі певні ризики, як-от: зростаюча поляризація онлайн-дискусій; брак або недостатність прозорості, недоступність ІКТ для усього населення та ін., виявлення і мінімізація яких має стати основою для забезпечення реальної участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень.

### **Література:**

1. Case Study: 10,000 citizens partake in Kortrijk's digital referendum. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.citizenlab.co/blog/civic-engagement/case-study-citizen-participation-in-kortrijk>.
2. Castells, M. Preface to the 2010 Edition of The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. II / M. Castells. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2010. Pp. XVII– XXXVI.
3. Castells, M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. II / M. Castells. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2010. – 538 p.
4. Castells, M. The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I / M. Castells. – Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, 2010. – 597 p.
5. Democracy in Europe: crisis and perspectives: Resolution Parliamentary Assembly № 1746 (2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17882&lang=en>.

6. Menke, M. E-Democracy: How to Participate in Politics Digitally / M. Menke // The New Federalist. – 2020. – 15 July [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.thenewfederalist.eu/e-democracy-how-to-participate-in-politics-digitally?lang=fr>.
7. Shuliak, A. Retrospective Analysis of Information Democracy in the Political and Information Space of Ukraine (1991-2018) / A. Shuliak // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – 2019. – № 40. – С. 196–206.
8. Богів, Я. С. Представницька демократія як форма реалізації народного суверенітету / Я. С. Богів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. – 2019. – Вип. 6. – № 911. – С. 244–253.
9. Городецький, О. Глобальність як системна ознака інформаціонального суспільства / О. Городецький // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 111–119.
10. Шамрай, В. Криза демократії та ефект публічного дискурсу / В. Шамрай // Філософська думка. – 2018. – № 5. – С. 93–109.

**Зембицький Є. О.,**  
магістрант ЗВО 1Мд- Філософ. групи історичного факультету  
Житомирський державний університет імені Івана Франка  
м. Житомир, Україна

## **ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ**

Сучасне суспільне буття характеризується такими поняттями, як «ситуація глобалізації», «суспільство ризиків», «інноваційні технології», «віртуальна реальність», «деструкція суб'єктивності» та ін. Зазначені поняття виявляють усвідомлену філософами ХХ – початку ХХІ ст. проблематичність людського існування. Маємо розквіт різних форм деструкції суб'єктивності, нових смислів, форм і способів буття і співбуття людини. В цих умовах надзвичайної актуальності набуває філософська рефлексія пошуків можливостей успішного подолання деструкції суб'єктивності [1].

Наріжним каменем осмислення людської деструктивності, її початковий пункт є розуміння людської природи. На питання про антропологічні підстави людської деструктивності дається безліч різноманітних і часто суперечливих відповідей. Це пояснюється декількома обставинами. По-перше, специфічна людська природа безпосередньо емпірично не дана, оскільки є внутрішньою стороною людського. Вона репрезентується тільки за допомогою своїх феноменів,

через дослідження яких і можна підійти до розуміння її як певного системного комплексу (структури).

По-друге, людська природа є настільки незбагненим явищем, що важко дати їй однозначне, позитивне й всеосяжне визначення. У зв'язку з цим деякі дослідники пропонують давати людській природі тільки негативне визначення, підкреслюючи таким чином її утаємничену універсальність (наприклад, у тоталогії Кізіма), нескінченну відкриту потенційність, а також винятковість місця, яке займає людина серед інших предметів і явищ навколишнього світу.

По-третє, досі не вирішено питання про константу людської природи (протилежність есенціалістсько-позаісторичного й екзистенціалістсько-прогресистського підходів). Хоча простежується домінування підходу, згідно з яким людська природа не задана, а формується в процесі життєдіяльності, є утворенням, що змінюється, стає чимось.

Отже, складність розуміння людини полягає в тому, що людина не предмет і не річ, яку можна розглядати безпосередньо в її основних дефініціях, а потім визначати суть. Людина – це істота, яка перебуває в постійному біологічному і культурному розвитку, тому її неможливо охопити цілком в який-небудь конкретний момент існування.

Феномен прояву людського в людині та суспільстві має процесуальний характер. Процесуальність, по-перше, є джерелом і механізмом становлення людського, отримання людиною усіх своїх істотних характеристик.

По-друге, завдяки процесуальності людська природа отримує можливість і здатність самозаперечення – вихід за власні межі, трансцендування у світ своєї унікальної й неповторної суті як результату розгортання людської природи у просторі та часі.

По-третє, прагнення і здатність людської природи до самозаперечення завдяки процесуальності є підставами людської деструктивності як способу її зміни. В результаті людина не просто живе, а «веде своє життя». Ось чому не настане момент, коли людина матиме підстави сказати: я стала собою [2].

Методологічним підходом при дослідженні феномена продукування суспільством людини з деструктурованою суб'єктивністю є положення про те, що людська природа породжує можливість виходу людини як за її межі, так і за межі власного існування. Людська деструктивність є джерелом і механізмом формування людського, завдяки якому людська природа з недосконалої, незабезпеченої, недостатньої перетворюється на потужну силу, здатну виходити за власні межі та утверджувати себе як унікальне буття. Тому набуті в результаті дії людської деструктивності фундаментальні характеристики людської природи – відкритість, свобода і творчість – знаходять своє вираження в самотрансценденції, завдяки чому людська екзистенція виступає як незалежний початок у світі.

Самотрансценденція – феномен, що відображає наявність людської деструктивності як механізму формування людського і такого, що є базовим для його розуміння. Самотрансценденція – це не лише репрезентація, але й основа людської деструктивності, яка, у свою чергу, є джерелом людського.

Як антропологічна основа людської деструктивності самотрансценденція є двозначним феноменом, що поєднує в собі негативні й позитивні характеристики. З одного боку, вона є сплавом заперечення, пов'язаного з виходом за межі даної форми (щоб вийти за межі, необхідно зруйнувати наявне), а з другого, – конструювання (деконструкція), тобто сам вихід є початком нового. Самотрансценденція як процес є деконструкцією і поєднує в собі деструкцію як руйнування і реконструкцію як відновлення, конструювання на новій основі базових характеристик людського як феномену. Якщо самотрансценденція обривається на стадії деструкції, то вона призводить до тотального руйнування того, на що була спрямована. Якщо ж процес продовжується, то це веде до поступового конструювання, творення феномену на новій основі з осмисленням усього цінного і справжнього, що в ньому до було присутнє цього часу [3].

Таким чином, самотрансценденція амбівалентна: вона репрезентує негативну і позитивну форми людської деструктивності, обидві з яких можна зафіксувати в реальності, хоча діють вони самостійно, незалежно одна від одної. Негативна самотрансценденція носить руйнівний характер, веде до розпаду, розкладання і загибелі феномену, на який орієнтована, а позитивна через «зняття», деконструкцію веде до збереження, розвитку і примноження людського. Набута в акті деструкції «свобода від» поступово перетворюється в «свободу для», яка реалізується у двох напрямках: або тотального руйнування – подальшої й остаточної деструкції того, що ще не було нею охоплено («зруйнуємо до основи, а потім»); або поступового конструювання, творення себе на новій основі з осмисленням усього ціннісного і справжнього – деконструкції.

Проявом нездатності людини до здійснення активної соціальної дії внаслідок усвідомлення нею неможливості передбачити наслідки своєї діяльності є концепт «суспільства ризику» як опису соціальної дійсності в умовах культури постмодерну. Навіть такі концепти як істина, раціональність та обґрунтування, які покликані відігравати у будь-якій мовній спільноті однакову граматичну роль, по-різному інтерпретуються та застосовуються у різних контекстах, що загострює проблему неможливості самореалізації людської суб'єктивності як домінування розумності, активізуючи природні властивості людини як живої істоти. Конкуруючі, конфліктні претензії, інтереси і точки зору різних учасників модернізації і груп потерпілих в раціональних дефініціях ризику повинні розглядатися в єдності – як причина і наслідок, як винний і потерпілий.

Випробування ризиком припускає нормативний обрій втраченої впевненості, порушеного довір'я. Навіть там, де ризики фігурують у вигляді цифр і формул, вони залишаються пов'язаними з певною територією, залишаються математичними згустками порушень уявлень про гідне людини життя. В них вимагається повірити, оскільки випробувати їх на власному досвіді у такому вигляді неможливо.

Конституювання людини в єдності деструкції і реконструкції (деконструкція) виявляє, що людина не завжди щось тут–і–зараз виникаюче втілення людського в двох його іпостасях: і як субстанції (цілого, структури), і як умови свого перетворення за допомоги ломки «структурності». Через свою деконструючу «нерозв'язаність», людина – завжди таємниця, відтворююча саму себе. Саме людська деструктивність – умова цієї таємниці й інваріантний механізм її відтворення. Тому таємниця людського (буття, природи, суті, сьогодення і майбутнього) збагнена тільки через аналіз деструктивних підстав людського. Завдяки людській деструктивності людина виявляється незавершеністю й одночасно незавершеною істотою, а сама вона (людська деструктивність) – подібно деконструкції – стає умовою і стратегією формування (виробництва). Відтворення, диференціації (диверсифікації) й оновлення людського.

Критичний аналіз основних способів тлумачення феномена деструктурованої суб'єктивності з урахуванням обґрунтування існування сучасної людини та суспільства в умовах культури постмодерну засвідчив розрив між людською могутністю, здатною стати потужною деструктивною силою, і недосконалістю розумності у вчинках відносно себе й оточуючого світу. В умовах постмодерну формування людської деструктивності як специфічно людської якості може реалізуватися двояко: як формування нового типу людяності, що набуває глобального космічного характеру через збереження природи як джерела матеріальних і біологічних ресурсів людства, і як деструкція – радикальне винищування біосфери в ході людської діяльності.

Загальновідомими прикладами кризи людяності, загострення проблеми людського буття як такого існування, що відбувається в умовах масового усвідомлення його самозаперечення, стало насилля у різних формах: міжнародний тероризм, військові конфлікти, наркоманія, ігроманія (лудоманія), СНІД, «неорабство», домінування тваринних інстинктів у людських вчинках. Людина у своїх нових людських якостях (А. Печчеї) не може пристосуватись до швидкоплинних швидкозмінюваних умов життя і тому відчуває шок («футурошок», за А. Тоффлером), що провокує деструктивну агресивність.

Осмислення суспільства в умовах культури постмодерну виявило загострення проблеми людського буття як такого існування, що відбувається в умовах масового усвідомлення його самозаперечення. Маємо справу з соціумом, в якому живуть люди, що заплутались у

суперечностях й усвідомлюють цю обставину. Зазначений контекст дозволяє вести мову про феномен деструктурованої суб'єктивності та обґрунтовує актуальність соціально-філософського дослідження суб'єктивності в умовах постмодерного суспільства. Стан існування сучасного суспільства доволі неоднозначний. З одного боку, очевидним є досягнення медицини в охороні людського життя, зростання комфорту за рахунок розвитку цифрових технологій та комунікацій, залучення ядерного палива як джерела енергії та можливість дослідження космосу. А з другого боку, іманентною стороною таких благ є глобальні економічні кризи, створення та застосування зброї масового знищення, техногенні катастрофи. Порівняльний аналіз теорій раціональності в контексті феномена деструктурованої суб'єктивності дозволяє виокремити такі основні положення її критики: раціональність і науковість не одне і те саме, а отже, раціональними можуть бути різні сфери людського існування. Ідея плюралізму органічного вписується в постмодерні тенденції та може розглядатися як основоположний принцип в новому розумінні раціональності. Нова раціональність постає принципово як плюралістична, тобто йдеться не про єдину універсальну раціональність, а про «багатоманітність раціональностей» – «політичну», «соціальну», «екологічну» та інші, які є рівноправно раціональними. Деструктурованість буття і людини є підставами виникнення людського світовідношення, присутність у світі, «тут–буття». При цьому враховується, що людина – це не структурована особа, а екзистенція – «буття–в–можливості», яка завжди «вже-поперед-себе», спрямовуючись в майбутнє. Людина – це буття, в якому головне, – її власні можливості. Екзистенція вічно відкрита, вона завжди прагне реалізувати проєкт того, чим бажає бути. Тому відкритість людської екзистенції – це здатність вступати у суперечливі відносини людини зі світом не стільки як окремого індивіда, а як умови можливості його (світу) існування [4].

### **Література:**

1. Гелнер Е. Розум і культура: історична роль раціональності та раціоналізму. – Харків: Акта, 2004. – 296 с.
2. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський, Г. І. Шалашенко та ін. – Київ: ПАРАПАН, 2002. – 156 с.
3. Лютий Т. В. Розумність нерозумного: Монографія. – Київ: ПАРАПАН, 2007. – 420 с.
4. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття. – Київ: Сфера, 1997. – 290 с.



**Калач Д.М.,**  
к.філос.н., доцент,  
доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук,  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

## **МОРАЛЬ – ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЕТИКИ**

Етика визначає, що є правильним чи неправильним, добрим чи поганим, справедливим чи несправедливим, відповідальним чи безвідповідальним, обов'язковим чи дозволеним, гідним похвали чи осуду. Вона асоціюється з почуттям провини, сорому, обурення, образи, емпатії, співчуття та турботи. Її цікавить як характер, так і поведінка. З одного боку, вона виходить з нашого соціального середовища, усталеної практики, закону, релігії та індивідуальної свідомості. З іншого боку, критично оцінює кожне з цих джерел. Таким чином, етика є складною і часто суперечливою. Це робить етику схожою на мораль. У більшості сучасних визначеннях, етика та мораль є приблизно синонімами. Це відповідає етимології двох слів. Мораль походить від латинського слова *moralis*. *Moralis* — це термін, який увів давньоримський філософ Ціцерон, щоб перекласти давньогрецький *ethikos* на латинь. [4, 96] Обидва означають, приблизно, що стосуються характеру; але сьогодні їхні англійські похідні стосуються набагато більше, ніж просто характеру.

Знайомство дітей з етикою, або мораллю, відбувається досить рано. Вони сперечаються з братами, сестрами та товаришами про те, що є справедливим, а що несправедливим. Похвала й закиди, які вони отримують від батьків, учителів та інших, спонукають їх вірити, що вони здатні певною мірою відповідально поводитися. Вони є як одержувачами, так і розповсюджувачами образи, обурення та інших морально реактивних установок. Існують також переконливі докази того, що діти, навіть у віці чотирьох років, мають інтуїтивне розуміння різниці між тим, що є просто звичайним (наприклад, носити певний одяг до школи) і тим, що є морально важливим (наприклад, не кидати фарбу в інше дитяче обличчя). Таким чином, незважаючи на їхній обмежений досвід, діти, як правило, мають значний ступінь моральної витонченості до того часу, як вони вступають до школи. [5, 21]

Далі відбувається поступове розширення й уточнення основних моральних понять, процес, який зберігає багато центральних рис цих

понять. Моральний розвиток — це розширення запасу парадигм для кожного морального типу; розробка все кращих і кращих визначень того, що є прикладом цих парадигм; краще оцінювати зв'язок між простими особинами роду та близькими родичами; навчитися вирішувати конкуруючі претензії з різних моральних видів (класично інколи конкуруючі претензії справедливості та співчуття, але можливі багато інших конфліктів).

Це дає зрозуміти, що хоча моральний початок дитини може бути раннім і вражаючим, існує багато конфліктів. Це означає, що існує постійна потреба в моральних рефлексіях, і це не закінчується з дорослим життям, яке лише додає нові виміри.

Тим не менш, дехто може подумати, що мораль — це радше суб'єктивні почуття, ніж ретельні роздуми. Однак дослідження психологів розвитку надають переконливі докази того, що, незважаючи на важливість почуттів, моральне міркування також є фундаментальною частиною моралі. [3, 52]

Існує також описовий аспект моралі. Психологи, соціологи та антропологи можуть спробувати визначити, які конкретні цінності насправді приймає певна група людей, як ці цінності пов'язані з поведінкою людей, їхніми соціальними та політичними інститутами чи релігійними переконаннями. Вони можуть зібрати інформацію про типи цінностей, яких дотримуються люди. Деякі з цих цінностей, хоча й не є моральними цінностями (наприклад, певні естетичні цінності або цінності, які ми надаємо матеріальним благам), все ж можуть розглядатися як достатньо важливі, щоб отримати моральний (і навіть правовий) захист. Але соціологи можуть описати це, не обов'язково схвалюючи цінності, які люди насправді приймають як цінності, які вони повинні прийняти. Запитати, які цінності люди повинні прийняти, означає поставити нормативне, а не просто описове запитання. Це питання про те, які цінності заслуговують на прийняття, а не просто про те, чи вони прийняті; і це справа нормативної етики для вирішення цих питань.

Здебільшого філософська етика є нормативною за своєю спрямованістю. У ній розглядаються основні питання про те, якими мають бути наші цінності, яке фундаментальне обґрунтування вони можуть отримати, якщо таке взагалі є, і чи можна їх організувати у всеохоплюючу послідовну теорію. Інша частина філософської етики називається метаетикою, яка вивчає природу мови та логіки, які ми використовуємо,

коли нас турбує мораль (на відміну, скажімо, від закону чи соціального етикету).

Формулюючи свої теорії, філософи повинні поважати розуміння моралі, яке мають звичайні люди, навіть якщо вони, можливо, ніколи не відкривали філософську книгу. Наприклад, розповідь Арістотеля про чесноти, категоричний імператив Іммануїла Канта та утилітарні теорії Джона Стюарта Мілля усі починаються з того, що вони вважають загальноприйнятими моральними поглядами; і вони бачать своє завдання в тому, щоб сформулювати, уточнити та переробити ці погляди, де це необхідно. Вони роблять це таким чином, тим не менше, поважають звичайну, повсякденну мораль. Наприклад, Кант намагається показати, як його категоричний імператив дає нам краще розуміння моральних ідей. Джон Стюарт Мілля стверджує, що його утилітаристська теорія поважає та забезпечує надійну основу для таких базових, загальноприйнятих правил моралі, як говорити правду та дотримуватись обіцянок, водночас забезпечуючи більш фундаментальний принцип для вирішення конфліктів між правилами. Незважаючи на те, що іноді важко розрізнити їхні твори, обмеження загальної моралі залишаються очевидними. [3, 158]

Враховуючи очевидні моральні відмінності, які спостерігаються між людьми з різним національним, етнічним або релігійним походженням, може здатися наївним говорити про спільні моральні цінності, як ми маємо. Які моральні цінності, можна поділити через національні, етнічні, релігійні чи інші кордони? Є низка проблем, які перетинають ці межі: проблеми довкілля; війна та ворожнеча; епідемії; перенаселення; бідність; голод; стихійні лиха (землетруси, торнадо, посухи, повені); і навіть техногенні катастрофи (Чорнобиль). Той факт, що ми визнаємо це загальними проблемами, говорить про те, що ми поділяємо деякі базові цінності (наприклад, здоров'я, мир, безпека та бажання принаймні мінімального щастя).

Оскільки ми зацікавлені в обґрунтуванні наших моральних суджень, на відміну від простого відстоювання своїх поглядів, ми прагнемо бути розсудливими з іншими. У цьому відношенні виправдання в моралі подібне до виправдання в науці. Виправдання в обох сферах є публічним процесом. Недостатньо переконувати себе наодинці, і тільки своїми власними словами. Вироблення принципів, на основі яких ми можемо міркувати спільно, може здатися досить складним завданням. Але є широкомасштабний, давній принцип, який є корисним для початку.

Більшість моральних систем і основних релігій дотримуються певної форми Золотого правила: чиніть з іншими так, як бажаєте, щоб чинили з вами. Незважаючи на те, що сформулювати це просто, інтерпретувати та реалізувати цей принцип виявилось складніше. [5, 31] Його успішне використання залежить від інших цінностей, які ми маємо. В етиці такий подвійний фокус призводить до застосування Золотого правила: намагатися пережити свої вчинки не лише як суб'єкт і агент, але й як одержувач, а іноді й жертва.

Приватні інтереси людей, їхні пристрасті та почуття; звички, часто засліплюють їх розуміння та упереджують їхні судження, а відповідно і поведінку. І оскільки люди більшою мірою схильні брати правила поведінки з моди, а не з веління розуму.

### Література:

1. Адо П. Що таке антична філософія? /П'єр Адо// – Львів : Новий Акрополь, 2014. – 428 с.
2. Арістотель. Нікомахова етика /Αριστοτέλους. Ηθικα Νικομαχεια// - К.: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
3. Гьосле Вітторіо. Практична філософія в сучасному світі. Пер. з нім., примітки та післямова Анатолія Єрмоленка. — Київ: Лібра, 2003. — 248 с.
4. Ціцерон М.Т. Про закони. Про державу. Про природу богів. /Марк Туллій Ціцерон// – Львів: Апріорі, 2020. - 392 с.
5. Thomas Reid, Practical Ethics, edited with commentary by Knud Haakonssen (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990), p. 110.

**Keller Olga,**  
PD Dr. habil.,  
Philosophische Fakultät, Seminar für Mittelalterliche Geschichte  
Eberhard Karls Universität Tübingen  
Tübingen, Deutschland

### EINIGE ANMERKUNGEN ZU BYZANTINISCHEN RECHTSANWÄLTEN

Von praktischer Bedeutung waren die juristischen Berufe, besonders Notare, Anwälte und Richter, wobei die Unterscheidung zwischen den beiden ersten Gruppen oft nicht erkennbar ist. Praktische Probleme des Rechtswesens,

speziell im Bereich der Gerichtsbarkeit deutet Kekaumenos (Strategikon, § 15-22) an, der – wohl aufgrund eigener Erfahrung – dem Richter einer Provinz («thematikos krites») Ratschläge erteilt, die sich vor allem auf die Bekämpfung der Korruption beziehen. Dem Provinzrichter oblag nicht nur die Rechtsprechung, sondern auch ein großer Bereich der zivilen Verwaltung einer Provinz. Den Büros der Provinzrichter waren, wie bei allen leitenden Amtsträgern, Juristen («notarioi») unterstellt oder zugeordnet, die für die Entscheidungsvorbereitung von Vorgängen und vor allem für die Ausfertigung diesbezüglicher Dokumente zuständig waren. Außerhalb Konstantinopels repräsentierte der Provinzrichter die erste Instanz. Nach dem Ersturteil eines Provinzrichters konnte man vor den «politikoi dikastai», den «Richtern der Stadt» (Konstantinopel), in Berufung gehen; dass viele Menschen tatsächlich diese Möglichkeit hatten, kann man bezweifeln.

Die Bedeutung der Juristen bezeugt das «Eparchenbuch», das ausführlich über den Beruf und die Ausbildung der «tabullarioi» (so die Bezeichnung der öffentlichen Notare) in Konstantinopel informiert. Ihr Berufsbild entspricht insofern dem heutigen, als sie als öffentliche Organe für die Beurkundungen aller Art von Rechtsgeschäften, Vereinbarungen und Verträgen zuständig waren, wobei speziell Verkaufsurkunden, Mitgiftverträge und Testamente genannt werden (EB I.25). Doch fungierten sie darüber hinaus auch als Anwälte vor Gerichten, wo sie Kläger und Beklagte vertreten konnten (EB I.1).

Das «Eparchenbuch» regelte alle wichtigen Belange der Notarskammer. Die Ausbildung der Notarskandidaten erfolgte zunächst in Rechtsschulen, die wahrscheinlich eine allgemeine Ausbildung zum Juristen («notarios») anboten. Diese Schulen wurden von juristischen Lehrern («paidodidaskaloi nomikoi») geleitet, die von der Notarskammer zugelassen werden mussten. Anschließend lernten die ausgehenden «tabullarioi» bei Lehrern, die als öffentliche Notare auch Inhaber eines Amtssitzes («didaskaloi en nome») waren (EB I.13-16). Die angehenden Notare mussten eine Prüfung vor dem Notarskollegium der Kammer ablegen, um auf eine freigewordene Stelle zugelassen zu werden. Als Mindestanforderungen galten: volle Kenntnis des Rechthandbuchs «Procheiros Nomos» («Handliches Gesetz»), Kenntnis der «Basiliken» (der griechischen Übersetzung des «Corpus Justinians») und allgemein ein edler Charakter, juristische Erfahrung, Gesetzeskenntnis und die Befähigung, Schriftsätze zu formulieren (EB I.1-2).

Auf besonderes Brauchtum der Juristen in Ausbildung weist eine Bestimmung des «Trullanum» (can. 71) hin: Sie verbietet Studierenden des weltlichen Rechts, heidnisches Brauchtum zu praktizieren, ins Theater zu gehen oder sich unangemessen zu verkleiden, weder zu Beginn noch am Ende noch irgendwann während des Studiums.

Die Zahl der öffentlichen Notare war in Konstantinopel auf 24 festgelegt (EB I.23); jeder von ihnen hatte einen von der Kammer zugewiesenen Sprengel und durfte Klienten (Privatpersonen, Klöster, Altersheime) nur innerhalb dieses

Bereiches annehmen, wobei auch eine fallweise erforderliche Zusammenarbeit der Notare geregelt war (EB I.6-11).

Jeder Notar durfte einen – von der Kammer zu genehmigenden – Schreiber (oft ebenfalls einen ausgebildeten Juristen) beschäftigen, der vom Honorar des Notars jeweils 2 Keratia/Nomisma (ca. 8,3%, EB I.19) erhielt. Die Honorare waren nach dem Wert der zu beurkundenden Materie gestaffelt (EB I.25): bis zu 100 Nomismata 12 Keratia (1/2 Nomisma), darüber 1 Nomisma, über 9 Pfund (648 Nomismata) 2 Nomismata; darüber hinaus durften sie Geschenke ihrer Klienten annehmen. Die angedrohten Konventionalstrafen (4 Keratia, EB I.4) für das Fehlen bei kaiserlichen Prozessionen, Einladungen des Eparchen oder Versammlungen des Kammerkollegiums lassen erkennen, dass die Notare über ein vergleichsweise hohes Einkommen verfügten.

### **Literatur:**

1. Beck Hans-Georg. Vademecum des Byzantinischen Aristokraten. Graz/Vienna/Cologne: Verlag Styria, 1956.
2. Koder Johanne. Das Eparchenbuch Leons des Weisen. Vienna, 1991.
3. Freshfield E. H. Roman Law in the Later Roman Empire. Cambridge: Bowes & Bowes, 1932.

**Кобетяк А.Р.,**

к. філос. наук,

доцент ЗВО кафедри національної безпеки,

публічного управління та адміністрування

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир, Україна

**Захарчук С.В.,**

студент ЗВО 1 курсу

фікультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир, Україна

## **ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ**

Одна із основних проблем, яка сьогодні зачіпає інтереси всіх церковних організацій – це високий рівень політизації релігії. Церква перетворилась на інструмент впливу держави або окремих політичних груп на народ. Особливо це стає помітним перед черговими виборами або ж певною знаковою подією, яка потребує суспільної оцінки. Що стосується

християнства, то вже з перших віків існування воно значною мірою виявляє прихильність до держави та політичних чинників.

Мета доповіді полягає у висвітленні політизації трансформаційних процесів інституту автокефалії та його значенні у сучасній церкві. Еклезіологічна зумовленість автокефального принципу витікає із самої природи ранньої «ідеальної» церкви. Узурпація церковної влади – це порушення Богом установленого миру з земній церкві. Зрештою, це політично-адміністративні нашарування, якими обросла церковна інституція за століття свого існування. Тому, увага дослідження зосереджена на самому феномені Церкви в її історичній ретроспективі.

Стан наукової розробки обраної теми сьогодні неоднозначний. Тисячі політичних виступів, публічних заяв та офіційних листів державних діячів, богословів та ієрархів не/визнаних Помісних церков стосовно автокефальної проблематики мають чітко виражений конфесійний характер. Підписання Томосу для України в черговий раз привернуло увагу ієрархії, політологів та світських вчених зі всього світу.

Проблема політизації релігії зовсім не нова та має давню традицію та коріння. У період розквіту Візантійської імперії церква стає важливим провладним інститутом регулювання відносин у суспільстві. Більше того, церковні питання втягуються у велику геополітику. Про це свідчить боротьба Балканських країн за церковне визнання. Наприклад, процедура отримання автокефалії новою церквою передбачала для Константинопольської кафедри лише формальну роль. Характерним є приклад Болгарської автокефалії у X ст. Рішення про її надання виходило навіть не від Вселенського престолу, а від імперського Сенату й особисто ініційоване імператором Романом Лекапенем. У свою чергу до нього звернувся Болгарський цар Петро. Таким чином, у період Середньовіччя автокефалія з церковно-політичного явища, на яке вона перетворилася у добу пізньої античності, стала явищем виключно політичним [3, с. 112]. Таким воно сьогодні і залишається, про що свідчать події з наданням Томосу для Української церкви. Це питання давно вийшло за межі богословського обговорення, канонів та традиції церкви, а має яскраво виражене політичне забарвлення.

Сьогодні стало очевидним те, що з кінця I-го до середини II-го тисячоліття автокефалія еволюціонувала у фактор політичної ідентифікації для багатьох держав. Це була запозичена імперська ідентичність. Її першоджерелом був Константинополь як велична столиця єдиної легітимної християнської імперії. Болгарія, Сербія, а пізніше Московське царство пішли тим же шляхом. Автокефалія новоутвореної національної церкви розглядалась як атрибут, який дозволив би їм імітувати Новий Рим і Візантійську імперію. Автокефалія перетворилася на інструмент «переносу імперії». Цей інструмент дозволяв новоутвореним світовим

політичним центрам переносити на себе імперську ідентичність за прикладом Константинополя.

У XIX столітті почали утворюватися нові православні держави – Греція, Румунія, Сербія, Болгарія, Чорногорія. Основою їх ідентичності стала нація, а мотивом – боротьба з імперіями, які націю пригноблювали. Нові національні держави змінили й логіку автокефалії, принаймні для тих Церков, що вийшли з імперій. Якщо середньовічні автокефалії допомагали імперіям стверджуватися, то автокефалії нової доби ці імперії заперечували. Саме тому, ідея нації стала основною нової ідентичності православних народів на Балканах, а нова ідея автокефалії – основою радикальної трансформації церкви у цьому регіоні [6, р. 183]. Автокефалія продовжувала бути атрибутом державності, але тепер її було адаптовано до національних держав.

Автокефалії, які виникли у XIX ст. розвивали свої характерні риси шляхом боротьби з Османською, Австро-угорською, а згодом і Російською імперіями. Окремі народи, у тому числі український, зажадали власної автокефалії. Тому боротьба за українську автокефалію має тривалу історію та значний політичний підтекст, бо її основне бажання – отримати незалежний політичний статус.

Як приклад політичного втручання у церковні справи варто навести автокефалію Польської церкви, що стала спробою втечі від нової імперії у вигляді Радянського Союзу. У інших випадках атеїстична нова Радянська імперія сама використовувала автокефалію на свою користь. Прикладом цього є відновлення Грузинської або легалізація Болгарської автокефалії за правління Сталіна.

Згідно 34-го апостольського правила здавалося б Помісні церкви повинні підкорятися волі Вселенського престолу. Саме таку логіку трактування канонічної спадщини намагаються нав'язати грецькі богослови, наприклад Й. Зізіулас. Модель, яку пропонують греки полягає в тому, що Соборне управління церкви на Вселенському рівні відбувається за формулою коли кожен повинен слухати Вселенського патріарха та Вселенський патріарх усіх [2, с. 83].

Приписи священних канонів у яких йдеться про необхідність «співпрацювати» з наявним політичним устроєм встановлюють: «Устрій церковних справ повинен слідувати політичним і публічним прообразам» (канон 17 IV Вселенського Собору; канон 38 IV Вселенського Собору). Сюди ж варто віднести авторитетний вислів патріарха Фотія: «Церковні права. Особливо стосовно меж, мають змінюватися згідно із політичним та адміністративним територіальним суверенітетом» [1, с. 372].

Черговий приклад маніпулювання проблемою автокефалії в залежності від політичної ситуації можна простежити у виступі Константинопольського патріарха Варфоломія, який у виступі на Нараді предстоятелів православних Церков (2008р.) зробив акцент на необхідності



прояву єдності православ'я. Він прямо заявив про неприпустимість тлумачення автокефалії як підстави для повної самостійності в питаннях загальноцерковної значущості: «Саме в цьому і полягає здоровий глузд інституту автокефалії, оскільки в той час, як він гарантує незалежність внутрішнього життя і облаштування кожної Церкви, в питаннях які стосуються усієї Православної Церкви і її стосунків з тими хто поза нею, кожна автокефальна церква не має діяти самостійно, а в координації з іншими православними Церквами» [4].

Ще один важливий аспект політичних маніпуляцій навколо автокефальної тематики є явище етнофілетизму. За історичними джерелами ідея «нації» у житті звичайних людей та у формуванні держав до Французької революції, не мала етнофілетичного значення, який надається їй сьогодні. За античності та до XVIII–XIX ст., «нація» визначалась релігією і культурою, а не расою. Такою була політико-релігійна теорія персів, древніх греків, язичників-римлян, а також римлян-християн (візантійців), і такою ж мірою євреїв та мусульман. Так Вселенський патріарх був одночасно етнархом «нації» православних християн у всій Османській імперії, незалежно від раси чи мови, так само й інші патріархи, митрополити та єпископи у своїх територіях. Султан (Каліф) був етнархом мусульман, незалежно від їхньої раси, і так далі [4]. Охоплені духом етнофілетизму вибудовували співпрацю з іноземними політичними силами і підштовхували до проголошення нових автокефальних національних церков у Греції (1833), Румунії (1865), Болгарії (1870) та Албанії (1922-1928-1937). Це явище було засуджено греками (1833-1850), а пізніше на Великому Помісному соборі у Константинополі (1872). Соборно було визнано, що етнофілетизм – це не просто відхилення від здорової любові до своєї нації та держави, а створює дійсну перешкоду у співпраці між Помісними церквами та є найбільшим ворогом єдності в церкві.

Важливо підкреслити, що провідні богослови, наприклад професор І. Власовський переконаний, що автокефалія – абсолютне, а не відносне поняття. Воно однозначно пояснює самостійність в управлінні конкретної Помісної церкви. Переклад та етимологія терміну «автокефалія» не двозначно говорить про самоуправління, тобто наявність абсолютної повноти влади всередині церкви. Натомість, у канонах та правилах Вселенських соборів не розкривається можливість набуття новою церквою автокефального статусу, вони навіть не вказують прямо на цей термін [5].

Висновки. Важливо додати, що однією із основних проблем, яка сьогодні зачіпає інтереси всіх церковних організацій – це високий рівень політизації релігії. Церква перетворилась на інструмент впливу держави або окремих політичних груп на народ. Політичні та державні діячі давно активно втручаються у церковні справи, це простежується ще з часів Вселенських соборів, коли імператор скликав та очолював Вселенське

церковне зібрання. Політичні та геополітичні моменти значно вплинули і на проблеми набуття автокефального статусу новими церквами. Є низка випадків, коли правителі одноосібно надавали та відміняли рішення про автокефалію, як наприклад у випадку із Болгарією. Після зміщення церковного центру православного світу до Москви, ситуація кардинально не змінилась, адже російські правителі регулярно використовували церковний чинник у власних цілях. Активний політичний момент простежується у житті церкви і у ХХІ ст. Яскравим свідченням цього є блокування Української автокефалії з боку РПЦ, що призвело до всеправославного розділення та антиканонічної діяльності Московського патріархату в Африці та одностороннього розриву Євхаристії.

Отже, автокефалія і зараз залишається частиною нових імперських проєктів. Зокрема, Росія використовує цей чинник для максимального блокування українського церковного питання. Натомість сама Україна саме через автокефалію намагається вийти зі сфери впливу Російської Федерації. Тому можемо стверджувати, що у богословсько-канонічному та політичному контексті, на який спираються сучасні світові ієрархи, йдеться про дуже тривалий конфлікт двох парадигм автокефалії – середньовічної та модерної.

### Література:

1. Говорун С. Теоретичні засади православної еклезіології у її історичному розвитку. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук. Спеціальність 09.00. 14 – богослов'я. К., 2019. 623 с.
2. Зизиулас І. Самопонимание православных и их участие в экуменическом движении: межправославная консультация об отношении ко Всемирному Совету Церквей Шамбези (Швейцария, 19-24 июня 1995 г.) // Православие и экуменизм. 2005. С. 495.
3. Кирило (Говорун), архімандрит. (2019). Риштовання Церкви: вб́к постструктуральної еклезіології. Переклад з англ. О. Паканич. К. : ДУХ І ЛІТЕРА. 312 с.
4. Balakireva O. Religion and Civil Society in Ukraine and Russia / Olga Balakireva, Iuliia Sereda. Religion and Civil Society in Europe [edited by Joep de Hart, Paul Dekker and Loek Halman]. Dordrecht : Springer Science, 2013. P. 219–250.
5. Namee M. The Position of the Ecumenical Patriarchate in the Orthodox Church (1924). 26.09.2020. URL: <https://orthodoxhistory.org/2020/08/26/the-position-of-the-ecumenical-patriarchate-in-the-orthodox-church-1924>.
6. Sanderson C. W. Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park, 2005. 196 p.

**Колінько М.В.,**  
д.філос.н., доцент,  
професор ЗВО кафедри філософії та релігієзнавства  
Київський університет імені Бориса Грінченка,  
м. Київ, Україна  
**Чубко Н. Ю.,**  
студентка ЗВО спеціальності «Філософія»  
Київський університет імені Бориса Грінченка,  
м. Київ, Україна

## **ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ «ЗУСТРІЧІ З ІНШИМ» В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ**

В сучасному глобалізованому світі зустріч з Іншим невідворотна. Шалений темп життя залишає нам все менше простору для спілкування з самим собою, час для належного спілкування з іншими людьми, чи навіть час на спілкування з Богом. Але все одно, в якійсь момент в душі виникає бажання здійснити цей акт самопізнання через концепт Іншого. Зустріч з Іншим є важливим чинником для окреслення себе в світі, для знаходження свого шляху, для зустрічі з новим досвідом. Це глибина потреба, яка спрямована на саморозвиток душі, на зміну ядра особистості, аби віднаходити шляхи для покращення матеріального, видимого буття. У конфігураціях соціального ландшафту Інший виступає «відразу в двох іпостасях – як символічна складова виробництва суб'єктивності і як презентація соціального суб'єкта в дискурсі» [1, с. 221], вважає В. Палагута. Якщо соціальна, культурна, національна спільнота відкидає соціальну гру зустрічі з іншою культурою, нацією, спільнотою, страждає її власна ідентичність.

Категорія Іншого – одна із основних в філософському дискурсі ХХ і початку ХХІ ст. Інший «у репертуарі нових форм суб'єктності відкриває нові аспекти осмислення відмінності. Процес їх сприйняття і освоєння знаходиться в актуальному полі соціально-філософських студій і пов'язується із загальною методологією дослідження культурного розмаїття» [2, с. 182].

Філософські інтерпретації Іншого було здійснено в культурній антропології К. Леві-Строса, етиці М. Бубера, феноменології Е. Гуссерля і Б.Вальденфельса, екзистенціалізмі К. Ясперса і Ж.-П. Сартра, психоаналітичних, семіотичних та структуралістських студіях. Наше дослідження спрямовано на аналіз комунікативної «зустрічі з Іншим» скрізь призму екзистенціальної філософії.

Образ Іншого впливає з проблематики відносин «Я та Інший», він утворюється внаслідок зосередженості людської особистості на собі, власній екзистенції, самості та недоступності розуміння внутрішнього

світу інших людей. «Множинність соціокультурних і антропологічних ракурсів дозволяє зрозуміти, що Інший має право на іншість» [2, с. 187]. Фундатор класичної німецької філософії І. Кант розмірковував про сенс комунікації і вважав, що коли ми обираємо право керуватися власним розумом, ми маємо визнати право Іншого на такі ж саме дії. «Якщо ми надаємо собі право на помилку, те ж саме ми повинні надати і іншим. Тобто йдеться не про повну тотожність нас з іншими, а про прийняття інших людей в тих якостях та функціональних окресленнях, які ми віднаходимо в собі» [3, с. 359].

Відомий екзистенціальний філософ Карл Ясперс у своїй практиці вивів поняття «екзистенціальна комунікація». Він поділяв її на несправжню, тобто спілкування виключно з практичною метою, та справжню комунікацію, яка виникає після невдоволення комунікації, що лежить в площині наявного буття. Екзистенціальна комунікація можлива лише тоді, коли усвідомлюючи себе, особистість може протиставити себе іншому та всьому світу. В цей вид комунікації вступають лише двоє, як зазначає українська філософиня Л. Ситниченко [4].

Екзистенціальна комунікація – це любляча боротьба. Головна характеристика цієї боротьби, що сприйняття Іншого ототожнюється зі сприйняттям самого себе. Головна мета цієї боротьби – екзистенція, що виникає в наслідок цієї боротьби. Ми здібні зрозуміти себе лише через доторк до Іншого. Змістом та метою комунікації є прозорість та зрозумілість, що в той самий час являє собою шлях здійснення комунікації. «Це не боротьба двох екзистенцій одна з одною, а спільна боротьба супроти себе й супроти іншого, та насамперед – це протистояння за істину. Адже ця боротьба не роз'єднує, а є шляхом до справжнього об'єднання екзистенцій. Єдиним правилом цієї боротьби є абсолютна довіра опонентів» [4].

Висновок. Головною метою екзистенціальної комунікації є розуміння власної екзистенції та її меж. Зустріч з Іншим – це вічний діалог, в якому Інший оприявнює різні іпостасі: інша людина, текст, природне явище. Екзистенціальна філософія дарує нам розуміння Іншого як можливості. Можливості розуміння себе і створення діалогу. Ми звертаємось до Іншого у пошуку себе, у пізнанні свого світу, у конструюванні свого горизонту.

### Література:

1. Палагута В. И. Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах : монография. – Днепропетровск : Инновация, 2010. – 440 с.
2. Колінько М. В. Міжкультурна комунікація: топологічний вимір: монографія. –Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. – 344 с.

3. Петрушенко В. Л., Філософія: Курс лекцій. Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-е видання, виправлене і доповнене. – К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ-2000», 2002. – 544 с.
4. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 132 – 148.

**Кравчук О. М.,**  
к.іст.н., доцент,  
доцент ЗВО кафедри всесвітньої історії  
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського  
м. Вінниця, Україна

**Ратушняк І. І.,**  
ст. викладач ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

### **ПОДІЛЬСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ КОМІСАР МИКОЛА СТАХОВСЬКИЙ (1879-1948): СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ**

Український громадсько-політичний діяч, лікар Микола Ананійович Стаховський народився 22 травня 1879 р. у с. Стетківці на Волині (нині – Житомирська область) у багатодітній родині парафіяльного священика. Серед його найближчих рідних в історичній літературі згадується брат – скульптор Кость Стаховський (1882-1959) [8, с. 215-216].

Початкову освіту М. Стаховський отримав у рідному селі, у 1893-1901 рр. навчався у Житомирській гімназії, згодом – на медичному факультеті Варшавського університету, який закінчив 1904 р., захистив дисертацію з медичної тематики. Розпочав медичну практику у рідному селі, а згодом виїхав до Києва, де працював хірургом, вивчав імунологію. Він цікавився громадсько-політичним життям, став членом Товариства українських поступовців і Київської української громади. Під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. Працював у Червоному Хресті на Далекому Сході, у Мукдені (нині Шеньян, Китай), де вдосконалив хірургічну техніку і вперше застосував свій метод лікування кістяних ран заливанням їх стерильним теплим вазеліном [11, с. 116]. Повернувшись на батьківщину, він вступив до Української соціал-демократичної робітничої партії, із 1906 р. брав участь у виданні її часопису – газети «Боротьба», у якій гостро критикував царську владу [5, с. 269]. Через звинувачення у спробі повалення існуючого режиму і загрозу ув'язнення виїхав до Франції. У Парижі вивчав урологію і загальну хірургію, отоларингологію,

працював у шпиталі св. Антонія. У січні 1908 р. повернувся в Україну. Приїхавши до Вінниці, він з'явився до прокурора. Був засуджений до ув'язнення терміном на один рік за «спробу повалити існуючий режим» [11, с. 116]. Відбув у в'язниці сто днів, а решту покарання – у земській лікарні, де для нього обладнали спеціальне приміщення, в якому він приймав пацієнтів. 1909 р. одружився з С. С. фон Кірштейн. У січні 1912 р. у подружжя родився син Лев (1911-1968), що продовжив батьківську ларингологічну школу. У 1909-1914 рр. займався медичною практикою у Вінниці. У центрі міста, на вулиці Ролле, напроти міського театру, придбав великий сад, де у 1914 р. за проектом відомого мистця В. Кричевського побудував двоповерховий будинок (сучасна будівля поліклініки МВС по вул. Верещагіна, приклад українського архітектурного модерну) [7, с. 48, 77]. У 1914 р. призваний до війська і призначений до шпиталю Червоного Хреста в Люблині (Польща). Згодом шпиталь перевели до Проскурова. У місті він познайомився з місцевими українськими діячами (П. Блонський, Т. Верхола, Н. Дорошенко-Савченко, І. Розгін, К. Місевич, Ф. Кот, В. Мудрий). Після Лютневої революції 1917 р. обраний головою Української громади у Проскурові. Спільно з П. Блонським представляв її на загальноармійських зборах у Проскурові, де був обраний членом повітового виконавчого комітету, а згодом – повітових земських зборів [5, с. 270]. У квітні 1917 р. обраний земським зборами головою Проскурівської повітової управи, у травні – заступником голови Подільської губернської української ради, утвореної у Вінниці [6, с. 105]. 8-11 червня 1917 р. Подільська губернська рада громадських організацій висунула його кандидатом на посаду губернського комісара [13, арк. 19], місцем перебування якого була Вінниця. Кандидатура М. Стаховського була компромісною для українських діячів з Кам'янця-Подільського і Вінниці – членів зазначеної ради громадських організацій [1, с. 203]. Губернським комісаром був затверджений 10 вересня 1917 р. [13, арк. 168]. Губернські комісари були представниками центральної влади, відповідали за правопорядок, наглядали за дотриманням законів, інформували центральні органи влади про ситуацію в регіонах. Їх правовий статус визначало Тимчасове положення про губернських та повітових комісарів від 19 вересня 1917 р. [5, с. 267].

Як зауважував І. Розгон, «Будучи губерніяльним комісаром, він [М. Стаховський – авт.] мусів полагоджувати безліч інцидентів між населенням і збільшовиченими військовими частинами. Як губерніяльного комісара його діяльність простягалася на цілу Подільську губернію, як громадський діяч та ще лікар він мусів дбати і про своїх старих та нових пацієнтів, а як політичний діяч мусів тримати контакт з урядом в Києві, а коли тимчасово Вінниця перебувала під окупацією більшовиків, він мусів «зникати з лиця землі», щоб не потрапити в лабеті озвіреної солдатчини. До того всього він ще як головний лікар військового шпиталю мусів дбати

про свої обов'язки. Треба було дбати про харчування хворих, регулярне функціонування етапів, тобто пересилання одних хворих в глибше запілля, інших, що виздорювали, або тих, що прибували з інших шпиталів, – до фронтових частин» [9, с. 185].

Восени 1917 р. у прифронтовому Поділлі наростали анархічні тенденції [1, с. 204]. Намагаючись стабілізувати ситуацію, М. Стаховський 11 вересня 1917 р. звернувся до командування Південно-Західного фронту з пропозицією здійснення превентивних заходів щодо охорони і вивезення спирту [4, арк. 27-29]. Також М. Стаховський вирішував питання призначення своїх заступників. Лише 29 вересня ними були призначені Г. Степура і О. Самошенко [1, с. 205].

Після більшовицького перевороту у Петрограді Подільський губернський комісар підписав директивний документ про невиконання жодних розпоряджень російського Раднаркому [1, с. 206]. Із 6 листопада 1917 р. М. Стаховський за власним бажанням був звільнений із посади губернського комісара і зосередився на роботі у шпиталі Червоного Хреста, переведеного з Проскурова до Вінниці [13, арк. 103]. Після встановлення більшовицької влади у Вінниці у січні 1918 р. М. Стаховський з родиною виїхав в Одесу, де жив в родині брата дружини до зайняття України військами Центральних держав. Певний час працював в Одеській українській раді, створеній 14 березня 1918 р. на посаді комісара у справах демобілізації [2, с. 121-122, 129]. Станом на грудень 1918 р. М. Стаховський був Уповноваженим по допомозі полоненим, старшим лікарем Вінницького військового місцевого лазарету [3, арк. 27].

18 січня 1919 р. Директорія призначила М. Стаховського першим головою дипломатичної місії УНР у Великій Британії. На утримання місії УНР виділено 576 500 крб. 24 травня 1919 р. українські дипломати прибули до Ньюкасла, а 31 травня зустрілися з референтом з українських справ при департаменті розвідки Г. Ліпером і обговорив можливість встановлення офіційних дипломатичних відносин [10, с. 65].

Уряд Великої Британії офіційно не визнав місію УНР. У таких умовах важливим її завданням було поширення інформації про Україну через бюлетень місії. Йдеться про щотижневик «Ukraine», який почав виходити у липні 1919 р. На дипломатичній ниві великого успіху М. Стаховський не досяг [11, с. 120]. 15 серпня 1919 р. за станом здоров'я М. Стаховський був звільнений. Справи місії передав Я. Олесницькому [10, с. 65].

У 1920 р. продовжив лікарську практику в Парижі, переважно, серед українських емігрантів. Із 1922 р. працював лікарем в Українському Червоному Хресті у Берліні. Згодом переїхав до ЧСР, у 1924-1931 рр. працював окружним лікарем у м. Берегове (Закарпаття). Був одним із провідних організаторів українського культурного життя. Також М. Стаховський був активним учасником життя української емігрантської

спільноти. Так, 3 червня 1926 р. він написав листа Д. Антоновичу про причини вбивства С. Петлюри і його непричетність до єврейських погромів в Україні [12, с. 272].

Станом на 1938 р. М. Стаховський був консультантом у Загальній громадській земській лікарні у м. Берегово [14, с. 340-341]. Із 1939 р. – в Празі, згодом, до 1945 р. працював лікарем у м. Румбург. Позбавлений у відродженій після світової війни ЧСР лікарської практики, готувався до еміграції у Венесуелу, куди 1947 р. виїхав його син Лев, лікар-оториноларинголог. 7 грудня 1948 р. помер у Празі. Похований на Ольшанському цвинтарі [11, с. 121].

### Література:

1. Адамський В. Подільський губернський комісар у революційну добу (березень – листопад 1917 року): виникнення та становлення інституту влади. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2022. Т. 35. С. 191-209.
2. Вінцковський Т. Місцеві органи влади і управління Центральної Ради в Херсонській губернії (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Дрогобич: Вимір, 2002. 169 с.
3. ДАВіО, ф. Д-230, оп. 3, спр. 58.
4. ДАВіО, ф. Р-2734, оп. 1, спр. 14.
5. Кравчук О. М., Калитко С. Л., Ратушняк І. І. Голови державних адміністрацій Поділля 1917-1920 рр.: матеріали до біографій. // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали ХХХ Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. До 100-річчя Української революції 26-27 вересня 2019 р. Вінниця, 2019. С. 266-293.
6. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2009. 272 с.
7. Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 224 с.
8. Пеленська О. Україна поза Україною: Енциклопед. словник мистецького, культурного і громадського життя укр. еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919-1939). Прага: Národní knihovna České republiky, 2019. 331 с.
9. Розгін, І. Д-р Микола Стаховський [Уривки] // Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. II: Початок ХХ ст. – 1920 р. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 179-186.
10. Соловійова В. В. Встановлення дипломатичних контактів між Директорією УНР та Великобританією і США // Збірник наукових праць /



Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». Харків, 2011. Вип. 40. С. 64-70.

11. Трембіцький А. А., Трембіцький А. М. Громадсько-просвітницька та професійна діяльність Миколи Стаховського (1879-1948) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія: Зб. наук. праць. Вінниця, 2013. Вип. 21. С. 114-123.

12. Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали. К.: Парламентське видавництво, 2008. 928 с.

13. ЦДАВОВУ, ф. 1792, оп. 1, спр. 1.

14. Zdravotnícká ročenka Československá. Rediguje MUDr. Jiří Říha. Ročník 1938. Praha, 1938. 747 s.

**Куліш П.Л.,**

к.філос.н., доцент,

доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук

Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова

м. Вінниця, Україна

**Вергелес К.М.,**

д. філос. н., професор

професор ЗВО кафедри філософії та суспільних наук

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

м. Вінниця, Україна

**Куліш С. П.**

магістрант ЗВО

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

## **СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНЕ І ПРИРОДНИЧО-НАУКОВЕ ЗНАННЯ – КОНВЕРГЕНЦІЯ ЧИ ДИВЕРГЕНЦІЯ?**

Довготривала й постійно актуальна історико-культурна і науково-філософська дискусійна проблема єдності і специфіки соціогуманітарного та природничо-наукового знання, набувши останнім часом нових наукометричних вимірів, загострила старі суперечки, тому вимагає нових пояснень і науково-філософських обґрунтувань.

З точки зору одних аналітиків – класичний поділ онтологічних підстав та методів природознавства і соціогуманітарного знання у сучасній науці перестає бути радикальним і безумовним. Причиною цього, на їх думку, є те, що, з одного боку, сучасне природознавство вдало переймає

методи, які раніше вважалися специфічними для соціально-гуманітарного знання, - історичність, описовість, наративність, персоналізація, гуманітарна експертиза тощо, а з іншого - соціальні та гуманітарні науки все більше математизуються, дигіталізуються і оцифровуються. Індикатором стирання жорстких меж між різними типами знання, вважають вони, стає також і всезростаюча популярність нових міждисциплінарних векторів досліджень.

Однак, з протилежної сторони й понині продовжують звучати думки про те, що в силу принципових онтологічних розбіжностей природного і соціокультурного світів – відсутність у першого смислового виміру і його наявність у другого – вказують на іноприродність, а тому й принципову не звідність соціально-гуманітарного та природничо-наукового знання.

Оптимістично налаштовані прихильники першої позиції переконані в тому, що первородною підставою єдності соціально-гуманітарного та природничо-наукового знання є спільність мети будь-якого наукового пізнання – пошук істини. Сьогодні ця підстава, знаходить нові переінтерпретації. Єдність соціально-гуманітарного і природничо-наукового знання бачиться у прагненні до новизни і креативності: «Дві великі царини знання, науки природничі і науки гуманітарні, доповнюють наше прагнення до творчості. У них одне й те саме коріння – прагнення до нового. Сфера охоплення у природничих наук – все можливе у Всесвіті; у гуманітарних – все, що можливе для людського розуму» [2, с.7]. Другою підставою єдності природничих і соціально-гуманітарних наук, вважають вони, є вивчення складних саморозвиваючих систем на всіх рівнях організації світу, що стає фундаментом постнекласичної раціональності. Наступною підставою єдності зазначається успішність міждисциплінарних проєктів, пов'язаних з кібернетичним, системним, мережевим, конструктивістським баченням світу. Більшість із цих проєктів чи дослідницьких програм походять не з природознавчих теорій, а визначально створювалися як міждисциплінарні. Одним з прикладів цього є теорія самоорганізованої критичності, яка описує і снігові лавини, і лісові пожежі, і епідемії, і критичні ефекти в нейронних мережах, і транспортні затори тощо. Саме завдяки міждисциплінарності здобуто новий концептуальний арсенал: візуальна семіотика, світ-системний аналіз, Велика Історія, розширений екологічний підхід, ко-еволюція, футурологічні дослідження, що ґрунтуються на системному баченні, і т.п.. Тому, як заявляє Е.Вілсон: «Нам потрібні єдині гуманітарно-природничі науки, щоб побудувати повну і чесну картину того, чим ми насправді є і ким ми можемо стати» [2, с.108].

У сучасній науці, констатують прихильники єдності (конвергенції) природничо-наукового і соціально-гуманітарного знання, відбувається зближення якщо не предметів, то принаймні, їх методів дослідження. Нині, зазначають вони, методи наративності, розповіді про події проникають у

природознавство. Про розвиток Всесвіту після Великого вибуху і космічних долях зірок, розподілених у відповідності з діаграмою Герцшпрунга-Рассела, можна розповісти, тобто тут явно простежується елемент наративності. Історія космосу, історія Землі, виникнення людини як *Homo sapiens* і подальший розвиток людства сходяться в єдиний потік, який вивчається в рамках глобального (універсального) еволюціонізму, чи Великої історії (Big History). Ще одним чинником об'єднання цих двох царин знання є підхід, котрий раніше вважався чисто гуманітарним, а тепер активно використовується у природознавстві - це персоналізація. Галузями наукового знання, в яких плідно застосовується цей підхід є персоналізована фармакологія і медицина. Сучасне клінічне мислення досвідченого лікаря дозволяє пристосовувати методи лікування типових нозологічних форм хвороб до індивідуальних особливостей пацієнтів. Наступним напрямком гуманітаризації природознавства є гуманітарна експертиза (зокрема – етична експертиза), яка розглядається як тип комунікативної діяльності експертів, пов'язаний з глибоким розумінням мотивів наукового дослідження і ціннісних значимостей їх результатів.

Розширення застосування у соціальних і гуманітарних науках математичних методів і сучасних інструментів інформатики також вказує на зустрічний рух методів соціогуманітарного знання і методів, які раніше вважалися суто природознавчими. Завдяки поєднанню гуманітарних наук з інформатикою і сучасними інформаційними технологіями з'явилися такі нові галузі досліджень, як цифрові гуманітарні науки, цифрова філософія, цифрова історія мистецтва і т.п. Нині цифрові технології інтенсивно використовуються у соціальних і гуманітарних науках для обробки великих даних, для оцифрування давніх рукописів, творів мистецтва, значних масивів літературних, історичних і т.п. текстів та архівів з метою їх вивчення і застосування новітніх засобів візуалізації, дистанційного читання, машинного перекладу, машинного навчання, тощо. Сучасні можливості автоматичного визначення соціальних мереж літературних творів, контент-аналіз настроїв і емоційного забарвлення текстів, застосування методів візуальної семіотики, віртуальних і імітаційних експериментів, поглиблюють аналіз відповідної проблематики. Математичні методи у соціології, історії, економіці, психології, лінгвістиці, теорії соціальної організації і управління та інших царинах наукового знання використовуються не як методи статистичного опису чи імовірнісного аналізу, а як імітаційне моделювання, аналіз складних соціальних і комунікативних мереж, нелінійно-динамічний аналіз тощо.

Прибічники ідеї конвергенції природничо-наукового і соціально-гуманітарного знання вказують також на те, що наскрізні міждисциплінарні напрямки (Велика історія, *evo-eco-devo*-перспектива, наука про системи і наука про мережі, управління і кібернетика) теж наочно ілюструють зближення природознавства і соціогуманітарного

знання. Міждисциплінарні дослідження дозволяють говорити не лише про зближення методів дослідження, але й про спільність науково-дослідних програм. З точки зору концепції Великої історії, яка постає сучасним вираженням ідей універсального (глобального) еволюціонізму, виявляються спільні паттерни еволюції, від Великого вибуху до мереж надрозуму, (соціальних, комунікативних мереж, електронного управління, кіберфізичних систем). До таких паттернів відносяться: циклічність еволюції, проходження через критичні точки (точки сингулярності), просторова і часова нерівномірність еволюції, її нелінійність, інноваційні зрушення, креативна випадковість, канали еволюційного процесу тощо. Ще одним з варіантів міждисциплінарного синтезу знання є evo-eco-devo-перспектива. Основою цього синтезу є поєднання теорії еволюції біологічних видів з теорією розвитку окремих живих організмів, тобто, філогенезу і онтогенезу. Філогенез традиційно осмислювався в концептуальних рамках еволюції evolution (evo), а онтогенез – у концептуальних рамках розвитку, development (devo). Їх інтеграція і породила evo-devo-перспективу, яку також називають еволюційною біологією розвитку. Включення у цю теорію екологічного аспекту, який розуміється нині і в значно ширшому, міждисциплінарному сенсі, привело до виникнення evo-eco-devo-перспективи, а приєднання когнітивного аспекту і аспекту теорії складності надало цій науково-дослідницькій стратегії справжньої міждисциплінарності. Подібні інтегруючі теоретичні межі дозволяють вивчати такі механізми, як пластичність розвитку, епігенетична спадковість, генетична асиміляція, побудова екологічних ніш і симбіоз форм життя тощо.

Але, незважаючи на такі достатньо вагомі онтологічні, гносеологічні і методологічні аргументи прихильників конвергенції природничого і соціогуманітарного знання їх супротивники ще й досі наполягають на тому, що навіть при універсальності загальнонаукових методологічних характеристик (доказовість, раціональність, логічна несуперечність тощо) природничо-наукового і соціально-гуманітарного знання іноприродність останнього, є укоріненою в глибинній онтологічній розбіжності природної і соціальної реальності. Ця розбіжність є настільки істотною, вважають вони, що не може бути зведена до обмовок про пресловуту «гуманітарну специфіку», яку мовляв варто приймати до уваги при підрахунку наукометричних показників, оскільки, в силу принципової онтологічної розбіжності двох світів, предметна і методологічна напруга між соціогуманітарними і природничими науками є значно потужнішою, а розбіжність – принциповішою ніж дисциплінарні розбіжності між окремими науками соціально-гуманітарного і природничо-наукового профілів. У чому вбачається ця розбіжність?

На їх думку ця розбіжність (дивергенція) закладена ще в новочасову картину природи, яка в процесі міфореелігійного «розчаклування світу»,

ставши культурно-світоглядною передумовою класичного природознавства, втратила сакрально-сміслову ауру античності і Середньовіччя. Картина світу, створена Галілеєм-Ньютоном, позбавила природу іманентного смислу і постала системою об'єктів, що управляються природними законами. Галілеєва математизація природи призвела до того, що її явища і події втратили колишній сакральний смисл завдяки тому, що остання «ідеалізується під приводом математики». [14, с.46] Відтоді починає домінувати думка про те, що «значимість не притаманна природі як такій, вона є результатом вибіркової і інтерпретуючої діяльності людини, яка займається науковими спостереженнями. Факти, дані і події, з якими мають справи природознавці є саме фактами, даними і подіями у полі їх наукового спостереження, але це поле нічого не «значить» для молекул, що в ньому знаходяться». [14, с. 9]

На відміну від об'єктів природи, вважають вони, артефакти культури і соціальності визначально навантажені людськими смислами буття і пізнання. Соціальний світ з його формами соціальної організації, артефактами культури, релігійними, філософськими і науковими системами, формують своєрідний світ, відмінний від природного, - світ, що світиться смислом. Смисл є атрибутом лише артефактів культури і соціальності, що конструюються смислотворним зусиллям людської волі і розуму.

На їх переконання, філософські уявлення про фундаментальну специфіку методології дослідження культури і соціальності порівняно з методологічними установками вивчення природи, закладені новочасовою філософією і наукою, пізніше, глибоко вкоренилися у європейську філософську традицію ХІХ – ХХ століть. Баденська школа неокантіанства чітко артикулювала розбіжність «наук про природу» і «наук про культуру» як за предметом (всезагальне – одиничне), так і за методом (номотетичний – ідеографічний). Подібні методологічні розбіжності, за Г.Ріккертом є настільки істотними, що прикладання того чи іншого методу до об'єкта вивчення перетворює його у предмет або наук про природу, або наук про культуру.

М.Вебер теж припускав, що соціокультурні типізації, тобто, емпірично сформовані смислові конфігурації, є не чим іншим як науковою раціоналізацією глибинних відкладень соціокультурного досвіду. Зокрема, описаний ним історичний ідеальний тип носія «духу капіталізму» є підсиленням і доорганізацією емпірично даного за допомогою раціонально організованої фантазії. Сам по собі логічний ідеальний тип є чисто теоретичним конструктом створеним «у пробірці» теоретичної техніки для моделювання узагальнених характеристик соціокультурних процесів. Але й він, за М.Вебером, потребує статистичного підтвердження того, що події завжди чи часто відбуваються так, як передбачено на основі логічного

ідеального типу. В подальшому, абсолютизація специфічних розбіжностей природничих і соціально-гуманітарних наук досягає граничної методологічної напруги в інтуїціоністській герменевтиці В.Дільтея. Укоренившись в описовій психології, вона декларує фундаментальну протилежність «наук про природу» як пояснюючих, «наукам про дух» як розуміючих.

Відлуння предметного і методологічного розрізнення/дивергенції соціально-гуманітарних і природничих наук чутні і в творчості Е.Гуссерля який вважав, що суспільні науки стали лептою загальної «кризи європейських наук». Його послідовники сформулювали філософські ідеї стосовно модусів існування та способів презентації в людському досвіді соціально-культурних предметностей у їх специфічних відмінностях від світу природних об'єктів. Так Р.Інгарден наділяє соціокультурні об'єкти особливим типом інтенціональності. За Р.Інгарденом, інтенціональний пласт ідеальної предметності культури презентує у світі «людське, надто людське», що не зводиться до природного. Ці предметності, на відміну від природних об'єктів, здатних до незалежного від людини існування, є принципово несамостійними («недовизначеними»). Поняття «не автономності буття» об'єктів культури охоплює їх залежність не лише від творця, але й від інтерпретуючого розуму: їм притаманний смисловий «простір невизначеності», що потребує «доконститування», факту зустрічі двох свідомостей, сполученню їх когнітивних горизонтів, тощо.

Таким чином, підсумовують адепти дивергенції соціогуманітарного і природничо-наукового знання, сучасна соціокультурна феноменологія покладає когнітивну межу універсалістським претензіям природознавчої методології як когнітивним патернам наукового мислення, їх релевантності у всіх царинах наукового знання. Оскільки складність смислопороджуючої інтенції креативного розуму не є тотожною структурній складності світу природних об'єктів. Нехтування конститутивністю смислового виміру у соціально-гуманітарному знанні, інтенціональним пластом ідеальної предметності культури, веде до спотворюючого опредметнення (уречевлення) соціального світу і теоретичної дегуманізації людини. Тому, стверджують останні, говорити про конвергенцію природничо-наукового і соціально-гуманітарного знання є недоречним і згубним для самої науки.

Тож постають запитання, яка з позицій є більш обґрунтованою і переконливішою? Чи можна ці позиції якось раціонально поєднати, чи бодай звести до якогось спільного знаменника? І якщо так, то які підстави для цього існують і чи існують взагалі?

Ну що ж спробуємо віднайти відповіді на ці та подібні запитання.

По-перше, прихильники дивергенції, посилаючись на «модель світу, створену Галілеєм-Ньютоном», чомусь (свідомо чи несвідомо) обминають іншу «модель» того самого «світу», запропоновану тогочасним

нідерландським філософом Бенедиктом Спінозою. Останній, критикуючи Р.Декарта за його онтологічний дуалізм, не менш переконливо показав, що існує не два різних і з самого початку протилежних предмети дослідження – природа і дух, тіло і мислення, - а один-єдиний предмет, мисляча природа, мисляче тіло живої, реальної людини (чи іншої, аналогічної їй істоті), яке може розглядатися, і доволі часто розглядається, під двома різними і навіть протилежними кутами зору. Мислить не особлива душа, що вселяється богом в людське тіло як у тимчасове помешкання (в простір «шишкоподібної залози» мозку, як вважав Р.Декарт), а тіло людини. Мислення, - така сама властивість, такий самий спосіб існування тіла, як і його протяжність, тобто як його просторова конфігурація і розташування серед інших тіл.[13, с.366]

Підхід Б.Спінози означає, що в людині, як і в будь-якій іншій можливій мислячій істоті, мислить та сама природа, яка в інших випадках (в інших модусах) тільки «простягається» у вигляді «не мислячого тіла», що мислення за своєю суттю є не відокремлюваним від природи і протиставлюваним їй у вигляді особливого, безтілесного духу, воно є її власною досконалістю, тобто сама природу наповнена «іманентними смислами» не менше ніж людина і завдання людини полягає в тому щоб розкривати ці смисли і на їх основі творити нові смисли.

«Саме Спінозі, вслід за Галілеєм і Ньютоном, вдалося віднайти та розвинути "загальні ідеї та методи мислення" і озброїти ними природознавство майбутнього, яке три століття по тому визнало його значущість устами А. Ейнштейна, який зазначав, що хотів би мати арбітром у своєму спорі з Нільсом Бором, з приводу принципових проблем квантової механіки саме "старика Спінозу", а не Р. Карнапа чи Б. Рассела, які скептично ставилися до філософії Спінози як точки зору, "яку ні наука, ні філософія в наш час прийняти не можуть".[12, с. 597] Розуміння Спінозою мислення як дії тієї самої природи, якій належить і протяжність, до якого впевнено і свідомо підійшла сучасна наука, не дивлячись на спроби ігнорування цієї точки зору є принциповою для філософії і науки»[5, с. 30].

Тож, виявляється, що фундаментальні відкриття новочасової філософії і науки наповнені й іншими смислами і можуть мати інші інтерпретації. Як стверджує О.М.Кравченко: «Епоха Нового часу розвинула ідею «образу цілого», присутнього у кожному чуттєвому образі, та ідею розуміння як форми відтворення і усвідомлення цього цілісного «образу» в окремій частині. Тим самим були закладені підвалини розуміння макросвіту як когнітивно установчої системи людина-природа».[6, с. 118] І далі продовжує: «Суттєвим моментом герменевтичної організації макросвіту у Новий час став винахід понять-кентаврів типу «матеріальна точка», «матеріальна сфера», в яких поняття ідеальне й матеріальне герменевтично втиснуті одне в одне (їх не можна

роз'єднати, не зруйнувавши пізнавальний процес). На цій основі Галілей обґрунтував правомірність сходження до граничних ідеалізацій та обернений перехід від ідеалізацій до реального світу. Відтоді перетворення реального в ідеальне та обернена реалізація ідеалізацій (наближення їх до чуттєво-реального) використовується у схемах розщеплення причин явищ і стає теоретичною основою експериментальної технології фізики, яка дає змогу виявляти іманентні визначення та операціональний сенс фізичних понять, контрольовано поглиблювати розуміння фізичних процесів».[6, с.119] Методологічною суттю герменевтичної революції Нового часу є вкорінення думки про те, зазначає Біблер В.С., що «предмет «як він є» бути предметом науки саме й не може, оскільки в даному випадку зникають – на межі - причини»[1, с. 476], а разом з ними зникає й наука. Цю ідею розвивають і сучасні фізики, які допускають, що розуміння Всесвіту принципово пов'язане з певним герменевтичним надобразом, який «вбирає у себе все суще, включаючи свідомість як свої власні ступені свободи».[9, с. 248] А це, у свою чергу, означає, що створення єдиного опису фізичних взаємодій передбачає включення в нього внутрішнього світу людини.

Ці і подібні ідеї знаходять своє втілення і в такій сучасній науці як «Екологія». У цій науці першорядними постають такі соціальні питання, сучасні виклики і обмеження, розв'язання яких, з необхідністю вимагають підключення нового типу знання, спроможного подолати специфіку таких різнорідних, на перший погляд, наук, як природничі і суспільні – соціогуманітарного. Можливість такого подолання зумовлюється, насамперед, наявністю конкретної зони співіснування природи і суспільства – біосфери. Новою галуззю екологічного знання, предметом якого є вивчення закономірностей впливу суспільства на біосферу і тих змін в ній, які впливають на суспільство в цілому і кожну людину зокрема стала «Соціальна екологія», концептуальний зміст якої охоплюється такими розділами знання як екологія людини, соціологічна екологія, глобальна екологія тощо.

Постійне ускладнення об'єкта дослідження «Екології» зумовлює неодмінне розширення кола різнопрофільних фахівців для розв'язання її проблем, а виключна актуальність цих проблем визначає лідерство даної науки серед інших наук. Як засвідчує Е.Піанка: «Поєднання цієї надзвичайної складності з багатограним фізичним оточенням перетворює екологію у всеохоплюючу науку. Немає іншої такої дисципліни, яка б шукала пояснень для настільки різноманітних явищ і на такій великій кількості різноманітних рівнів. Внаслідок цього екологія увібрала в себе деякі аспекти багатьох наук, наприклад, фізики, хімії, математики, оперування обчислювальною технікою, географії, кліматології, геології, океанографії, економіки, соціології, психології і антропології». [11]



По-друге, посилення на Баденську школу неокантіанства, яка на думку adeptів дивергенції, чітко артикулювала розбіжність «наук про природу» і «наук про культуру» як за предметом (всезагальне – одиничне), так і за методом (номотетичний – ідеографічний) і «вказала» на «настільки істотні» методологічні розбіжності, що прикладання того чи іншого методу до об'єкта вивчення перетворює його у предмет або наук про природу, або наук про культуру, не зовсім відповідають реаліям, які відбуваються в сьогочасній науці. Свідченням цього є поява та бурхливий розвиток такої нової галузі знання як технонаука. В силу своєї фундаментальної міждисциплінарності, соціально-технологічний дискурс сучасної технонауки, об'єднує в собі як теоретичні дослідження, так і соціогуманітарні технології. Це «взаємоналаштування» людей і речей, за термінологією Бруно Латура [8], характеризує новий тип відношень у сфері сучасної науки і відображається в інформаційних, когнітивних і біотехнологіях. У сучасних концепціях технонауки здійснюється синтез «знання що», «знання як» і «знання навіщо (для чого)», а в класичну тріаду завдань науки «опис – пояснення – розуміння» вбудовується проектування і прогнозування[10]. Більшість концепцій технонауки фіксуючи поворот науки до практики, визнають невіддільність знання від матеріальних умов його виробництва, звертають увагу на гетерогенність сучасного технічного знання. В епоху розвитку НБІКС-технологій і ускладнення поля науки втрачає сенс жорстке розмежування між гуманітарними та природничими, точними та неточними науками й водночас, навпаки – на теоретичному, методологічному, технологічному рівнях відбувається їх інтеграція.

Мультиміждисциплінарність, ставши відмітною ознакою сучасної технонауки, знаходить своє віддзеркалення і в такій новій науково-технічній дисципліні, яка поєднує в собі як міждисциплінарну, так і дисциплінарну царини – нанотехнології. Епістемологічними підґрунтями останніх є, з одного боку – принцип єдності світу у наномасштабі, який розуміється як потенційна можливість конструювання макрооб'єктів з заданими властивостями із наноструктур, а з іншого – активістський підхід, що спрямований на вдосконалення природних об'єктів аж до людини її фізіологічних і ментальних станів. Однією з особливостей сучасних біотехнологій є епістемологічна установка на розуміння життя як тексту і життя як трансформації, а їх гуманістична складова спрямована на «покращення людини». Як стверджує Куран'ї, «у ХХІ столітті цілі покращення виходять далеко за межі всього того, що було в минулому. Вони спрямовані на тотальне перепроєктування людини, її тіла і розуму, щоб подолати всі притаманні їй обмеження. У цей план включено все те, що ми вважаємо у собі головним: наші когнітивні здібності і таланти, емоції, будова і межі наших тіл, наші взаємини один з одним і зі світом довкола нас, самі наші особистості»[7, 983]. Конвергентні процеси, що відбуваються в сфері НБІКС-технологій, які на думку Ж.Оттуа, є як

«природним середовищем, так і рушієм розвитку» [3, с.61] безпосередньо впливають на формування проблемного поля як суспільствознавства так і природознавства.

Тож самоочевидним постає той факт, що аргументи прихильників дивергенції (роздільності, несумісності) природничо-наукового і соціально-гуманітарного знання є дещо застарілими (консервативними) й, до того ж, недостатньо переконливими. А сама, історично довготривала суперечка, щодо єдності (конвергенції) чи розбіжності (дивергенції) природничо-наукового і соціогуманітарного знання, як показує сьогоднішня, призвела в кінцевому результаті з одного боку до повної «дегуманізації природи», а з іншого – до «денатуралізації людини». Досвід розвитку науки (не лише природознавчої але й соціогуманітарної), і особливо її сучасні досягнення, а також історична суспільна практика людства беззаперечно вказують на те, що настав час виправлення раніш допущених людиною (зокрема науковцями й філософами) помилок, пов'язаних з довготривалим штучним розривом (роз'єднанням), протиставленням людини й природи (середовища її безпосереднього існування), суспільного й природного буття і нарешті повернути природі те, що було вилучено з неї – людину, а людині водночас повернути її природність. Повернувши сучасну людину туди звідки вона вийшла і де фактично впродовж всієї історії свого існування та розвитку знаходилась, ми тим самим «гуманізуємо природу» і у той же час вернемо людині втрачену нею її природність, тобто «натуралізуємо людину». Це мабуть і є головним завданням і «наук про природу» і «наук про людину». І це має стати основним об'єднувчим підґрунтям творення єдиної наукової системи - природо-соціо-людиназнавства. Саме в цьому, на наш погляд, і полягає історична та суспільна місія науки: дати достовірну, цілісну картину природи (Всесвіту) як нерозривної єдності сенсів ГУМАННОЇ НАТУРИ (ПРИРОДИ) і НАТУРАЛЬНОЇ ЛЮДИНИ (ЛЮДСТВА).

### Література:

1. Біблер В.С. Галілей і логіка мислення нового часу //Механіка і цивілізація XVII-XIX ст.. – М., 1979.
2. Вілсон Е. Походження творчості. Провокаційне дослідження, чому людина прагне до створення прекрасного. – М.: Бомбора, 2019., 256 с.
3. Hottois, 1984 – Hottois G. Le signe et la technique. La philosophie l'épreuve de la technique. P.: Aubier, 1984.
4. Jamison, 2012 – Jamison A. Turning Engineering Green: Sustainable Development and Engineering Education//Engineering, Development and Philosophy/Ed. by S.H.Christensen, C.Mitcham, B.Li, Y.An.Dordrecht: Springer, 2012. P. 7-22.
5. Ільєнков Е.В. Діалектична логіка. Нариси історії і теорії.– М.,1974. 271 с.

6. Кравченко О.М. Внесок фізики і космофізики у розвиток наукової герменевтики //Практична філософія. Науковий журнал. К.: 2000. № 1, С.113-129.
7. Kourany, 2014 – Kourany J. Human Enhancement: Making the Debate More Productive// Erkenntnis. 2014. Vol. 79, № 5.
8. Latour, 1987 – Latour B. Science in Actin. How to Follow Scientists and Engineers Through Society N.Y.: Harvard University Press, 1987. 288 pp.
9. Лінде А.Д. Фізика елементарних частинок і інфляційна космологія. – М., 1990.
10. O'Malley, 2009 - O'Malley M.A. Making Knowledge in Synthetic Biology: Design Meets Kludge// Biological Theory. 2009. №.4.P. 378-389.
11. Піанка Е. Еволюційна екологія М.: Мир, 1981. – 400с.
12. Б. Рассел. Історія західної філософії, М.: 1959.
13. Б.Спіноза. Вб. тв., т. 1. М., 1957.
14. Шюц А. Вибране. Світ, що світиться смыслом. М.: РОССПЕН, 2004. 1056 с.

**Лацуба В. П.,**  
к.істор.н., доцент,  
доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

## **УКРАЇНСЬКИЙ ГАРТЛЕНД: ЧОМУ УКРАЇНА ВАЖЛИВА ДЛЯ СВІТУ**

Хто контролює Східну Європу, той керує Гартлендом  
Хто контролює Гартленд, той керує світом  
Гелфорд Джон Маккіндер

Україна, яка розташована у центрі Європи, вже за географічними ознаками заслуговує на увагу світової спільноти. Проте тривалий час вона перебувала у геополітичних сутінках через втрату своєї державності, постійні територіальні шматування та насильницькі міграції населення. Ситуація почала змінюватись в ході Першої світової війни, коли «українське питання» постало як питання геополітики. Руйнування європейських імперій давало історичний шанс українцям та іншим постколоніальним народам. Кожен із них намагався його зреалізувати у той спосіб і в тих формах, наскільки був спроможний.

Ідеї Гартленда початку ХХ ст. Челлена, Маккіндера знайшли свій розвиток і продовження у сучасних концепціях. На межі ХХ-ХХІ ст.

відбувається усвідомлення України як геополітичної території, де вирішується доля Європи і доля світу.

Саме історія України продемонструвала світові, що «екзистенційні страхи» європейських народів небезпідставні на тлі російської агресії з її безпрецедентною жорстокістю і цинізмом. Навіть спроба порівняти російський рашизм з німецьким нацизмом носять скоріше умовний характер, оскільки прусський милітаризм, спричинений реваншистським ідеями першої половини ХХ ст. – явище значною мірою випадкове і нетривале. Інша справа «історична Росія» за визначенням Путіна – це по суті пролонгація «східної деспотії» в історичній перспективі. В результаті сформувався особливий культурно-антропологічний тип людей - homo ruscicus, що увійшло у міжнародний лексикон як позначення російського фашизму.

Без сумніву Україна опинилася в епіцентрі одного із найбільш жахливого соціокультурного розлому сучасного світу. Існуюча система стримувань і противаг зруйнована, червоні лінії перейдені. Путінський режим зі своєю ядерною потугою не гребує ніяким засобами для досягнення своїх неоімперських цілей, насамперед за рахунок знищення України як держави і українців як нації.

Водночас є очевидним, що нинішня війна не є виключною війною путінського режиму проти українців. Це війна з ознаками геноциду є жахливим злочином всіх громадян Російської Федерації, які добровільно зголошуються до участі у воєнних діях чи просто не чинять спротиву війні. Всі вони в тій чи іншій мірі є співучасниками колективного злочину проти людяності.

Найбільш вагомим здобутком українців впродовж ХХ ст. є державність і суб'єктність. Це означає, що українське питання органічно вплітається в європейську і світову політику. Його особливість полягає в тому, що Україна здатна суттєво впливати на формування спільних інтересів демократичних країн. Яскравим прикладом є поява та постійне розширення антипутінської коаліції під умовною назвою «Рамштайн». Якщо перша зустріч (квітень 2022 р.) зібрала 10 країн, то вже п'ята зустріч (вересень 2022 р.) налічувала понад 50 країн світу. Таким чином, українське питання здатне об'єднати політичні, економічні, військові зусилля світової спільноти проти російської агресії.

Російське керівництво болісно і невротично зреагувало на прагнення України рішуче подолати постколоніальне минуле: ментальне поневолення, шовіністичні прояви «руського міра», енергетичний шантаж та ін. Нав'язливе заперечення Путіним існування України та геноцидні спроби знищити українців зазнали не лише гносеологічної невдачі, але й розбиваються об героїчний спротив українського народу у війні проти російської агресії.

Наступні роки і можливо десятиліття – час для остаточного вирішення українського та російського питань. Досягнення Україною воєнної перемоги, відновлення територіальної цілісності і державного суверенітету стане запорукою і гарантією її європейської та євроатлантичної трансформацій, що дасть можливість стати потужною державою з ефективною економікою, набуто членство в ЄС та НАТО, долучитися до G20. Ключова умова досягнення цієї мети – геополітична підтримка України. Але чи готовий світ сприйняти успішну Україну? У значній мірі це буде залежати від переможних дій на полі бою російсько-української війни. Перемога України суттєво вплине на формування нових геополітичних центрів, насамперед у Східній Європі, де велику роль відіграватиме українсько-польсько-балтійське партнерство.

Натомість, вирішення російського питання лежить у дещо іншій площині. Насамперед, відмова від імперських зазіхань і перманентних воєн. Чи є перспективи для Росії перейти у мирний стан і провести політичну модернізацію? Надто складне завдання, особливо, якщо сприймати історію Росії як суцільне божевілля з короткими проблисками притомності: після кожної спроби реформ обов'язково наставала смуга реакції та репресій.

Але за умови поразки у війні проти України у Росії можливі процеси цивілізаційних змін і реконструкції політичної системи.

Децентралізація влади і становлення громадянського суспільства можуть стати основою політичної реформи. Оскільки Росія сама цього не зробить, потрібна допомога демократичного світу. Обов'язково має відбутися демілітаризація та денуклеаризація всього постімперського простору з одночасним закріпленням у міжнародних безпекових документах.

І нарешті нагальним є питання деімперіалізації і деколонізації Росії. Вона має нарешті припинити зазіхати на території поза її кордонами 1991 року. Це важлива передумова стати нормальною державою з гуманітарними наративами. Гарантією реалізації цивілізаційної реконструкції Росії може стати перемога України.

Головне зрозуміти – Україна знаходиться у парадигмі змін – себе і світу. Саме Україна як новий Гартленд змушує всіх шукати нові сенси і формувати нові можливості.

### **Література:**

1. Грицак Ярослав Україна змушує світ шукати сенс. – Збруч. – 12.07.2022.
2. Грицак Ярослав Подолати минуле: глобальна історія України. – Київ: Портал, 2021. – с. 420.
3. Смолій Валерій Історик і війна. – <http://history.org.ua/ukrpost/46828>.
4. Рябчук Микола Усвідомлення України. – [www.ji-magazine.lviv.ua](http://www.ji-magazine.lviv.ua).

**Майданевич Л. О.,**  
к.філос.н., адвокат,  
викладач ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна  
**Федотова В. В.,**  
студентка ЗВО 3 курсу медичного факультету №1 гр.15-Б  
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

## **ПИТАННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДВОКАТОМ ЗАХИСТУ КЛІЄНТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Зважаючи на загальність та стійкість форми людської ідентичності, постає досить складний і важкий процес обґрунтування її прав на культурних та релігійних традиціях. Проблематика співвідношення релігії та прав людини в релігієзнавстві досліджується А. Колодним, О. Предко, О. Саганом, Л. Филипович, П. Яроцьким та іншими дослідниками.

Свобода совісті є одним з конкретних проявів свободи особи в суспільстві, та є однією із загальнолюдських соціальних і духовних цінностей. Визнання свободи совісті означає разом з тим визнання цінності вільної особистості, її духовного суверенітету, яка у своєму духовному самовизначенні підзвітна лише своїй совісті, а для віруючої людини – Богу, зв'язок з яким є для неї сенсом і метою життя.

Цей стратегічний курс знайшов своє відображення в ст. 35 Конституції України, яка закріпила право кожної людини на свободу світогляду і віросповідання.

Оскільки релігійні відносини в Україні – засадничий елемент суспільних відносин, суб'єктами яких є релігійне та нерелігійне населення, держава зобов'язана регулювати їх за допомогою законодавства. Так ст. 23 Конституції України визначає, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток особистості [2].

Важливим для нашого дослідження є й розуміння правового статусу адвокатури. Так на думку українського науковця Р.Майданика «статусом юридичної особи публічного права володіють юридичні особи приватного права, яким делеговано (передано) здійснення публічно-правових функцій. До такого роду юридичних осіб може бути віднесено юридичних осіб приватного права, які виконують функції проведення експертиз, професійного нагляду (аудиторів, адвокатів, представників інших «вільних» професій), державної реєстрації (зокрема прав на нерухомість)» [3].

Аналіз матеріалу засвідчує, що і світське й канонічне право (*lex canonica*), будучи явищами правового та громадського порядку, перебувають у системній кореляції. Тому адвокат у своїй професійній діяльності змушений виявляти та інтерпретувати ці точки кореляції. Адвокат, керуючись нормами світського законодавства, зобов'язаний (по можливості максимально) урахувати релігійні переконання громадян і норми канонічного права найбільших конфесій із метою дотримання права людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23 Конституції України) [2].

Будь-яка установка адвоката (як віруючого) – це емоційно забарвлене переконання, пов'язане з окремим об'єктом. Особливістю комплексу цих установок є те, що об'єктом, у першу чергу, є сам носій цих установок. І завдяки такій самоспрямованості всі емоції і оцінки, пов'язані з образом «Я», є дуже сильними та стабільними. Як зазначає відомий український науковець А. Колодний: «У релігії людина усвідомлює своє ставлення до світу насамперед через ставлення до свого роду граничних основ власного буття і самовизначається в ньому на основі усвідомлення своєї богоподібності» [1, с.39].

Відмінною формою суспільної свідомості є правосвідомість, яка відображає ставлення суб'єктів правовідносин до чинного права та похідних від нього явищ. Можемо визнати, що правовий підхід адвоката (як віруючого) в своїй професійній діяльності має два аспекти: 1) внутрішній аспект – це усвідомлення релігійно-правових процесів, які забезпечують організацію та здійснення професійної діяльності; 2) зовнішній аспект – це релігійно-правові відносини у обставинах, які є об'єктом правопорушення.

Під обставинами зовнішнього аспекту слід розуміти соціальні цінності чи конкретні блага, на пошкодження, позбавлення чи знищення яких спрямоване протиправне діяння, зокрема: матеріальні й нематеріальні об'єкти дослідження, які обумовлюють релігійно-правові дії, діяльність релігійних інституцій, релігійну науку життя тощо.

Можемо прийти до висновку, що діяльність адвоката одночасно зумовлена, з однієї сторони – феноменом «свободи совісті», а з іншої сторони – конституційним обов'язком адвоката на захист від обвинувачення та надання правової допомоги. За певних обставин таке співвідношення створює для адвоката дилему в духовній сфері, вирішення якої видається неможливим (наприклад: коли існує обов'язок захисту від обвинувачення людини «іншого» віросповідання ніж адвокат; або захист особи, яка вчинила злочин з релігійних мотивів щодо релігії адвоката).

### Література:

1. Колодний А. М. Релігієзнавство: предмет, структура і риси / А. М.

Колодний // Гуманітарний Seminarium : [наук. - практ. щорічник]. – К. : Пульсари, 2003. – С. 38-44.

2. Конституція України [Електронний ресурс] : від 28 червня 1996 року / Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996р. ; [поточна редакція від 01.01.2020р.]. – Електронні данні. – К. : Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (вільний ; назва з екрану).

3. Майданик Р. Види юридичних осіб публічного права в Україні [Електронний ресурс] / Роман Майданик // Юридична Україна. – Електронні данні. – Режим доступу: <http://www.pravnuk.info /urukrain/1549-yuridichni-osobi-publichnogo-prava-v-ukrani-ponyattya-modeli-regulyuvannya.html> (вільний ; назва з екрану)

**Макаров З.Ю.,**

к. філос. н.,

старший викладач ЗВО кафедри історії України та філософії

Вінницький національний аграрний університет

м. Вінниця, Україна

## **ІСТОРИЧНІ ТИПИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРИРОДИ: НА ШЛЯХУ ПЕРЕУСВІДОМЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ**

На найбільш загальному рівні осмислення екологічна проблема постає в контексті кризи новоевропейської стратегії взаємин людини і природи, що засновувалась на ліберальній політичній свідомості, механістичній парадигмі та індустріалізмі. Відповідна модель повної раціоналізації природи як об'єкта і керування природними процесами людиною як суб'єктом залишалась панівною до другої половини ХХ ст., доки не з'ясувалось, що збільшення прибутків завдяки інтенсифікації природокористування не перебиває виснаження природи. Таким чином склалася «патова» ситуація, що виявляє потребу відповідного світоглядного масштабу переусвідомлення відношення людини і природи, що починається з визнання їх взаємного впливу, а закінчується переформулюванням вихідних проблем та дефініцій.

Істотні зрушення у розумінні природи завжди супроводжувались розвитком її категоріального змісту: успішне освоєння природи змінює й свідомість людей, що закріплюється у формах соціального досвіду. Як свідчать фундаментальні реконструкції моделей усвідомлення природи Р. Колінгвуда [1], Р. Ленобля [3], Дж. Ллойда [4] та інших, зміст натурфілософських і соціально-філософських концепцій протягом історії змінювався в напрямку від вихідної суспільної єдності за метафорою



«організму», в якому усі органи-частини пов'язані передусім предметними залежностями до конвенціонального узгодження істотних індивідуальностей. Інші координати спільного розвитку зазначених концепцій складала дистинкція природності і моральності.

За первісних часів в міфологічній свідомості природний світ мало відрізнявся від людського: явища природи (і навіть надприродні сили) часто наділялися рисами людини, і навпаки. Зокрема, йдеться про анімізм – наділення душами лісів, полів, гір; культ природи-матері – ототожнення усіх природних процесів зі здатністю до спонтанної родючості та нескінченного поновлення життя; тотемізм – спорідненість усього племені з певною рослиною, твариною чи ландшафтом; символ «світового дерева» – розміщення по рослинних осях структур простору, часу, календарю, матеріальних стихій, фауни, фенології тощо. Місцем перетину цих двох світів був генезис: здатність породжувати і утворюваний родовід є визначальними у природи і первісного суспільства, недарма сюжети багатьох пояснювальних міфів зводяться до опису родинних зв'язків або окремих випадків походження рослин, тварин, людини чи світу в цілому.

За античної доби категорія природи загалом позначає чуттєво-матеріальний бік існування світу, що відповідає за походження і доцільний рух речей, тоді як за суттєві результати руху речей відповідає буття, а за зв'язок речей між собою – космос. В ранній античності порядок космосу визначався природою за критерієм життєздатності окремих речей і їх взаємозв'язку у великому організмі світу, в класичній і пізній – буттям за критерієм логічності. Крім того, протягом всієї античності закладаються альтернативні значення природи як рушійного та життєдайного начала, що породжує окремі речі («індивідуальна душа») або формує матеріальні тіла загалом за сенсом вищого буття («Світова Душа»).

З утвердженням християнських догматів (про творення світу і людини Богом, кенозис, божественне одкровення, історичну мети спасіння) в основі середньовічного світогляду відношення людини до природи набуває двоїстого статусу. В ранньому середньовіччі природа мала для людини водночас утилітарне і морально-символічне значення (втілення відносин праведності, гріховності, чеснот і вад). За доби схоластики вона об'єктивувалась в провідника вищої інстанції – божественного Розуму чи Волі, – відповідно набуваючи ієрархічного порядку для людини, схильної до гріховного безладу, чи потребуючи його від людини, здатної до морально-практичного вдосконалення. В обох випадках природна і людська організація життя підпорядковується органічному принципу – те, що є метою для одних, виявляється засобом для інших.

Схоластична двоїстість розуміння природи знайшла продовження в Ренесансі та Реформації в галузях мистецтва, філософії, політики й релігії. Так, в мистецтві міметична і катарсична концепції передбачали перейняття

людиною божественної творчості через дві стратегії поводження із сотвореною природою – наслідування зовнішнього зразку створінь і долання їх емпіричної недосконалості. Аналогічна протилежність притаманна духовному життю: в натурфілософії переданий ренесансній людині потенціал божественних повноважень призвів до гіпостазування її ума у вигляді раціональних підстав самої природи; в реформаторській ж картині світу подібні підстави не відкриваються, а винаходяться людиною через розчленовування і впорядкування досвіду, подібно до того, як з окремих атомів гіпотетично комбінуються більш чи менш доцільні конгломерати тіл та структур.

В Новий час відбувається перетин традиційних альтернатив в уявленнях про природу: за нею визнають власні закономірні сили, але форму їх виявлення вважають ніби «сирою». Шляхом філософського зведення («ідеалізацій») природи до суми «неживих» взаємодіючих сил і наукового осягнення їх сталих комбінацій в ролі природних законів людина здатна природні явища «доводити до готовності», але не в напрямку їх морально-естетичного вдосконалення, а за довільними людськими цілями. Завдяки програмним творам Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Галілея та ін. така експлуатація природи в нормується як реалізація свободи цілепокладаючого суб'єкта, а науково-технічні досягнення святкуються як пересилення та опанування матеріально-емпіричного об'єкта.

Привілей людського панування над природою диктується новою інтерпретацією успадкованих світоглядних аксіом: «образ і подоба Творця усього суцього» тепер вбачається в універсальному розумі, що дозволяє людині інтенсивно усвідомлювати екстенсивне втілення та поетапний перебіг природних законів. Згідно з Г. Галілеєм, саме таке усвідомлення відповідає вихідному творчому Задуму світу і виявляється у математичній мові, знання якої єдино й дозволяє «читати» споконвічну книгу Природи [2]. Передбачена в програмі експериментально-математичного природознавства метрична та експериментальна ідеалізація досвіду призвела до того, що власне природі було відмовлено в іманентній спонтанності і всіх «вторинних якостях». Проведена в такий спосіб деспіритуалізація картини світу забезпечила сприйняття природи як «напівфабрикату» і можливість її цілеспрямованої експлуатації, а пояснююча наука входить у співдружність з технізованою практикою.

В результаті планетарна цивілізація була приречена рано чи пізно наштовхнутись на прогресуючі обмеження своєї життєдіяльності з боку граничних параметрів та ресурсних можливостей природного довкілля. Не маючи традицій вормування таких обмежень, вона на постіндустріальному етапі історичного розвитку прийшла до внутрішніх суперечностей власного прогресу. Спочатку їх усвідомлювали на технологічному рівні добору й вдосконалення засобів господарювання, аби

більш раціональне використання природних ресурсів призводило до збереження природного довкілля. Однак такий підхід виявив низку «глухих кутів», які примусили перевести екологічну проблему в статус «глобальної», що потребує світоглядного масштабу (пере)усвідомлення та міжнародного рівня заходів із розв'язання [5].

В цьому плані сучасна наука надає онтологічні підстави для послаблення класичної суб'єкт-об'єктної дихотомії людини і природи. З одного боку, підносяться до статусу універсальних засоби, раніше докладні лише до живої матерії, з іншого боку, провідні об'єкти фізичної хімії та термодинаміки, що репрезентуються «нелінійними» математичними теоріями, стають зразком для вивчення живого. В поєднанні з усвідомленням загрозливої тенденції руйнування умов для науково та технічно озброєного господарювання і перебудовою системи орієнтирів розвитку людської цивілізації методологічні зміни в сучасній науці сприяють об'єднанню цінностей людського і природного життя. З такої точки зору, відношення людини і природи постають порівняно тривалими і відтворюваними протягом певного історичного періоду зв'язками, в яких об'єктивна дійсність виступає передумовою існування та духовного розвитку людства не лише як зовнішнє довкілля, а й як потенціал його внутрішніх можливостей.

### Література:

1. Collingwood R.G. The idea of Nature. – New York: Oxford University Press, 1960. – 192 p.
2. Galilei G. Il Saggiatore. Le Opere di Galileo Galilei / Ristampa della edizione Nazionale in 21 vols. – Firenze: G. Barbera, 1929–1938. Vol. VI. 1933. – P. 197–372.
3. Lenoble R. Esquisse d'une Histoire de l'Idée de Nature. Ed. A. Michel. – Paris: Editions, 1969. – 448 p.
4. Lloyd G.E.R. Greek Antiquity: The Invention of Nature. The Concept of Nature. The Herbert Spencer lectures. Ed. by J. Torrance. – Oxford: Clarendon Press, 1992. – P. 417–434.
5. Ten Have H. Global Bioethics. An Introduction. – London, New York: Routledge, 2016. – 292 p.

**Мельник В. М.,**  
канд.політ.н.,  
викладач ЗВО кафедри політології,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,  
викладач ЗВО кафедри філософії та суспільних наук,  
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова  
Київ, Вінниця, Україна

## **РАННЯ РИМСЬКА ПОЛІТІЯ, ЇЇ ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ ТА ВПЛИВ ЕТРУСКІВ**

Кожен новий етап римської історії права враховував домінування принципу *Laudatio temporis acti*, що призводило до прийняття і трансляції найдавніших форм «державності» [1; 2, с. 36]. Лише Рим, згідно зі світоглядом самих римлян, міг вважатися «республікою», тобто «державою» в сучасному значенні слова (йдеться про аналоговий термін сучасним європейським поняттям «Stato», «State», «État», «Staat», «Estado») [3, с. 20-21].

Отже, якщо давньоримська *Res Publica Populi Romani* приблизно відповідала актуальному терміну *Stato*, то патрон-клієнтські правовідносини Давнього Риму приблизно відповідали майбутній феодальній системі «сюзеренітет-васалітет» [7, р. 527-546]. Все римське суспільство складалося з патронів і клієнтів, де патрони найчастіше презентували патриціат, а клієнти походили з плебсу [2, с. 108]. Згодом, суспільні процеси зумовили використання патрон-клієнтської термінології під час укладання різноманітних угод між Стародавнім Римом і навколишніми політичними утвореннями [5, с. 255-260]. Такі угоди патронату-клієнтели створювали принципи федералізму, котрі виявилися основою міжнародно-правового позиціонування римлян [8, р. 50-82].

Як відомо, *Urbs Roma* створено бл. 754/753 рр. до н. е. Проте, на той час Апенніни перебували в центрі уваги двох інших найважливіших політій (політеїа) Середземноморського басейну – Карфагенської олігархічної політії (роки існування: 814-146 рр. до н. е.) та Етрусської федеративної політії (роки існування: 800-286 рр. до н. е.). Протягом VII-VI ст. до них додалися Массилійська і Сіракузька політії, що презентували ареал елліністичної колонізації Західного Середземномор'я – Μεγάλη Ἑλλάς («Велику Грецію») [2, с. 99].

Аж до часів завершення республіканського періоду давньоримської історії, зовнішньополітична діяльність римських правителів і полководців зводилася до нейтралізації чи поглинання зазначених утворень: Карфагену, Етрурії, Массилії, Сіракуз.

Багатовікова історія співжиття та взаємних впливів зумовила розвиток принципів запозичення («рецепції») римлянами термінів, понять і

традиції етрусського, фінікійського, грецького походження. Грецька *πολιτεία* перетворилася на латинське *Res Publica*, з тією різницею, що римляни надавали цей почесний статус лише самим собі [9]. Ніхто в Ойкумені не мав права претендувати на паралельний «республіканізм» («політичність»), оскільки Рим ототожнював себе з центром Універсуму [5, с. 374-375, 414]. Крім того, політичні традиції *Μεγάλη Ἑλλάς* надали римлянам багатий досвід елліністичних «базилей» («царств») та влади «базилевсів» («царів») [5, с. 155-159], а також вчення про розмежування форм політичного правління на базилей, аристократії, тимократії, демократії, олігархії, тиранії etc [9].

Гарний ґрунт для прийняття римлянами грецьких концептів та філософом підготувала участь племені етрусків у побудові *Urbs Roma* [2, с. 100-104]. Власне, Римська політія почалася саме з етрусків та їхньої унікальної племінної культури.

*Etrusci* були прямими попередниками римлян [4; 6], так як у 754/753 рр. до н. е. rex Ромул побудував місто за допомогою дружинників із трьох племен – латинів, сабіян та етрусків. *Etrusci* грали в цьому будівництві винятково важливу роль. Римляни запозичили в них достатньо багато. Наведемо основні рецепційовані поняття [2, с. 107-110, 119-120, 143-145]:

*Fas* – етрусський термін, який означав природність організації життя громади божественними правилами;

*Jus* – етрусський термін, що вживався у значенні справедливості існуючого стану речей;

*Religare* – етрусське дієслово «з'єднувати», що використовувалося на противагу латинському «*conglutinatio*», розкриваючи сакральне, а не просто побутове, єднання громади;

*Imperium* – етрусський термін для позначення «головної» / «верховної» влади, що першопочатково застосовувався виключно в сакралізованому значенні;

*Fides* – етрусський принцип вірності клієнта патрону та патрона клієнту, згідно з яким будь-яка угода між верхнім і нижнім учасниками юридичних ієрархічних сходинок визнавалася священною та непорушною.

З поняття *fides* [2, с. 108, 143] надалі походить латинське *foedus* (угода, союзність). Разом із ним етруски передали стародавнім римлянам найважливіші символи владних повноважень («інсигнії», «пурпуровий колір»), а також демократичну процедуру виборів [4]. Очевидно, обрання «рексів» в *Regnum Romanum* (754-509 рр. до н. е.) теж відбувалося за етрусським звичаєм. Виходить, етруски надали римлянам усі зовнішні прояви владно-розпорядчої діяльності. Сама «влада», у її римському звучанні та розумінні, походить з кола понять етрусського мовного континууму [2, с. 143].

Важливо наголосити: етруски прийшли на Апенніни з Малої Азії, захопивши з собою федеративні принципи політичності [6]. Якщо і

потрібно десь шукати походження специфічно римської форми «державного» («політичного», «республіканського») устрою, то треба це робити насамперед в етруському середовищі.

Геродот Галікарнаський (роки життя: бл. 484-425 рр. до н. е.) стверджував: етруски мігрували на Апенніни з Лідії. Сталося це в період т. зв. «Катастрофи Бронзової доби» (XIII-IX ст. до н. е.). Неврожайні роки, за Геродотом, сприяли спільній міграції «народів моря», серед яких особлива роль належала негрецьким племенам «тирренів» («тирсенів»). Згодом, багато античних авторів проводили прямі аналогії між етрусками та тирренами. На їхню думку, тиррени походили від пеласгів, що втекли з Егеїди та Малої Азії під час руйнування крито-мікенської культури та Хетського царства. Відтак, сказання «Енеїди» («Aenēis») Публія Вергілія про троянського Енея, легендарного предка Ромула, набувають в контексті повідомлень Геродота особливого сенсу [6, р. 234].

Так чи інакше, але генезу основних понять римського права «царського» (754-509 рр. до н. е.) та «республіканського» (509-27 рр. до н. е.) періодів потрібно шукати в різноманітних аспектах етруського культурно-цивілізаційного впливу. Римська цивілізація постала як результат рецепції та синтезу.

### Література:

1. Конгар Ив. Девять веков спустя. Заметки о Восточной схизме. К.: Дух і літера, 2011. 168 с.
2. Машкин Н. А. История Древнего Рима. М.: Госполитиздат, 1950. 736 с.
3. Мельник В. М. Культурна генеза міжнародного права в контексті дефініції суб'єктно-об'єктних відносин. // Соціологія права. 2021. № 3-4. С. 31-41.
4. Немировский А. И., Харсекин А. И. Этруски. Введение в этрускологию. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1969. 192 с.
5. Ханиотис Ангелос. Эпоха завоеваний: Греческий мир от Александра до Адриана (336 г. до н. э. – 138 г. н. э.). М.: Альпина нон фикшн, 2020. 680 с.
6. Beekes Robert. The Prehistory of the Lydians, the Origin of the Etruscans, Troy and Aeneas. Bibliotheca Orientalis. 2002. Vol. LIX. № 3-4. Pp. 205-242.
7. Karahan Uyesi Umran Ozan. Patronus-Cliens Relationship in Hellen and Roman World. Selcuk Universitesi Edebiyat Fakultesi Dergisi-Selcuk University Journal of Faculty of Letters. 2020. Vol. 44. Pp. 527-546.

8. Sanchez Pierre. Latin, the Federal. The Juridical Status of the Latin Colonies under the Republic. Athenaeum-Studi Periodici di Letteratura e Storia dell Antichita. 2016. Vol. 104. Issue 1. Pp. 50-82.

9. Walters Brian. The Deaths of the Republic: Imagery of the Body Politic in Ciceronian Rome. Oxford and New York: Oxford University Press, 2020. XIV+158 pp.

**Мельник Л.М.,**

канд. політ. наук, доцент,  
доцент ЗВО кафедри філософських та політичних наук  
Білоцерківський національний аграрний університет  
Біла Церква, Україна

**Грек І.М.,**

асистент ЗВО кафедри філософських та політичних наук  
Білоцерківський національний аграрний університет  
Біла Церква, Україна

## **ВОЛЕЛЮБНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧНА РИСА НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ**

Проблема дослідження національного характеру наразі є актуальною, адже український народ переживає війну, яку розгорнула російська федерація на знищення. Тому осмислення такого питання може дати поштовх до ще більшої консолідації української нації.

У філософському енциклопедичному словнику національний характер визначено як сукупність психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільності. [ 4, с. 414. — 742 ]. Так, П. Гнатенко визначає національний характер як сукупність соціально-психологічних рис (почуттів, емоційно-вольових якостей, ціннісних орієнтацій), властивих нації на певному етапі розвитку, детермінованих соціально-економічними, історичними й географічними умовами її існування, що виявляються в культурі, традиціях, звичаях, обрядах. Національний характер – це поєднання загально-людських рис у конкретних історичних і соціально-економічних умовах буття нації [1].

Виходячи із цього, риси національного характеру найпомітніше виявляються у специфічних для певної національної спільноти формах поведінки та видах діяльності. Оскільки основними сферами прояву і вияву національного характеру є різні види активності. Відомо, що риси національного характеру найповніше виражаються у тому разі, коли їх репрезентантами стають не окремі особистості, а саме групи й спільноти.

На переконання Д. Чижевського на формування національного характеру українців позначились:

- 1) степовий ландшафт, що породжував, як море, ліс і гори, величність, а заодно і неспокій (степ як джерело вічної загрози кочівників);
- 2) християнство з його елінізмом;
- 3) відродження і барокко, що на українському ґрунті породили розквіт пластичного мистецтва, літератури, «декоративність», яка «цінить більше широкий жест, ніж глибокий зміст, – більше розмах і кількість, ніж внутрішню якість, більше вираз, форми вияву змісту, ніж зміст самий, одним словом – цінить більше «здаватися», ніж «бути» [5].

У контексті дослідження рис національного характеру українців значний інтерес викликає наукова розвідка М. Костомарова «Дві руські народності», в якій мислитель намагався дослідити національні характери росіян і українців.

Слушно охарактеризував вищевказану розвідку Д. Дорошенко. У передмові до праці «Дві руські народності» він писав: «Костомаров дає в ній блискучий, майстерний аналіз історичних умов, які витворили з близьких колись до себе племен східнослав'янської («руської») групи дві цілком окремих і відмінних народності; ці народності являють тепер із себе два цілком окремих національних типи, з різною вдачею, різною психологією, різним світоглядом і громадським ідеалом. Треба сказати, що давати характеристику якій окремій народності, узагальнювати риси, що зустрічаються в її представників, і переносити ці риси на цілу народність, як щось виключно їй властиве і приналежне — річ доволі смілива й ризикозна» [2].

На основі детального аналізу відносин до земельної власності як визначального чиннику в формуванні традицій громадського життя у статті «Дві руські народності» мислитель виділяє відмінності між українською громадою та російським міром: «Громада цілком не те, що в Великорусів (росіян – Л.М.) мір. Громада це добровільне товариство людей; хто хоче — належить до громади, а не хоче — виходить із неї; так водилося й на Запорожжі: хто хотів, приходив на Січ, хто хотів — виходив ізвідтіля з власної волі. Народ розуміє, що кожний громадянин є сам про себе людиною незалежною, самостійним господарем; обов'язки його супроти громади не йдуть далше поза сферу тих відносин, які установає звязок її членів ради спільної безпечности й добра кожного. Великорус розуміє, що мір — є немов абстрактний вислів загальної волі, котра проковтує особисту самостійність кожного. Видима річ, що головна ріжниця виходить тут із земельної спільности. Коли член міра не може назвати своїм отой шматок землі, який він обробляє, то він уже не вільна людина. Устрій великоруського міра — є обмеження» [2]. І саме ці форми діяльності, відносин і трансформуються в риси національного характеру українського народу, тому, що поступовий перехід відносин в риси



характеру, є однією з головних закономірностей характероутворення. Як бачимо, для української традиції характерно волелюбність, на протигагу від російської традиції – підкорення. Де власником є «цар-батечко», а всі інші «раби государеві». Мислитель доходить до висновку про те, що українці виступають не просто проти іноземних панів-пригноблювачів, а проти державної влади, що зберігає феномен гноблення людини людиною.

Саме вивчення особливостей існування будь-якого народу, сформованих традицій організації суспільного життя, на думку М. Костомарова, є ключем розвитку та побудови його майбутнього. Загалом народне життя мислитель вважав виявом єдиного народного духу як першооснови буття. У розумінні М. Костомарова народна поезія, фольклор, і т.д., розуміється як вираження цього національного духу. М. Костомаров є одним із перших українських дослідників, який побачив у народних масах ту духовну й суспільну силу, яка спроможна рухати поступ [3].

Цікавим є дослідження відомого українського психолога В. Яніва, який у праці «Нариси до історії української етнопсихології» вказував на індивідуальну волелюбність українця: «Українець заглиблений у собі і, маючи відчуття гідності, він прямує до повалення всяких обмежень особистої свободи, в тому числі до нівеляції соціальних перегород. Неохота коритися волі іншого йде так далеко, що комплементарне прямування до самовияву – нахил підпорядкуватися – в українця з природи слабо розвинений» [ 6, с.200].

Усі Майдани (Перший Майдан – Революція на граніті 1990 року, Майдан 2004 року – Помаранчева революція, Майдан 2013 року – Революція Гідності) – це прояв волі і боротьба за свободу українців, яка сформувалася історично.

Отже, волелюбність українського народу складалася протягом тривалого історичного періоду і впливала на формування національного характеру, визначала моральні цінності, спосіб життя, тип поведінки.

### Література:

1. Гнатенко П. Український національний характер / П.І. Гнатенко . – К., 1997. – 114 с.
2. Костомаров М. Дві руські народності: URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Kostomarov/DviNarodnosty.html>
3. Мельник Л.М. Ідеї національної еліти в історії української політичної думки другої половини ХІХ ст.: дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2007. — 188 арк

4. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 414. — 742 с.
5. Чижевський Д. Нариси історії філософії на Україні. — Нью-Йорк, 1991. — 175 с.
6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів, упоряд. М. Шафовал. — 3-тє вид., стер. — Київ: Знання, 2006. — 341 с.

**Мельничук В. В.,**  
к.філос.н., доцент,  
доцент ЗВО кафедри суспільних наук  
Поліський національний університет  
м. Житомир, Україна

## **ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ**

В сучасному світі одним з домінуючих чинників функціонування та розвитку суспільства є інформація, що впливає на всі його сфери. Варто зазначити, що вона може використовуватися не лише для налагодження комунікації, зв'язків, а також і як засіб ведення війни та геополітичного протистояння. Оскільки інформація здійснює вплив на індивідуальну та суспільну свідомість, то за допомогою неї можна маніпулювати людиною, суспільством, громадською думкою.

Інформаційна війна спрямована на послаблення передусім моральних сил противника, що відповідно передбачає пропагандистський вплив на свідомість людини, на її емоційну складову. Зважаючи на те, що інформаційна війна не призводить до матеріальних руйнувань та жертв, її наслідки можуть недооцінюватися [3, с. 116]. На нашу думку, вплив інформаційної війни на індивідуальну та суспільну свідомість потребує особливої уваги, адже її наслідки набагато складніше усунути, ніж відновити матеріальні блага. Погляди людини, її ставлення до суспільних подій здійснюють значний вплив на подальший розвиток суспільства, тому необхідно особливо уважно ставитися до принципів, засобів і методів, ведення інформаційної війни, щоб вчасно виявляти та запобігати їх наслідкам.

Варто виокремити чинники, що впливають на ефективність інформаційного впливу, зокрема: суб'єкти інформаційних війн, тобто держави, міжнародні організації, медіа, організації, які мають інтереси пов'язані зі впливом на масову свідомість, громадську думку; особливості інформаційної зброї (Інтернет, ЗМІ); зміст інформації, що подається;

специфіка масової свідомості та громадської думки в певних країнах [4, с. 112].

Зазначимо, що основними принципами ведення інформаційної війни є такі: відповідність її цілей і завдань політичним цілям, всебічна і завчасна підготовка засобів її ведення; раптове використання інформаційних ударів; безперервність, постійна готовність до руйнівного впливу певної інформації; врахування духовного чинника [1]. Визначальним методом ведення інформаційної війни є пропаганда – поширення певних політичних, філософських, наукових, мистецьких ідей з метою їх впливу на громадську думку. За таких умов відбувається провокування відповідних емоцій, ставлення до ситуації чи подій [3, с. 116]. Характеристиками інформаційної зброї, які роблять її особливо небезпечною, є: атакуючий характер, універсальність, прихованість, багатоваріантність форм реалізації, радикальність впливу, псевдовибірковість, просторово-часова свобода, економічність. Зазначені властивості дають можливість безпосередньо впливати на свідомість, тобто змушують діяти певним чином, навіть проти своїх інтересів, роз'єднують людей, налаштовують один проти одного [4, с.114]. Вплив, який здійснюється на людину за допомогою інформації, є дуже динамічним, адже існують різні його форми, які здебільшого мають прихований характер, тому для його нівелювання потрібні значні зусилля. Боротьба за допомогою інформації існувала завжди, але в сьогоднішньому інформаційному аспекту війни приділяється особлива увага, адже кількість та швидкість поширення інформації завдяки Інтернету є в багато разів більшою, ніж на попередніх етапах розвитку людства. В умовах віртуалізації суспільного життя інформаційна війна набуває нових вимірів.

Науковці звертають увагу на те, що в нинішньому світі варто розрізняти інформаційну, психологічну та кібернетичну війни. Сутність інформаційної війни полягає в управлінні інформаційними потоками, психологічної – у впливі на свідомість, а кібервійни – руйнування системи управління інформацією [1]. Вважаємо, що сучасні інформаційні війни поєднують в собі вищезазначені характеристики, тому потребують комплексного підходу.

Зважаючи на вищезазначене, особливого значення набуває дослідження специфіки ведення інформаційних війн в мережах, адже спілкування відбувається значною мірою в Інтернеті, який також більшість людей вважають джерелом інформації. Мережева війна – це новий якісний рівень у розумінні мети і завдань війни, що передбачає використання стратегій та технологій, що максимально до пристосовані до інформаційного суспільства [2, с. 38]. Інтенсивність та масштаби інформаційного впливу постійно зростають, тому вивчення сутності та особливостей ведення мережевої війни є надзвичайно актуальним.

Мережеві війни впливають на управління суспільними процесами в глобальному масштабі, тобто на базові цінності народу чи держави, національної, культурної чи релігійної ідентичності. Їх метою є вплив на ментальність з метою руйнування базових цінностей певної нації та впровадження власних [2, с. 47]. Відтак створюються умови для дестабілізації ситуації в певній державі, що як наслідок впливає на геополітичну ситуацію.

Геополітична боротьба містить дві складові: інформаційно-психологічну та інформаційно-технологічну. Сучасна війна відрізняється тим, що вона поєднує в собі силовий та несиловий вплив, що передбачає маніпулювання цінностями та переконанням противника з метою його моральної дестабілізації, зокрема шляхом використання архетипів [1]. Сучасні соціокультурні реалії несуть в собі багато можливостей для людини, але й водночас загроз, оскільки позбавляють її усталених орієнтирів.

Мережева війна – це якісно новий рівень міждержавного протиборства, форма геополітичного насильства. Вона є фактором формування соціальних страхів, адже інформаційний простір впливає на суспільні відносини і сферу безпеки. В сучасному суспільстві відбуваються значні трансформації, що зумовлюють зміни у системі безпеки [2, с. 54–55].

Отже, війна як спосіб геополітичного протистояння не втратила своєї ролі навіть в XXI столітті, проте набула нових виявів і форм. В сучасних війнах використовується засіб, що впливає передусім на свідомість, – інформація. Оскільки в нинішніх умовах вона є одним головних чинників суспільного розвитку, то інформаційна війна відводить значне місце у будь-якій боротьбі. Особлива небезпека полягає у різноманітності способів та засобів її ведення, особливо це проявляється в мережі Інтернет, де проконтролювати потік інформації дуже складно. Зважаючи на це, подальше вивчення та осмислення інформаційної війни, є надзвичайно актуальним, адже методи і засоби її ведення інтенсивно змінюються, набувають нових виявів.

### Література:

1. Антонюк В. В. Інформаційна війна в структурі сучасного геополітичного протиборства: нові контексти та інтерпретації / В. В. Антонюк // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2021. – № 7 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/7\\_2021/35.pdf](http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/7_2021/35.pdf)

2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Мережеві війни як феномен інформаційного суспільства / О. Г. Данильян, О. Г. Дзьобань// Війни

інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / за ред. В. А. Кротюка. – Харків : ФОРМ, 2021. – С. 36–55.

3. Кравчук О. Ю. Інформаційна війна проти країни як індикатор рівня забезпечення політичної безпеки / Кравчук О. Ю. // Регіональні студії. – 2020. – № 20. – С. 115–119.

4. Стадник А. Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку / А. Г. Стадник // Грані. – 2016. – № 1. – С. 111–115.

**Петрушенко В.Л.,**

доктор філософських наук, професор,  
професор за запрошенням,

Львівська православна богословська академія,  
м. Львів, Україна.

## **ЗМІНИ У СТРУКТУРІ ТА СТАТУСІ ОБ'ЄКТА СУЧАСНОЇ НАУКИ**

Говорити про революційні зміни в сучасній науці вже давно стало загальним місцем, але суть справи полягає в тому, що революція в сучасній науці, по-перше, носить перманентний характер, тобто вона розтягнута в часі і дифузно розсіяна по всіх напрямках і галузях науки, а, по-друге, динаміка змін у сучасній науці непомітно перетворилася на «динаміку динаміки», в нарощування не тільки її змін, а й у постійне прискорення темпів цих змін. Але справа не обмежується зовнішніми параметрами буття сучасної науки, а стосується її внутрішніх станів. У сучасному розумінні пізнання фігурує поняття «когнітивних схем» (або «когнітивних карт») [2, Chapt. 4], яке є суттєвим елементом парадигмальних установок пізнання взагалі, але наукового пізнання насамперед. Зміст «когнітивних схем» часто визначається як загальні уявлення про те, що може бути об'єктом наукового пізнання та його структуру [Там само]. Дійсно, незважаючи на те, що сучасні уявлення про співвідношення об'єкта та суб'єкта наукового пізнання відрізняються від часів класичної науки зрушенням у бік істотного підвищення ролі суб'єкта не тільки у пізнанні об'єкта, об'єкт був і залишається для науки онтологічно самодостатньою сутністю, що виправдовує, зрештою, саме існування науки. Тому зміни у розумінні об'єкта науки обов'язково відбиваються на всій будові науки, детермінуючи значною мірою її пізнавальні засоби, внутрішнє наповнення науки та змістовну зв'язність результатів наукового пізнання.

Є всі підстави вважати, що розуміння об'єкта наукового пізнання в останніх сучасних наукових пошуках і новаціях істотно змінюється.

Зазначимо і коротко охарактеризуємо ці зміни і ті методологічні наслідки, що вони тягнуть за собою. Насамперед, об'єкт у сучасній науці розуміється у парадигмі складності: якщо класична і навіть неklasична наука розміщувала між теорією та реальністю геометрико-математичну модель, яка спрощує реальні об'єкти, абстрагуючись від низки їх властивостей, то сучасна наука цим уже не обмежується та активно включає у зміст проміжних моделей інформаційне та візуальне комп'ютерне моделювання. Орієнтиром при цьому служить нове розуміння об'єкта, а саме: він розуміється тепер все частіше і в основному як складне системне утворення, що перебуває також в системних зв'язках з різними і численними системами об'єктів і структур різного рівня, складності та масштабу. Таке розуміння об'єкта виводить наукове дослідження за межі не лише окремої науки, а й за межі певних сфер науки, настійно вимагаючи впровадження трансдисциплінарних досліджень. Іншою важливою особливістю нового розуміння об'єкта науки є орієнтація дослідження на виявлення індивідуальних рис і характеристик об'єкта [1, с. 88 – 108]. Аристотелівська установка га вивчення загального, показавши свою виправданість і результативність на певному історичному етапі розвитку науки, тепер виявляється лише підготовчою стадією для переходу дослідження до вирішення важливіших завдань: від виділення типових чи загальних властивостей класу об'єктів до вивчення і розуміння саме цього конкретного об'єкта. Такий підхід, з одного боку, суттєво наближає наукові твердження до реального стану справ, а, з іншого боку, виводить пізнавальні засоби науки на новий рівень – рівень проникнення пізнання у більш тонкі та складні структур реальності.

З позиції наукової методології зазначені зміни в розумінні об'єкта науки, як уже було сказано, вимагають при дослідженні явищ реальності виходити за межі конкретної науки, тому, наприклад, при дослідженні деякого фізичного тіла потрібно буде враховувати не тільки його властивості на рівні макропроцесів, але і його квантово-механічні характеристики, вписуючи його, з одного боку, в екологічні, геологічні та гео-космічні процеси, а, з іншого боку, в соціальні, економічні, правові, гуманітарні та проектно-футурологічні. Але важливим моментом при цьому є те, що результати дослідження повинні бути виражені в одній матриці (або парадигмі), а не розпадатися на серію різних науково-теоретичних описів. Це означає, що ми маємо неминуче вийти на рівень трансдисциплінарних досліджень, зберігаючи орієнтацію на складний, проте єдиний об'єкт. Прикладом таких сучасних досліджень може бути така нова галузь сучасного наукового пізнання, як екологічна історія чи історія природи [Див.: 3].

Іншою важливою методологічною вимогою стає розуміння неминучості переходу до плюралістичних пізнавальних орієнтацій:

складність об'єкта пізнання говорить нам про те, що вичерпати цю складність якимось окремим методологічним підходом неможливо, тому вкрай важливо бачити спектр можливих методологічних рішень, не стільки конкуруючих між собою, скільки таких, що потребують синергії та узгодження.

Наступний момент впливає із попереднього: плюралістична методологія істотно підвищує роль суб'єкта пізнання, оскільки відкриває можливість вибору стратегії пізнавальних дій, а також їх творчих модифікацій. Вибір може стосуватися предметного зрізу об'єкта пізнання, початкового пункту пізнавального циклу, вибору засобів дослідження, способів фіксації результатів пізнання і навіть методологічних стратегій, культивованих різними науками. Такий стан справ однозначно вказує на те, що сучасна наука, сповідуючи нове розуміння об'єкта пізнання, стає помітно людино-мірною (антропомірною), а тому допускає присутність у ході пізнання та в його результатах ціннісної складової, на підставі якої здійснюється вибір [1].

### **Література:**

1. Мелков Ю.О. Людиномірність постнекласичної науки / Ю.О. Мелков – К.: Видавець ПАРАПАН, 2014. – 254 с.
2. Neisser U. Cognition and Reality: Principles and Implications of Cognitive Psychology / U. Neisser. – San Francisco: W.H. Freeman, 1976. – 230 p.
3. Szabo P. Historical Ecology: Past, Present and Future // Biological Reviews Vol. 2015 90 is 4: 997-1014 (Режим доступу: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/brv.12141>)

**Петрушенко О.П.,**

доктор філософських наук, доцент,  
доцент ЗВО кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін,  
Львівський медичний інститут  
м. Львів, Україна

### **ЧИ МОЖЛИВА БІОЕТИКА ЯК ТРАНСКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН?**

Біоетика як відносно новий напрямок гуманітарного знання, що виник у 70-і роки ХХ століття, останнім часом привертає до себе увагу представників різних напрямків наукового знання. З одного боку, глобальною (або філософською) біоетикою цікавляться філософи, екологи, політологи, соціологи, біологи, оскільки йдеться про вплив

технологічних досягнень людства на навколишнє природне середовище та особливості сучасного спілкування між членами суспільства. З іншого боку, біоетика медична (клінічна) та фармацевтична тісно пов'язана з медичною деонтологією та біоетичним правом, що регламентують практичну діяльність лікарів та фармацевтів.

Засади біоетики виводяться з офіційних документів щодо прав і свобод людини, які зафіксовані у міжнародних документах, закріплені у законодавчих актах багатьох держав та є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. Як відомо, сучасне розуміння прав людини утвердилось на основі проголошення Генеральною Асамблеєю ООН «Загальної декларації прав людини» 1948 р. та Нюрнберзького кодексу 1947 р.

Біоетику часто характеризують як транскультурний феномен [1, с. 36], вірогідно трактуючи цей термін таким чином, що представники всіх культур мають право на рівну увагу з боку лікарів, на однакове медичне обслуговування, на однаковий захист від невиправданих експериментів. Таке трактування сутності біоетики певною мірою виправдане в умовах глобалізації, особливо якщо враховувати, що глобалізація стосується значною мірою розвитку науки та різноманітних технологій, а розширення можливостей медицини останнім часом суттєво пов'язане із застосуванням різноманітної апаратури (особливо в галузі діагностики і хірургії) та з новими технологіями виготовлення ліків, вакцин, кровозамінників, тощо.

Проте досвід останніх двох десятиліть показав, що декларування транскультурного характеру біоетики може розглядатися певною мірою як демократичний принцип, згідно якого жодній людині не можна відмовляти у медичній чи екологічній допомозі безвідносно до її етнічної, расової, гендерної, політичної чи ще будь-якої соціальної приналежності. Дослідники соціальних процесів сучасності відзначають, що процес глобалізації, поруч із безумовним сприйняттям певних технічних винаходів (наприклад, мобільних телефонів) в галузі культури призводить до трайбалізації, тобто спостерігається «...зростання націоналізму..., повсюдна боротьба за незалежність, тяжіння до розмежувань та самоідентифікації...» [2, с. 40]. На зміну расизму, що «твердо стояв на біологічних теоріях», приходять культуралізм [3, с. 194-195], який відмінності між людьми за одягом, кольором шкіри або мови трактує у руслі культурних патернів – поведінки, використання мовних формул, стосунків з людьми, відносинами у сім'ї, тощо. «З одного боку, все це звучить небезпечно близько до расизму. З іншого, культуралізм має значно сильнішу наукову базу, ніж расизм, і дослідники...не можуть заперечувати існування та важливості культурних відмінностей» [3, с. 197].



Такі культурні відмінності створюють ситуації, коли самоідентифікація особи може не дозволяти їй скористатися досягненнями технічного прогресу, які пропонує транскультурний підхід в галузі біоетики. Так, технічно можна здійснити переливання крові, але людина відмовляється від цього з релігійних міркувань; технічно можна здійснювати планування сім'ї, але згідно національних традицій дітей має бути багато.

Тому можна стверджувати, що транскультурний підхід в галузі біоетики та медичного обслуговування реально існує у наш час як демократична пропозиція, аніж як реальна практика.

### **Література:**

1. Кулініченко В.Л. Філософсько-світоглядні засади біоетики // Практична філософія. - 2001. - №3. – С.37-43.
2. Фокс, Кейт. Спостерігаючи за англійцями [Текст] / Кейт Фокс; пер.з англ. Марти Госовської.- Видавництво Старого Лева, 2018. – 608 с.
3. Харарі, Ювал Ной. 21 урок для 21 століття / Ювал Ной Харарі; пер. з англ. О.Дем'янчука; доповн. Автор. – Київ: Видавництво Букшеф, 2022. – 416 с.

**Пилипенко С.П.,**

к. філос. н., доцент,

доцент ЗВО кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

ПВНЗ «Київський медичний університет»

м. Київ, Україна.

### **ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ ПОЛЬЩІ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

У духовно-культурному просторі Польщі існує філософія, яка, з одного боку, є невід'ємною частиною західної філософії та впродовж свого існування була тісно пов'язана із загальними напрямками європейської філософської думки, з іншого, має свій неповторний національний характер, що, в свою чергу, сприяло розвитку та збагаченню західної філософської традиції.

Деякі історики філософії вважають, що поняття польської філософії не є суворим і залежить від контексту. Так, на теренах Польщі працювали філософи інших національних традицій, які писали не польською мовою, іноземці, а також особи змішаного походження [1, с.10]. Ситуацію ускладнює також і те, що в період, коли Польща була розділена, власне

кажучи, не можна говорити про «філософію в Польщі». Але все ж таки філософія Польщі має свої певні етапи розвитку і власну специфіку.

Слід зауважити, що перші мислителі на теренах Польщі не є типовими філософами; їх праці часто межують з іншими дисциплінами, наприклад, з богослов'ям та політичною думкою. Їхні твори не є суто філософськими.

Поворотним моментом у розвитку філософської думки Польщі вважається заснування Ягеллонського університету (1364), у якому почала викладатися схоластична філософія. Першим польським філософом вважають Вітелло з Сілезії, який розробляв натурфілософію на кшталт неоплатонізму. Вітелло є автором оригінальної теорії з фізики заломлення світла. У філософії він підтримував неоплатонічну метафізику світла, яка розглядала матеріальну реальність як відображення споконвічної форми, що випромінює світло, ідентичне Богу. Як вважають деякі дослідники, жоден польський філософ з часів Вітелло не мав такого видатного європейського статусу, як цей мислитель, який у певному сенсі належав до передісторії польської філософії.

З початку п'ятнадцятого століття польська філософія із центром у Краківському університеті розвивалася звичайним шляхом. У ньому більше не творили видатні мислителі, такі як Вітелло, але в ньому дійсно були присутні представники всіх напрямків зрілої схоластики. Так, наприкінці 14 – початку 15 ст. в Ягеллонському університеті розвивалися різні напрями схоластики, в рамках якої боролися, зокрема, реалізм та номіналізм. Протягом п'ятнадцятого століття у Польщі існували всі течії схоластики. З приходом гуманізму в Польщі схоластика буде сильнішою, ніж в інших країнах. Справді, схоластика буде існувати ще у 16-17 століттях і навіть на початку 18 століття в університетах Кракова та Вільно, а також у численних єзуїтських, домініканських та францисканських коледжах.

Провісниками ідей Відродження виступили Гжегож із Санока (1403-1477), який не залишив після себе ніяких творів, але, як гуманіст і противник схоластицизму, здійснив благотворний вплив на розвиток філософії того часу, та Філіп Каллімах (2-я половина 15 ст).

В епоху Відродження набули поширення концепції неоплатонізму, стоїцизму та аристотелізму, причому останній був найбільш розповсюдженим. Дух гуманізму, таким чином, стимулював лінгвістичні дослідження, політичну думку та наукові дослідження. Емпіричне природознавство процвітало в Кракові ще в п'ятнадцятому столітті пліч-о-пліч зі спекулятивною філософією. Як відомо, видатним польським мислителем світового масштабу був Микола Коперник, який, був поляком лише за походженням, але зміг реалізувати свою думку латиною за межами Польщі. Геліоцентрична теорія Коперника змінила значення погляду людини на змінений всесвіт, і місця, яке займає в ньому Земля і

людина, і, таким чином, набула далекосяжного філософського бачення.. За словами польського історика філософії Владислава Татаркевича, Коперник, можливо, був найбільшим – принаймні найвідомішим – філософом, якого коли-небудь створювала Польща. Він черпав натхнення для свого кардинального відкриття у філософії; через Марсіліо Фічіно він познайомився з філософією Платона і піфагорійців; через твори філософів Цицерона і Плутарха він дізнався про древніх, які заявили себе на користь руху Землі. [2, с.26].

З початком епохи Просвітництва польські мислителі зазнали сильного впливу французької філософії. Схоластика, яка до цього домінувала у польській філософії, змінилася епохою Просвітництва. Водночас у Польщі з'являється такий самобутній вияв національної філософії як сарматизм, ідеологія якого була властива польській шляхті. Розквіт цієї течії припав на XVII століття (хоча вона мала місце ще в середині XVI століття і існувала практично до другої половини XVIII століття). На теренах Польщі сарматська легенда свідчила про пробудження національного почуття та бажання зайняти гідне місце серед народів Європи. Лицарська та героїчна історія сарматів, оспіваних античними письменниками за свою військову звитягу, ідеально підходила для цих цілей.

З поділами Польщі та втратою нею національної незалежності серед польських інтелектуалів розквітає Польський месіанізм, ідея про особливу історичну місію польського народу, його покликання вирішити всі питання, що хвилювали людство, і втілити у реальність ідеї добра, істини і справедливості. У духовній та політичній культурі Речі Посполитої ідеї месіанізму з'являються досить рано, ще у XVI столітті. Їхніми протагоністами стали Станіслав Ожеховський (1513–1566), Пьотр Скарга (1536–1612), Вацлав Потоцький (1612–1696) та Веспазіан Коховський (1633–1700), який, зокрема, стверджував, що так само, як євреї у Старому Заповіті, так і поляки в Новому є обраним Богом народом і тому на них покладено місію захисту християнської віри від атак мусульманства. Серед засновників польського месіанізму – Анджей Тов'янський (1799–1878), релігійний філософ-містик, візіонер, пророк, а також найавторитетніша і найпотужніша фігура цієї ідейно-філософської течії – Адам Міцкевич (1798–1855). Так, А. Міцкевич, стверджував, що «воскресіння» Польщі неодмінно відбудеться на основі віри в Бога. Видатний поет вважав поляків Богом обраним народом, фактично – Христом серед народів.

Найважливіші риси філософії месіанізму, визнані його відомими представниками: віра в особистого бога; віра у вічне існування душі; підкреслення переваги сил духовних над фізичними; бачення філософії та/або народу як інструмента перетворення життя та спасіння людства; акцент на визначне метафізичне значення категорії народу; твердження,

що людина може реалізуватися повною мірою лише всередині народу як спільності душ; історизм, який виражається у твердженні, що народи забезпечують розвиток людства.

Мета філософії цього часу полягала не тільки в пошуках істини, а й у перетворенні життя та порятунку людства. Вона був пронизана вірою в метафізичне значення нації та переконана, що людина може виконати своє покликання лише у спілкуванні духів, яким була нація, що нації визначили еволюцію людства і, зокрема, що польській нації була призначена роль Месії для народів. [3, с.175]. У філософів і поетів розрізнялися методи міркувань і найчастіше результати. Поети прагнули створити специфічно польську філософію, філософи – абсолютну універсальну філософію. Месіанські філософи знали сучасну європейську філософію та черпали з неї; поети створювали швидше доморощену метафізику. [4, с.180]

З середини 19 ст. у Польщі стали широко розповсюджуватися ідеї позитивізму, яскравими представниками якого були М. Вишневський, А. Кшіжановській, Ф. Крупінській, В. Козловський, Ю. Супіньській, А. Свентоховській, Ю. Охоровіч, А. Марбург. Польський позитивізм був реакцією проти філософських спекуляцій, а також проти романтизму в поезії та ідеалізму в політиці. Це був не стільки науковий рух, скільки літературний, політичний та соціальний. Катастрофічний результат січневого повстання 1863 року викликав недовіру до романтизму, відразу до ідеалів та ілюзій і повернув пошук спокути до тверезої думки та роботи, спрямованої на досягнення реальних цілей. Девізом стала «органічна робота» – термін, що означає кампанію за поліпшення економіки, яка вважалася необхідною умовою прогресу.

Двадцять століття принесло польській філософії нове пожвавлення. Зростав інтерес до західних філософських течій. З відновленням незалежності 1918 року у Польщі спостерігається розквіт філософії. Панівними і це період були філософія неотомізму (слід зазначити, що томістська філософія знайшла в Польщі сприятливе підґрунтя, оскільки протягом століть тут практикувалася реалістична філософія Аристотеля) і Львівсько-Варшавської школи, заснованої К. Твардовським ще у 1904 р., у день смерті Канта. Найвидатнішими представниками цієї школи були Т. Котарбінський, К. Айдукевич, Я. Лукасевич, Т. Чежовський, Альфред Тарський), логіко-семантичні дослідження якої придбали світову популярність. Ця школа вважається найбільш впливовою науковою течією в історії польської філософії. Для неї характерне різко негативне ставлення до ірраціоналізму, прагнення до зближення філософських і наукових досліджень, надання філософським міркуванням логічно точного статусу. Ян Лукасевич вважав, що метою логічних досліджень є розробка точних методів аналізу філософських міркувань, висунув ідею логічного плюралізму, суть якого полягає в тому, що різноманітні логічні

системи здатні експлікувати різноманітні онтологічні теорії. Ян Лукасевич, Кость Айдукевич та інші представники Львівсько-Варшавської школи — прихильники раціоналізму, специфічною рисою якого став логіко-семантичний аналіз мови науки і філософії, що сприяло усуненню неточностей та двозначностей, якими живляться ірраціоналістичні філософські концепції. Львівсько-Варшавська школа справила значний вплив не лише на розвиток філософії у Польщі, а й на розвиток світової філософії в цілому.

Характерною рисою міжвоєнного періоду було те, що максималістські метафізичні течії почали згасати. Домінуючим прагненням філософської теорії тепер була не широта, а точність. Це був період спеціалізації, що узгоджується з переконанням, що загальна філософія не дасть точних результатів, які можуть бути отримані в логіці, психології чи історії філософії.

Після Другої світової війни Польща потрапляє у сферу впливу СРСР. В цей період польські філософи досліджують проблеми діалектичного матеріалізму: розробляють марксистську теорію розвитку, принципи діалектичної методології на матеріалі біології і фізики. В центрі уваги філософії також постають проблеми методології суспільних наук, марксистська концепція людини, дослідження в галузі логіки та методології науки, ведуться дослідження в галузі математичної логіки, розробляються проблеми етики, зокрема теоретичні основи етики, метаетики і нормативна етика.

У відповідь на ідеологічну експансію марксизму набуває поширення неотомізм. На сьогоднішній день не розвивається історична варіація неотомістської філософії – традиційний томізм, представниками якого у Польщі серед інших були Ф. Габріл та К. Вайс. Натомість, успішно розвиваються: екзистенційний томізм, який представлений Люблінською філософською школою і послідовний томізм (Варшавська школа послідовного томізму).

Підсумовуючи, слід зазначити, що філософія Польщі збагатилася європейську філософську думку, і безумовно, заслуговує на належне місце поруч з іншими національними філософськими традиціями.

### **Література:**

1. Skoczyński J., Woleński J. Historia filozofii polskiej. — Kraków: WAM, 2010. – С.10.
2. Władysław Tatarkiewicz, Historia filozofii, T.2, С. 26. – Режим доступу: <http://wzim.interblock.pl/TW/Semestr%20I/Filozofia/Historia%20Filozofii/w.%20tatarkiewicz%20-%20historia%20filozofii%20tomii.pdf>
3. Там само. – С. 175.
4. Там само. – С. 180.

**Повshedна Д. В.,**  
студентка ЗВО IV курсу,  
історичного факультету, спеціальності 052 Політологія  
Житомирський державний університет ім. І. Франка  
м. Житомир, Україна

## **НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**

Міжетнічні відносини – це одна із найскладніших проблем, що стосується організації державного й суспільного життя усередині будь-якої полінаціональної країни, а також міждержавних відносин. В кожній державі мирне співіснування різних національних, етнічних, мовних чи релігійних меншин складає позитивний фактор, джерело соціального й культурного збагачення. Передусім це є актуальним для країн постсоціалістичного табору [12].

Питання щодо збереження та реалізації національної ідентичності кожної із етнічних груп передусім стосується створення цілісної та узгодженої бази законодавчого захисту низки колективних та індивідуальних прав нацменшин. Мирне співіснування народів у багатоетнічному соціумі характеризується поєднанням різних факторів: соціальних, економічних, політичних, культурних, релігійних, історичних. У вітчизняній науці питання політичної нації набуває особливої актуальності. Для виходу із соціально-політичної кризи в Україні, необхідна стабільність і злагода у самому суспільстві (міжконфесійна, міжнаціональна, міжкласова та ін.)

Національна меншина – це група, що формується на ознаках етнічної меншини, та на основі деяких політичних характеристик; це етнічна меншина в поліетнічному суспільстві, що знаходиться на стадії політизації, активної участі у політичному житті держави проживання [1, с. 189]. В українській нормативно-правовій базі до національних меншин згідно ст. 3 Закону України Про національні меншини в Україні належать групи громадян України, котрі не є українцями за національністю, але проявляють відчуття національного самоусвідомлення і спільності між собою [6].

Саме поняття «нацменшина» вперше застосували в Німеччині у ХІХ ст. через розвиток німецького націоналізму [8, с. 34]. У офіційному лексиконі воно виникло нещодавно – після його вжитку у Заключному акті Наради із безпеки й співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. в Гельсінкі. Поява етнонаціональних меншин є результатом різноманітних процесів, які пов'язані із взаємодією та трансформацією держав, зміною їх кордонів, масовими міграціями, коли меншини перебували поза межами

історичного розселення у інонаціональному оточенні, зазвичай у «чужій» країні.

Україна за етнічним складом населення належить переважно до моноетнічних держав, де ареал розселення одного етносу займає близько 80% території [3]. Частина державотворчого етносу становить 78% населення, а розселенню етнічних меншин характерна дисперсно-змішаність.

З проголошенням незалежності Україна почала активне формування власної політико-правової бази врегулювання міжетнічних відносин, із застосуванням міжнародного досвіду захисту прав нацменшин, який нагромаджено європейськими державами протягом десятиліть.

Надійною гарантією прав та свобод нацменшин постало затвердження їх правового статусу. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 1992 р. [6]. Україною на законодавчому рівні гарантуються національним меншинам, що проживають на її території, основні категорії прав, передусім право на існування та збереження власної ідентичності, рівну участь в державотворенні, збереження та розвиток культурної самобутності, політичні права, одержання фінансової допомоги, юридичного захисту щодо спеціальних прав нацменшин та ін. [2, с. 272-273].

Національне законодавство у етнонаціональній сфері становить систему нормативно-правових документів, серед яких: Декларація прав національностей України (1991); Конституція України (1996); «Про громадянство України» (1997), «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), «Про культуру» (2011), «Про засади державної мовної політики» (2012), та ін. Аналіз змісту національного законодавства демонструє, що тут закріплюються найфундаментальніші міжнародні права стосовно захисту національних меншин.

Україна будучи суб'єктом міжнародно-правових відносин імплементувала міжнародні стандарти стосовно захисту прав національних меншин до власного законодавства і державної етнополітики, послідовно використовуючи досвід зарубіжних держав в даній сфері. Такі стандарти, сформульовано в документах:

- Міжнародні пакти про права людини (1976);
- Документ Копенгагенської наради із людського виміру (1990);
- Європейська хартія регіональних мов чи мов меншин (1992);
- Декларація ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних й мовних меншин (1992);
- Рекомендації Ради Європи (1993);
- Віденська декларація і додатки до неї (1993);
- Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1994);

- Резолюція ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1995);
- Гаазькі рекомендації стосовно прав національних меншин на освіту (1996);
- Ословські рекомендації стосовно мовних прав національних меншин (1998);
- Лундські рекомендації щодо ефективної участі національних меншин в суспільно-політичному житті (1999) тощо.

Задля захисту прав національних меншин Україна працює із багатьма міжнародними організаціями, серед яких: ООН і його структурні підрозділи (ЮНЕСКО, Міжнародна організація із міграції, Міжнародна організація праці), ОБСЄ, Рада Європи, ЄС тощо, розвиває двосторонні відносини в цій сфері із такими державами, як Литва, Польща, Словаччина, Молдова, Німеччина, Угорщина, Румунія та ін. Україна робить спроби з протидії дискримінації осіб за національною ознакою. Прийняття антидискримінаційного законодавства стало однією з вимог із боку ЄС згідно з Планом дій із візової лібералізації, котрий українська сторона одержала 22 листопада 2010 р. на саміті Україна – ЄС.

Наразі організаційно-правові засади запобігання й протидії дискримінації визначені Законом «Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р., зі змінами від 13 травня 2014 р. В розділі 2 ст. 9 цього закону визначається механізм забезпечення запобігання й протидії дискримінації [5].

Однак, як зазначають експерти, цим законом не гарантується формування ефективного механізму захисту від дискримінації і, не дивлячись на базовий характер, не передбачено зміни інших законодавчих актів України. Тому громадські організації, передусім Коаліція із протидії дискримінації в Україні й інші, яким належить експертний потенціал і практичні напрацювання, наголошують на необхідності внесення змін до законодавства.

Вагоме місце серед українського законодавства відводиться мовним правам національних меншин (право на вживання мови нацменшини приватно та публічно, в спілкуванні із державними установами, вивчення рідної мови, здійснення навчально-виховного процесу мовою меншини у школі й дошкільних установах).

Суттєвим кроком в забезпеченні мовних прав нацменшин була ратифікація підписаних Україною міжнародно-правових актів: 9 грудня 1997 р. прийняття Закону України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин», 15 травня 2003 р. – Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов чи мов меншин».

Положення Хартії відповідно до ст. 2 даного Закону застосовуються до мов найчисленніших нацменшин України, серед яких: білоруська,



болгарська, гагаузька, грецька, єврейська, кримськотатарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька й угорська.

Але, в цей перелік не входять мови малочисленних нацменшин, що перебувають під загрозою зникнення та дійсно потребують правового захисту і державної підтримки, серед яких: караїмська, ногайська, роменська, русинська, урумська тощо.

Ця ситуація викликає гострі дискусії стосовно становища та функціонування мов національних меншин, що виникли серед українського суспільства після ратифікації Хартії. До цього не було проведено ґрунтовного аналізу мовної політики в Україні та обґрунтування доцільності захисту будь-якої мови.

На сьогодні вагомим значення набуло забезпечення прав нацменшин як обов'язкової передумови досягнення міжнаціональної згоди і стабільного демократичного суспільного розвитку.

Однак будь-які права, продовжують залишатися декларативними, коли не відображаються на практиці.

Реалізація прав нацменшин ґрунтується на принципах:

- визнання і поваги прав окремої особи, прав національних меншин та прав будь-яких інших національно-етнічних спільнот [4];
- рівноправності;
- неприпустимості дискримінації національних меншин, проявів расизму, ксенофобії, антисемітизму [10];
- взаємопов'язаності і взаємозалежності прав й обов'язків національних меншин [11];
- універсальності і неподільності прав нацменшин;
- невід'ємності прав нацменшин;
- подолання міжнаціональної напруженості завдяки взаємним консультаціям, діалогам і пошукам компромісів [9];
- визнання і поваги територіальної цілісності держав.

Для України забезпечення прав національних меншин – це актуальна проблема не лише науково-теоретичного, проте і передусім прикладного характеру.

Вступ до Ради Європи не лише додає Україні нові права, проте і покладає на неї усю відповідальність за підтримання безпеки та стабільності і в Україні, і у регіоні, й зобов'язує виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання [7, с. 115].

Зауважимо, що відповідний захист прав національних меншин є неможливим за умов відсутності принципу верховенства права, незалежної, сильної, професійної судової влади, та застосування конституційних норм як норм прямої дії.

В зв'язку із цим Спеціальною комісією Верховної Ради із опрацювання проекту нової Конституції України, було зроблено усе для відображення основним законом держави цих положень.

## Література:

1. Антонюк, О. В. Етнічні (національні) меншини. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; Укр. асоц. політологів. [2-ге вид., допов. і переробл.]. Київ : Генеза, 2004. С. 188–189.
2. Антонюк, О. В. Основи етнополітики: Навч. Посібник. Київ : МАУП, 2005. 432 с.
3. Дністрянський, М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. Львів : Літопис; Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. С. 56–65.
4. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (Страсбург, 5 листопада 1992 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994\\_014](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_014).
5. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
6. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 12.12.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.
7. Колісник, В. Національний суверенітет та право націй на самовизначення. Вісник Академії правових наук України, 2001. № 1(24). С. 112–120.
8. Котляр, Ю. В. Методологічні основи термінології, пов'язаної з національними меншинами. Історичний архів. 2008. Вип. 2. С. 33–37.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Верховна Рада України, 1994–2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043).
10. Попеску, І. В. Права національних меншин у чинному законодавстві та в міжнародних зобов'язаннях України». Буковина, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buktolerance.com.ua/?p=775>.
11. Прес-служба Державного комітету у справах національностей та релігій. Урядовий портал, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=157232&cat\\_id=4316](http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=157232&cat_id=4316)  
1.
12. Рамкова конвенція про захист національних меншин (Страсбург, 1 лютого 1995 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://pidruchniki.com/16790422/religiyeznavstvo/ramkova\\_konventsija\\_pro\\_zahist\\_natsionalnih\\_menshin](http://pidruchniki.com/16790422/religiyeznavstvo/ramkova_konventsija_pro_zahist_natsionalnih_menshin).

**Предко М.Є.,**  
аспірант ЗВО кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту  
публічного управління та державної служби  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка  
м. Київ, Україна

## **КОРУПЦІЯ: ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ**

Вплив світових глобалізаційних процесів позначається на всіх сферах життєдіяльності людини, уможливорює її різноманіття, що сприяє зростанню плюралізму й потребує нового бачення світу в усіх його проявах. В сучасному світі, що пов'язаний єдиною інформаційною мережею, транспортними комунікаціями, системою фінансових інститутів, корупція стає фактором, що згубно впливає на загальносвітові процеси. Саме корупція, політично закріплюючись, інкорпорується в усі сфери життя, морально «розмиває» ті цінності та смисли, які формувалися упродовж тривалого часу й стали підґрунтям громадянського суспільства. Ці процеси не оминули й суспільного життя України й привнесли в національне відродження разом з широкими можливостями діалогу й збагачення культур значну кількість проблем, що постали на корупційному ґрунті.

Для нормального функціонування громадянського суспільства в структурі комунікацій в числі інформаційних продуктів прямого і зворотного зв'язку повинні бути представлені «продукти громадянської діяльності» людей - їхні громадянські позиції, виражені у відкритій, публічній формі, яскравим прикладом якої і є публіцистичні виступи громадян - не тільки тексти індивідів, а й відозви, звернення тощо. Громадянське суспільство – це самоорганізована та саморегульована система публічно-правових відносин у державі, що утворюється вільними і рівними індивідами та інституційно закріплюється в певних об'єднаннях громадян, функціональне поле яких формує, по-перше, соціальний капітал, по-друге, здійснює контроль за органами державної влади, по-третє, служить підґрунтям демократії та визначальним чинником у розбудові правової держави. Реальна участь громадянського суспільства у заходах протидії корупції відповідно до нормативних приписів сьогодні повною мірою не реалізується. В цілому, робота органів влади та структур громадянського суспільства повинна вестися по двох головних напрямках: по-перше, приймати такі законодавчі акти, щоб можливість виникнення корупції при їх виконанні була б мінімальною і неухильно виконувати їх; по-друге, створювати умови, як для протидії корупції, так і для виникнення громадської участі в даному процесі, розвивати її та підвищувати її ефективність. Логіка такого підходу гранично зрозуміла: спочатку необхідно зрозуміти, що корупція – це погано і їй необхідно

протидіяти, потім слід попереджати корупцію, усувати її причини, а якщо корупція все-таки має місце, то необхідно припиняти її прояви і захищати громадян від її наслідків.

Безсумнівно, роль нормативно-правової бази, її вдосконалення буде одним з найважливіших важелів впливу на корупцію, проте досвід України останніх десятиліть показав, що цей механізм в поодиночку не зможе впоратися з тими масштабами, які набула корупція в сучасному світі, зокрема в Україні. Тому необхідно вживати заходів до пошуку інших методів боротьби. В даному випадку вихід полягає в тому, щоб саме громадянське суспільство з об'єкта корупційних відносин перетворилася на суб'єкта. Така рокировка повинна стати головною метою впливу держави і умовою формування законодавчої бази. Розглядаючи всю сукупність напрямків і заходів боротьби з корупцією на рівні держави, можна виділити наступні напрямки, що відображають якісні характеристики політичних відносин, за якими будуть будуватися антикорупційні впливи взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства: нормативно-правовий, інституційно-організаційний, функціонально-діяльнісний, ціннісно-світоглядний.

Однак окрім внутрішніх чинників мінімізації корупції, конче необхідно враховувати й зовнішні фактори, які сформувалися «в контексті епохи гібридних воєн і пандемії коронавірусного захворювання COVID-19.

1. Це світ, у якому глобальна економічна взаємодія поступається місцем політичній та безпековій, що викликає кризу самої суті глобалізації, яка була спричинена економічною експансією наддержав і транснаціональних корпорацій.

2. Це світ, у якому інтереси держав однозначно домінують над цінностями. Іншими словами, це світ егоцентризму країн та їх ситуативних союзів.

3. Це світ, у якому відбувається руйнація усталених систем міжнародного порядку та колективної суб'єктності. Здобуття й збереження суб'єктності країн все більше стає індивідуальною справою, навіть якщо ті чи інші геополітичні гравці декларують інше»[1, с.77].

Тому й вияв та упередження загроз, тих викликів, які поглиблюють корупціогенність, стане своєрідним бар'єром для зміцнення стійкості держави, її національної безпеки та цивілізаційної суб'єктності.

Чинниками, які перешкоджають побудові української моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави у виробленні антикорупційної політики, є: не ефективність системи соціального партнерства; громадянська пасивність та відчуженість від держави; мовно-культурна різноманітність населення, котра стоїть на заваді творенню спільних загальнонаціональних інституцій громадянського суспільства; відсутність ефективних економічних реформ, які б сприяли утвердженню

економічно сильного, стабільного і незалежного від держави громадянина; брак спільних цінностей; брак історичного досвіду; відсутність фінансової підтримки та сприяння з боку держави для формування середнього класу, який є запорукою існування громадянського суспільства. Також на процес формування громадянського суспільства та держави в Україні впливають й об'єктивні труднощі, які спричинені браком відповідної політичної культури і традицій та небажання державної влади та політичної еліти сприяти процесу формування антикорупційної моделі виховання як дієвого інструменту антикорупційної стратегії держави.

### **Література:**

1. Пирожков С.І., Божок Є.В., Хамітов Н.В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз // Вісник Національної академії наук України. 2021. № 8. С. 74-82.

**Предко О.І.,**

д. філос. н., проф.

професор ЗВО кафедри релігієзнавства

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

**Предко Д.Є.,**

кандидат філософських наук,

асистент ЗВО кафедри загальної психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

### **РЕЛІГІЙНА ВІРА, ФАКТОРИ ЇЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ**

Американські дослідники Макс Халлер і Маркус Хадлер у статті «Як соціальні відносини та структури можуть породжувати щастя та нещастя: міжнародний порівняльний аналіз» пропонують чотири чинники, завдяки яким релігійність (релігійна віра) може впливати на феномен щастя: (1) релігія «пом'якшує» труднощі; (2) існують важливі, спільні ритуали, пов'язані з життєвими подіями та змінами, що надають їм більшого значення; (3) релігійна мережа соціального захисту забезпечує підтримку у важкі часи; і (4) впевненість завдяки віри в Бога, що існування та доля людини залежать від нього[2].

Цій думці в деякій мірі суголосні ідеї італійського нейробіолога, очільника Інституту неврології Пармського університету Джакомо Різолатті, який здійснив революційне відкриття, яке зробило переворот в психології та інших науках про особливості мозку. Були виявлені дзеркальні нейрони – унікальні клітини мозку, які активізуються, коли ми стежимо за діями інших людей. Ці клітини, як дзеркало, автоматично «відображають» чужу поведінку (наприклад, під час обрядово-культових практик) у нас в голові і дозволяють відчувати все так, наче ми здійснювали самі дані дії.

Відкриття Д. Різолатті проливає світло на особливості релігійної віри, зокрема на її кумулятивний ефект, який слугує основою для обрядово-культових практик. Даний феномен, поєднуючи минуле, теперішнє та майбутнє людини, уможлиблює її цілепокладання та цілездійснення, виступаючи мотивуючим чинником її активності та вчинкової діяльності. Релігійна віра забезпечує людині підтримку цільової установки, зняття внутрішньої напруги. Пріоритетною є її роль в екстремальних ситуаціях, коли потрібне максимальне концентрування духовних та фізичних сил людини. Релігійна віра виступає генератором енергії, підтримує внутрішню міць людини, необхідну для подальшої роботи і подолання труднощів. Фактично релігійна віра стає генератором формування своєрідного суб'єктивного простору віруючого, який задає йому спосіб життя та мислення, створює певний алгоритм, матрицю, яка, зміцнюючись у релігійних практиках, виступає його захисним бар'єром. Тому й вірувальний процес формує складну безпекову архітектуру людського способу буття, задає орієнтири життєздатності людини, завдяки чому вона самовизначається, включаючись у діалогічне спілкування з Абсолютом.

Нещодавнє дослідження, проведене групою Рейтинг в рамках проекту Україна в умовах війни, засвідчило певний рівень життєстійкості та психологічного виснаження українців. Соціопитування показало настрої українців на восьмому місяці війни – вони виснажені фізично, але не морально. Однак на восьмому місяці війни з Росією українці й далі демонструють хороший рівень життєстійкості, який за шкалою Рейтингу є 3,9 з 5 можливих. Але українці дуже потерпають від втоми — за результатами соціологічного опитування лише 34% не відчують її [1].

Феномен релігійної віри, релігійності та нерелігійності в аспекті сучасної нейронауки можна вивчати з різних позицій: можна виходити з того, що в мозку є певний конструкт, який визначений онтогенетично і відповідає за релігійну ментальність. Деякі вчені висловлюють сумнів щодо існування такого роду конструкту; вони висловлюють припущення, що мозок продукує релігійні ідеї при взаємодії його носія з оточенням – природою та суспільством. Безперечно, можна вивчати вплив природних та патологічних змін нейробіологічних структур та вважати ці зміни

підґрунтям релігійного досвіду та імпульсами для відповідної діяльності. Ці зміни можуть викликатися процесами генетичних властивостей, гормональними, лікарськими та/або власне патологічними причинами, а також фізичними травмами голови людини та її мозку.

Сутність релігійної віри полягає у творенні нових ціннісних смислів, які надають життю людини значущість і сприяють її самоактуалізації. В даному випадку віру можна інтерпретувати як головну смисловою орієнтацію в житті людини, яка забезпечує її переконання, її стійкість у процесі подолання різних негараздів, пов'язаних із воєнним часом.

Зазвичай стійкість релігійної віри можна пояснити такими чинниками: по-перше, її роллю в житті особистості та в системі її ціннісних орієнтацій, коли в людини уже сформований певний динамічний стереотип, що й зумовлює «спрацювання» механізму психологічного захисту, фільтрацію всього, що не укладається в його межі; по-друге, тією обставиною, що віруючі публічно неодноразово демонстрували свою прихильність до певних релігійних вірувань, що й спонукає до певного тиску соціального оточення – відмова від попередніх переконань може викликати осуд і, можливо, втрату своєї релігійної ідентичності; по-третє, впливом тих адептів релігійної групи, у якій спрацювають ефекти емоційно-чуттєвого зараження, психологічної підтримки, «бомбардування любов'ю» тощо.

Також стійкість релігійної віри пов'язана з її здатністю чинити опір суперечливій інформації. Частково вона пояснюється психологічною природою всякого переживання, тобто тим фактом, що доводи розуму найчастіше або досить часто безсилі перед емоціями і бажаннями. До речі, релігійна віра має здатність зберігатися навіть у тому разі, якщо життєва практика продукує інформацію, яка суперечить їй.

Загалом, релігійна віра «проходить» через механізм фільтрації: з одного боку, «когнітивний фільтр», який відповідає за логічну послідовність, а з іншого – «емоційний фільтр», який реагує на позитивне або негативне забарвлення вхідної інформації. Наприклад, інформація про можливе безсмертя погано проходить через когнітивний фільтр, але фільтр емоційний пропускає її з радістю. Така контрольна-селективна функція віри забезпечує певний рівень соціально-психологічної та інформаційної безпеки особистості. Таким чином, релігійна віра – це система когнітивних, ціннісних, мотиваційних, настановних і афективних елементів, які дозволяють виробляти фільтрацію та приймати інформаційний зміст поза раціональною аргументацією.

Стойкість релігійної віри також зумовлена психологічними особливостями релігійних людей. Зазвичай у багатьох адептів тих чи інших релігійних громад присутня ідея їхньої богообраності, що лише підсилює почуття їхньої переваги над іншими, блокує будь-яку

інформацію, яка суперечить їхній вірі. Посилює стійкість віри, її збереження певна взаємопідтримка релігійних поглядів серед членів релігійної громади. Зазвичай адепти релігійних культів цілком підпорядковуються лідеру громади. Кумулятивний ефект релігійної віри поширюється на всіх членів групи і механізм контролю через груповий тиск закріплює як саму віру, так і прагнення її зберегти. Тобто даний ефект сприяє стійкості, резильєнтності релігійної віри.

Однак стійкість релігійної віри може бути «зруйнована». Це відбувається у тому випадку, коли ідеологічні, політичні чинники домінують над релігійними. Так, виправдовуючи військову агресію Росії проти України, церковні ідеологи намагаються модернізувати православну теологію у вигідному для них руслі. У вересні 2022 року московський патріарх Кіріл проголосив ідею про «відкуплювальну жертву» російських військових, які у разі загибелі позбавляються своїх гріхів, що рівнозначно добровільній відкуплювальній жертві Ісуса Христа, яка, як засвідчує православна теологія, була здійснена заради спасіння всього людства. Подібні висловлювання і заклики до «жертвоприношення» мають, по-перше, ідеологічне та політичне офарбування, по-друге, їх смислові нюанси суперечать біблійним настановам та вченню Отців та Вчителів Церкви. Ці положення дещо співзвучні ідеям ісламських радикально-фундаменталістських течій. Адже апелюючи до ідей шахідизму в зумовленість терміну життя людини, в залежність будь-якого явища в цьому світі від волі Аллаха, релігійні ідеологи таким чином намагаються створити систему теологічної аргументації, яка знімає моральну відповідальність із смертника не тільки за конкретні результати терористичної операції, але і за власну смерть, що позбавляє саму «акцію самопожертвування» характеру самогубства, яке суворо заборонене в ісламі.

При цьому індивід, заражений релігійною ідеєю, при певних обставинах легко може перетворитися в елемент людської маси, яка підпорядковується харизматичній особистості, що врешті-решт призводить до дестабілізації або руйнування соціальної спільності. Тим паче, саме в натовпі людина втрачає почуття відповідальності; відбувається паралізація її свідомості – людина стає рабом несвідомої діяльності. Зазвичай виокремлюють наступні етапи розгортання релігійних епідемій. Спершу в приховано-підготовчому етапі накопичується ряд спонук, мотивів, які готують підґрунтя для прояву релігійної епідемії. На другому етапі відстежується вибуховий спалах, що породжує психічно-релігійну хвилю. Джерело спалаху – пасіонарна особистість, «наднова зірка», навколо якої утворюється активний «ядерний» людський простір. При цьому обов'язково появляється підсилююча, ініціююча подія: отримання одкровення, божественне зцілення, сходження Святого Духа тощо. На третьому етапі можна



виокремити як момент експансії (поширення), так і структурування – перетворення початкових пасіонарних рухів в соціальні організації та інститути, в культури і субкультури, а далі в думки і почуття, в поведінку та спосіб життя. Епідемія охоплює все нові простори, нові душі. Великі хвилі, поділяючись на потужні самостійні потоки, дають, на зразок пухлин, віддалені «метастази», які починають жити самостійним життям. Нарешті, четвертий етап, який можна назвати фазою стиснення або локалізації. Хвиля поступово згасає; однак на просторах її проходження залишаються людські світи, цією хвилею більш-менш змінені [3, р.88]. В даному випадку релігійна віра лише підсилює фанатичність, сприяє масовому явищу інтенсивного поширення релігійних уявлень, ідей, вчень, яке на індивідуальному рівні розгортається як процес втрати самоідентифікації людини, який спричинений посиленістю емоційно-чуттєвої сфери та ґрунтується на наслідуванні, навіюванні, само- і взаємонавіюванні.

Зазвичай релігійна віра характеризується такими основними особливостями. По-перше, в ній не лише передбачається наявність уявлень про феномен трансцендентного, але й цілковита впевненість в його реальному існуванні. По-друге, в релігійній вірі обов'язково присутній компонент емоційно-чуттєвого ставлення до трансцендентного. По-третє, безперечно, складником такої віри є переконаність в існуванні особливих двосторонніх стосунків між людиною і цариною трансцендентного. У цьому контексті об'єкт релігійної віри набуває суб'єктно-діалогічної персоніфікації, оскільки набуває властивостей активного співрозмовника, який здатний реагувати на звернення до нього людини. По-четверте, віра персоніфікує саморозкриття об'єкта релігійного пізнання, який є потенційною умовою його здійснення, яке актуалізується лише в діалогічній готовності, спрямованості суб'єкта пізнання до зміни способу власного буття, розширення меж своїх пізнавальних можливостей. По-п'яте, релігійна віра ієрархізує буття на два різноманітні «зрізи»: по-перше, на абсолютне, трансцендентне, безумовне, потойбічне буття, по-друге, на природне буття – поцейбічне, обумовлене. Причому потойбічний «зріз» виступає як законотворець та упорядник поцейбічного. По-шосте, релігійна віра містить значний екзистенційний потенціал, оскільки її носій націлений на дієво-практичне подолання кінцевості людського існування в прагненні до вічного, абсолютного буття, у надії на спасіння-безсмертя душі. Отже, релігійна віра має яскраво виражений сотеріологічний характер. По-сьоме, феномен віри постає як визнання істинності саморозкриття Абсолютного суб'єкта в акті релігійного досвіду. Бог розглядається як джерело вищої істини, яку він з власної волі розкриває людині. У цьому сенсі віра для суб'єкта стає безпосереднім знанням трансцендентного, яке повністю поглинає людину, стає імперативом її діяльності.

Таким чином, під час віроцілепокладального процесу розгортається своєрідний діалог, який носить запитувальний характер. Людина, знаходячись в певному душевному стані та долаючи межі власного «Я», здійснює проєктивне цілепокладання того, що її хвилює, бентежить. Потім, зберігаючи напругу цієї запитувальної установки та утримуючи душевний стан, намагається інтегрувати і центрувати даний процес задля устремлень до царини Божественного, зберігаючи духовну відкритість та очікуючи відповідь. В даному контексті можна згадати яскравий символ Богоспількування як зустріч людини з Богом – фреску Мікеланджело, де підкреслюється головне в цій зустрічі – простір «між» зустрічними, в якому людина має можливість стати Богопричетною. Така зустріч здійснюється як діалог, в якому кожен рухається назустріч іншому, і, власне, зустріч відбувається «між» учасниками діалогу, в якому чільне місце належить Людині, її персональним якостям.

### **Література:**

1. На восьмому місяці війни українці показують хороший рівень життєстійкості — соціопитування. URL: <https://news.lviv-company.in.ua/navosmomu-misyaci-vijni-ukra%D1%97nci-pokazuyut-horoshij-riven-zhittiestijkosti-socopituvannya.html>
2. Haller M., Hadler M. How social relations and structures can produce happiness and unhappiness: An international comparative analysis //Social indicators research. 2006. Vol. 75. №. 2. P. 169-216. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-004-6297-y>
3. Predko O., Predko D. Religious Epidemics on the Territory of Ukraine: Historical Parallels and Essential Characteristics. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2021. Vol. 41. Iss. 1. P. 77-90. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss1/7>

**Пустовіт С.В.,**  
д.філос.н., професор,  
завідувач ЗВО кафедри філософії  
Національний університет охорони здоров'я імені П.Л. Шупика  
м. Київ, Україна

## **РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ У ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ**

Війна РФ проти України призвела до дивовижного посилення популярності, значущості та авторитетності нашої держави у світі. Слід також констатувати, що на тлі послаблення позицій олігархату ця війна сприяла й консолідації українського громадянського суспільства з державною владою [1, с. 38]. Завдяки дивовижному героїзмові українці стали відомими та шанованими у світі, проте чи означає це автоматичне посилення України як суб'єкту цивілізації – її здатність зусиллями власної політичної, наукової, художньої та релігійної еліти формувати своє цивілізаційне майбутнє та спосіб життя, усвідомлювати та генерувати власні (а не нав'язані ззовні) цінності та висувати справжні національні інтереси [1, с 38].

Військова перемога стане початком духовного та культурного ренесансу України як цивілізаційного суб'єкту, тому роль української еліти буде зростати. Будь-яка еліта здійснює функції управління соціумом, а також регламентує формування нових моделей поведінки в умовах зміни парадигм суспільного життя, а парадигма вже докорінно змінюється, це пов'язано з активними процесами деокупації, деолігархізації, демократизації українського суспільства, подальшим руйнуванням пострадянських проколоніальних пропагандистських наративів, підготовкою країни до вступу в ЄС та НАТО. Вже зараз формується нова еліта, яка буде пропонувати нові обрії та виміри гуманізму, здатного долати догматизм, бюрократизм, авторитаризм, неототалітаризм.

Згідно Ж.Ф. Ліотару, гуманізм означає виховання людини в свободі та гідності за допомогою знань [2]. Таким чином, гуманізм виступає як феномен культури, як світогляд, система цінностей, стиль мислення і пізнання, визначає найбільш суттєві риси духовного життя суспільства. Але захист свободи та гідності, з одного боку, є конкретною правовою нормою, з іншого – метафізичним поняттям. Тому філософська освіта вищого ґатунку є передумовою і засадою розуміння метафізичного змісту цих понять.

Американський лінгвіст, філософ та літератор Н. Чомський в своїй праці «Відповідальність інтелектуалів» вказує на три основних обов'язки освічених людей: 1) говорити правду і викривати брехню; 2) надавати

історичний контекст і не дозволяти ідеології встановлювати межі для генерування ідей та дискусій; 3) бути активними і намагатися впливати на суспільство, якщо це можливо [3]. Громадянська позиція еліти, її освіченість, сміливість, вміння активно протистояти некомпетентності, косності, стагнації, авторитаризмові та тоталітаризмові з його пропагандистським та ідеологічним озброєнням – є політичною та соціальною цінністю та особистісною чеснотою в демократичних країнах. На жаль, роль інтелектуальної еліти в Україні знецінена, влада тримає її в стані постійної зайнятості рутинною та маловажливою діяльністю. Адже оплата праці в сфері культури, освіти, медицини достатньо низка, тому її представники змушені використовувати будь-яку можливість для заробітку, бути постійно зайнятими виживанням. Активно впливати на процеси вони зазвичай також не можуть, адже їхня присутність у публічному просторі дуже маргінальна [4].

В суспільствах з недостатньо розвиненою демократією, до яких ще і сьогодні належить Україна, на різних інституціональних рівнях формується та впроваджується (як елемент маніпуляції владними структурами своїх підлеглих) настанова – немає потреби нічого змінювати та сумніватися в наявних порядках визнання, в справедливості функціонування існуючих соціальних інститутів та інституцій. Тому неможливо переоцінити роль філософії як культури мислення, практичної філософії та духовної практики, яка розхитує авторитарні порядки через носіїв критичного мислення, активних та критично налаштованих громадян своєї країни, кращих її представників, еліти.

Філософія знов і знов проблематизує світ там, де він здається сталим, визначеним та зрозумілим, вона надає людині можливість дійти до істини самотійно на основі власних розумових можливостей, інтелектуальних та духовних здобутків. Значення філософії як методології та культури мислення є вкрай високим, але ще важливішою є її функція просвітництва. Філософія як просвітництво означає аналітичне, інтерпретаційне і пізнавальне звернення до того, хто філософує. Просвітництво від науки відрізняє саме цей зв'язок суб'єкта з самим собою. Просвіченим є не той, хто все знає, а той, хто може встановити зв'язок між тим, що він знає, та самим собою, своїм саморозумінням. Просвітництво означає також, що той, хто просвічується, змінює самого себе [5, с. 20].

Перед обличчям лівіафана, породженого тоталітарною системою РФ, розкриваються незворотні тенденції руйнування гуманістичних засад громадянського суспільства з боку звичайних функціонерів від влади, як це сталося в російській державі. «Сон розуму» породжує пересічного російського громадянина, який всіляко підтримує агресію Росії проти України, - «чудовисько», геть позбавлене людяності в суспільстві, де немає політичних прав та свобод, немає громадян, еліти, здатної протистояти тоталітарним викликам, а вождь, номенклатура та людина маси,

примітивна людина, що раптово опинився серед цивілізації і ототожнює її могутність з власною могутністю. Але, за словами Леві: «Чудовиська існують, але їх не так вже й багато, щоб бути справді небезпечними. Найнебезпечніші якраз звичайні люди» [6, с. 161]. Тому не можна пояснити це зло якоюсь страхітливістю чи поверненням до тваринних та первісних інстинктів. Ні тортури, ні винищення не мають еквівалентів серед тварин. В тоталітарній «державі» не спостерігається жодного зриву суспільної домовленості: вбиваючи та піддаючи тортурам людей в Україні, військовослужбовці підпорядковані законам РФ та вказівкам вищих посадових осіб. Д. МакДоналд після Другої світової війни влучно зауважив: «Урок нацистських злочинів дав нам зрозуміти, що ті, хто застосовує закони, небезпечніші за тих, хто їх порушує» [6, с. 162]. Тим більше, якщо це «закони» тоталітарного режиму, де в якості таких виступає будь-яка вказівка зверху або навіть усне звернення вождя (глашатаїв-офіційних пропагандистів) до народу. Парадоксально, але якби тільки російські «громадяни» та військовослужбовці дозволили своїм «інстинктам» самозбереження керувати собою, а не дотримуватися «наказів зверху», то «банальне» зло було б неможливим.

У тоталітарних системах створюються особливі умови для ствердження звичайного, банального зла, яке засвідчила Х. Арендт на історичному судовому процесі 20 ст. над Айхманом [7]. Есесівський злочинець, що відправив тисячі євреїв на вірну загибель, не вважав себе винним у скоєних ним злочинах, трактуючи їх виключно як «виконання наказів зверху». Цей феномен у Х. Арендт отримав назву «радикального та (одночасно) банального зла». В умовах радикального зла як кульмінації всіх тоталітарних систем відбувається самовизначення особистості, формування ідентичності, безумовно орієнтованої на авторитет вождя, не здатної до саморефлексії та діалогу з іншими, позбавленої відповідальності за свої вчинки.

В умовах широкомасштабних воєнних дій в Україні зростає ризик розлюднення особистості, втрати віри в цінність її гідності та свободи, гуманістичні начала цивілізації. В цих умовах головним завданням держави Україна постає виховання нової української еліти, яка була б готова до систематичної дезавуації російських пропагандистських наративів, мала свою унікальну ідентичність, прагнула стійко відстоювати європейські цінності, ідеали демократії, свободи, незалежності та суверенітету України.

Свобода слова у суспільстві, здатність громадян до критичного мислення, забезпечення гарантованих законом прав та можливостей, боротьба з корупцією, прозорість політичних та економічних рішень – все це завдання для справжньої української еліти, де філософія як просвітництво стає запорукою збереження та розвитку гуманістичних

засад українського суспільства та формування України як цивілізаційного суб'єкту.

### **Література:**

1. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку// Вісн. НАН України.- 2022.- № 9.- С.38-49.
2. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна.- М.: 1998.
3. Chomsky N. The Responsibility of Intellectuals//The New York Review of Books. A special Supplement.- 23.02.1967.
4. Сняданко Н. Майбутнє як добре забуте минуле//Майбутнє, якого ми прагнемо, К.: Темпора, 2020.- С. 197-209.
5. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія.- К.: Дух і Літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквинського, 2018.- 544 с.
6. Тодоров Ц. Обличчям до екстремі.- Львів, 2000. -416 с.
7. Арендт Х. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла.- К.: Дух і Літера, 2021.- 376 с.

**Ратніков В.С.,**  
д.філос.н., професор,  
професор ЗВО кафедри філософії та гуманітарних наук  
Вінницький національний технічний університет  
м. Вінниця, Україна

### **ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОЇ НАУКОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ЗГАДКА ДЖ. НІДЕМА**

1. Серед особливостей першої наукової революції звернемо увагу насамперед на ті з них, які, на наш погляд, найбільшою мірою сприяли теоретико-методологічному прогресу науки. Перша – це математизація природи. І вона пов'язана передусім з іменами Г. Галілея та І. Кеплера. Друга – це демократизація устрою суспільства, в якому домінує ідея свободи порівняно із середньовічним герметизмом. Ідея математизації природи, що йде від Платона, пов'язана з гіпотезою про те, що природа – це свого роду книга, написана мовою математики. І той, хто освоїть цю мову, а також буде здатний ставити природі зрозумілі питання, може сподіватися здобути і зрозумілі результати, тобто знання про закономірності природних явищ. Оскільки мова – це спосіб вираження думок, то Галілей був одним із перших, хто прославився своїми уявними експериментами, в яких він вперше відійшов від чуттєво-наочних образів, і

почав використовувати абстрактні, ненаглядні образи, а також ідеалізації, яких у природі принципово не існує.

Галілеїв метод уявного конструювання ідеалізованих об'єктів Ейнштейн не дарма називав основним для сучасного природознавства.

Ключова відмінність сучасної науки полягає в тому, що її аксіоми, фундаментальні принципи не повинні бути наочними для повсякденного досвіду, подібно до геометрії Евкліда і фізики Архімеда. Вони невидимі, алогічні у межах наявних уявлень. І спочатку навіть абсурдні для винахідника аксіом та фундаментальних принципів.

Описана особливість має місце вже у першій науковій революції. І вона відкрила шлях до подальшого прогресу науки саме щодо продукування абстрактних ідеалізованих об'єктів. Галілей першим застосував винахідливу свободу думки у фізиці земних явищ, де можливі систематичні експерименти, які він успішно використовував. Розмірковуючи над земними спостереженнями, він винайшов своєрідне поняття невидимого вакууму (можливості руху без тертя), всупереч панівній тоді філософській забороні Аристотеля. Це дозволило Галілею відкрити свої знамениті закони інерції, відносності та вільного падіння тіл. Так, Галілеїв метод винаходу ідеалізованих об'єктів став головним двигуном сучасної науки, народжуючи нові поняття для нових галузей знання. Зазначимо також, що цей метод працював і за межами фізики.

2. Аксіоматичні поняття та принципи зазвичай винаходять набагато рідше, ніж застосовують вже відомі. Проте разючі успіхи сучасної науки зобов'язані праву винаходити нові, алогічні поняття. Це право передбачає віру в те, що природа підпорядковується якимось глибинним, неочевидним законам, які людина, тим не менш, здатна осягнути, винаходячи нові поняття, перевіряючи на досвіді теорії, які на них засновані. Таку віру деякі автори справедливо називають фундаментальним пізнавальним оптимізмом.

3. Описане раніше належить до європейської науки. Однак може виникнути питання: що заважало східній науці (насамперед, китайській) і східним вченим включитися після першої наукової революції до подальшого розвитку науки аж до двадцятого століття? Або інакше: що допомогло європейській науці «винайти» сучасну фізику та розвивати її в небувалому темпі? Таке питання вже у молоді роки ставив собі відомий англійський мікробіолог та історик науки Джозеф Нідем (1900-1995). Воно згодом набуло статусу загадки, і для Нідема стало дороговказом упродовж його подальшої творчості.

Дж. Нідем – видатний британський учений, який боровся з протистоянням «Схід - Захід» у науці та культурі, і досяг світової популярності в цій боротьбі. У 30-ті роки він, будучи вже відомим у світі фахівцем у галузі ембріології та молекулярної біології, поступово перемикається на вивчення історії східної науки та культури, переважно

китайської. На той час у світі панував так званий європоцентризм, тобто позиція, яка стверджує пріоритет європейської науки та культури порівняно з іншими частинами світу. Протягом усього свого життя Нідем намагався виступати проти євроцентризму.

Нідем ініціював широкомасштабний проект «Наука та цивілізація в Китаї», в рамках якого до 2015 року вийшло 27 томів.

4. Його позиція щодо статусу науки у суспільстві та культурі ґрунтувалася на переконанні в тому, що соціальна еволюція забезпечувала поступове зростання знань про природу та можливості її контролю. Він також розглядав науку як абсолютну цінність у суспільстві та культурі. І в цьому плані наукова та технологічна інтеграція у світі наближає людство до кращого стану більшої єдності та цілісності. Хоча він і припускав, що окремі натурфілософські системи можуть бути національно обмеженими і неперекладними мовою іншої культури.

5. Нідема займало фундаментальне питання, відповідь на яке він шукав протягом усього свого життя. Справа в тому, що в Китаї після першої наукової революції не відбулося суттєвих наукових відкриттів, не побудовано жодної теорії, яка б претендувала на статус фундаментальної. Що ж завадило китайським вченим підтримати той високий рівень, який задала їм перша наукова революція?

Досліджуючи цю проблему, Нідем висунув дві гіпотези як відповіді на поставлене питання-загадку. Перша гіпотеза наголошує на ієрогліфічній мові, яка, як він вважав, недостатньо пристосована для дискурсивних роздумів, що вело, зокрема, до низького рівня розвитку силлогістики та логіки взагалі.

Вивчаючи історію китайської науки, Нідем спробував виявити ряд причин і особливостей, які так чи інакше завадили Китаю досягти європейського рівня досконалості. До них він відносив:

- невміння суттєво розрізнити первинні та вторинні якості;
- на основі конструювання ідеалізованих об'єктів невміння поєднувати математичні гіпотези та емпіричні факти;
- брак здібності (поряд з переважним практицизмом) винаходити нелогічні ідеалізовані об'єкти та поняття;
- відсутність систематичної акумуляції відкрито опубліковуваних результатів.

Друга ж гіпотеза пов'язана із соціально-культурними особливостями, що існують у Китаї. Нідем вважав, що наукова діяльність буде ефективною, якщо вона за своєю суттю не є догматичною. Іншими словами, у соціально-культурному плані ця діяльність успішніша в тому суспільстві, в якому більше елементів демократизму та свободи. Що ж до східних суспільств (у тому числі і китайського), то їх соціально-політичний устрій не завжди відповідав демократичним принципам, що не сприяло розвитку науки.



**Соколовський О. Л.,**  
д.філос.н., доцент,  
професор ЗВО кафедри філософії та політології  
Житомирський державний університет імені Івана Франка  
м. Житомир, Україна

## **РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА**

Важливим інститутом політичної системи держави є політичні партії, які виражають інтереси частини народу або соціальної групи. Їх діяльність регламентується за допомогою правових норм, які визначають їхні конституційні функції у межах сформованої політичної системи та комплексу відносин, пов'язаних зі створенням і діяльністю партій [1, с. 39]. Будучи інститутом громадянського суспільства, політичні партії реалізують суспільні потреби через механізм взаємодії з вищими органами влади держави. Політичні партії повинні реагувати на складнощі та конфлікти шляхом укладання компромісів, які забезпечать становлення загальнонаціональної злагоди.

Розпад СРСР та проголошення державної незалежності Республіки Польща створили умови становлення та розвитку політичних націй. Суттєвою особливістю сучасного підходу Республіки Польща до вирішення актуальних проблем релігійної сфери є відсутність радянської спадщини політичного впливу. На відмінну від України, в якій був запроваджений атеїзм, а релігійні споруди були зруйновані чи зміннені під інші функціональні потреби, Католицька Церква в Польщі як інститут не був заборонений, що сприяло збереженню культурних традицій і польської ідентичності. Важливою складовою у формуванні релігійної політики Польщі є ментальна парадигма поляків, яка увібрала в себе національні особливості, систему цінностей та моделі поведінки у ставленні до християнської віри. За наявності конструктивних ментальних характеристик до яких, крім релігійності, належить патріотизм, почуття свободи та незалежності, честі та обов'язку, культивування сімейних традицій, поляках притаманні амбівалентні та деструктивні ментальні риси. До них науковці відносять емоційність, індивідуалізм, консервативні погляди, схильність до суперечок, відсутність довіри, скарги та невдоволення тощо [2, с. 94].

Становлення партійної системи Республіки Польща зумовлена соціально-політичною структурою суспільства та інституційною сферою партійної системи. Вирішальну роль у політичному житті країни відіграють інститути Президента, профспілок та Католицької Церкви. Політичне значення Католицької Церкви зумовлене її історичною роллю як національної церкви, одного з основних чинників ідентичності поляків. Закономірно, що представники Католицької Церкви брали активну участь на переговорах, які проходили з ініціативи влади Польської Народної Республіки для трансформації посткомуністичного режиму шляхом проведення виборів за куріальною виборчою системою. Участь у виборчій кампанії Церкви та підтримка на президентську посаду лідера «Солідарності» Л. Валенсу зміцнила позиції релігійного інституту в політичних процесах країни. Саме тому підтримка Церквою політичної партії під час парламентських виборів 1993 р. ставить її в упривілейоване становище в партійній системі.

У результаті парламентських виборів польська партійна система стали представляти два напрямки – правоцентристський (консерватори) та лівоцентристський (ліберали). Під час парламентських та президентських виборів у 90-х рр. XX ст. до лівоцентристського табору входили партія «Союз демократичної лівіці» («SLD»), «Польська соціалістична партія» («PPS»), «Польської селянської партії» («PSL») та «Унією праці» («UP»). Натомість правоцентристи утворили коаліцію «Акція виборча солідарність» («AWS») на основі якої утворилися нові політичні партії «Право і справедливість» («PiS») та «Ліга польських сімей» («LPR») підтримувані Католицькою Церквою.

На парламентських виборах 2001 р. Католицька Церква істотно впливала на позицію електорату користуючись популярністю серед населення радіо «Марія», яке агітувало за підтримку партії «Право і справедливість» та «Лігу польських сімей». Впродовж XXI ст. найпопулярнішими партіями серед польських виборців стали «Громадянська платформа» («PO»), «Право і справедливість» («PiS»), «Союз демократичної лівіці» («SLD») та «Польська селянська партія» («PSL»).

Державні відносини з Католицькою Церквою й іншими релігійними організаціями повинні регулюватися національним законодавством у формі єдиного акту. Конкордат, який був підписаний у 1993 р. між Варшавою та Ватиканом для регулювання відносин між державою і

Католицькою Церквою зустрів сильний опір лівих у Польщі. Угода набула чинності у 1998 р. коли польський парламент погодився на його ратифікацію. У відповідності з угодою, Церква може, здійснювати пастирське служіння у в'язницях і лікарнях; у школах і дитячих садах впроваджувалася релігійна освіта; фінансові питання між державою і Церквою, регулюються спеціальним комітетом церкви і уряду. Для забезпечення конституційного права рівноправності релігійних організацій та право батьків забезпечувати дітям моральне та релігійне виховання і навчання згідно зі своїми переконаннями, польський уряд дозволив релігійним організаціям проводити в школі навчання релігії, якщо в класі є учні, які її сповідують. У разі відмови батьків, щоб її дитина вивчала релігієзнавчий предмет, вона могла вибирати одну з-поміж трьох додаткових дисциплін, яку буде вивчати та здавати по ній іспит [3, с. 74].

Релігійна політика органів державної влади Республіки Польща була засуджена соціал-демократичних партіями лівоцентристського напрямку через порушення конституційного принципу автономії та незалежності держави і церкви. Зокрема представники політичних партій зауважували на примусовому характері участі державної школи в релігійному навчанні та вихованні. Зверталася увага на наявності обов'язкових релігійних дисциплін, які виховують релігійність дітей і залучають їх до церкви. Неприйнятним вважалося фіксація у шкільних атестатах приналежності учнів до певної релігійної конфесії [4]. У межах своїх парламентських повноважень депутати лівоцентристських сил у 2006 р. подали до Конституційного трибуналу запити щодо перевірки на відповідність Конституції Польської Республіки законів, які передбачають субсидування з державного бюджету католицьких богословських факультетів у Варшаві та Вроцлаві та філософського коледжу Ігнатіанум у Кракові. Двічі до Конституційного трибуналу подавалося оскарження положення законів про бюджет, які передбачають створення спеціальних резервів для будівництва комплексу Храму Божого Провидіння у Варшаві. У 2007 р. було поставлено під сумнів постанову міністра освіти, яка передбачає включення оцінки з релігієзнавчих предметів до середнього балу в шкільному атестаті. З ініціативи депутатів лівого напрямку було подано звернення до Конституційного трибуналу щодо перевірки ним конституційності чинного правового акту від 17 травня 1989 року про відносини держави до Католицької Церкви в Республіці Польща [4].

Падіння авторитету церкви пов'язане з масовими протестами в країні через рішення Конституційного суду обмежити право на легальні аборти. Католицька Церква, яка виступала проти абортів, схвально висловила з цього приводу, спровокувало протесні дії проти церкви. Наратив ієрархів про невтручання церкви у політичні процеси країни в умовах підтримки правлячої Об'єднаної правниці, спровокувало частину польського суспільства до радикалізації ситуації і поглиблення кризи. Спроба уникнути розголосу й небажання вирішити проблему негативно сприймається великою частиною суспільства. Довіра польського суспільства до церкви падає також через конфлікт цінностей, коли традиції протиставляються сучасному рівню відкритості до світу. Консервативні моделі світогляду та життєдіяльності не підтримуються новими поколіннями, які народились у незалежній Польщі та мають дедалі активнішу життєву позицію, демонструючи тенденцію до європейської відкритості та динамізму [5, с. 244]. Влада Католицької Церкви усвідомлює проблему і сьогодні починає визнавати свої помилки, демонструючи готовність до публічного дискурсу. Однак, такі кроки не вирішують проблему секуляризацію суспільства, а лише уповільнюють цей процес, який має глобальну природу.

### Література:

1. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2011. № 3 (53). С. 31–45.
2. Гордійчук О. Вплив сучасних глобалізаційних процесів на ментальність: польський досвід. Українська полоністика. 2021. Вип. 19. С. 91–100.
3. Самойленко О. А. Релігійні освіта і виховання в системі світської освіти: проблема взаємодії // Українська полоністика. – Вип. 6 : Історико-філософські дослідження. – К., 2009. – С. 71–76.
4. Borecki P. SDRP i SLD wobec religii i Kościoła. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6451>
5. Marianski J. Kryzys moralny czy transformacja wartości Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji. 1999. S. 243–264.

**Стрелкова Ю.О.,**  
к.філос.н., доцент  
доцент ЗВО кафедри психології та  
соціально-гуманітарних дисциплін,  
Державний університет інфраструктури та технологій,  
м. Київ, Україна

## **ЧЕСНОТИ ХРИСТІЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ**

В усі часи бути істинним християнином непросто та відповідально, а в умовах війни ще важче.

Для початку слід пригадати походження та значення сутності слова «християнин». «Християнин» – носій помазання, месіанська людина, той, хто бере участь у помазанні Месії. Походить це слово від імені Христос, але не втому значенні, що він є засновником християнства. Перші християни себе так не називали. Відомо, що погани Антіохії дали членам Церкви, яка народжувалася, назву «християни» (Діян.11:26), бо вважали їх учнями Христа. Вони тоді не знали етимологію терміну «християнин», який походить від слова «христос», що означає «помазаний», «той, хто прийняв помазання». [1, с. 10-11] Отже, християнин – це людина схожа на Бога, а також та, яка думає про те, що вгорі. «Думайте про те, що вгорі, а не про те, що на землі», – казав апостол Павло. А що ж там вгорі? А там не має місця для заздрості, лицемірства, жадібності, там панує мир та любов.

В кожній людині є багато чого хорошого, але є й негативних рис характеру багацько. Варто пригадати всім відому притчу про двох вовків.

«– Кожна людина протягом життя веде внутрішню боротьбу. Так виходить тому, що всередині нас живе два вовка, – почав розмову мудрий індіанець.

– Як це – два вовка? – запитав маленький хлопчик, його обличчя світилося дитячою цікавістю.

– Один з них – Зло. Це страх, гнів, заздрість, образа, гординя, жадібність, его, підлість, гордовитість, жаль і почуття провини. Але інший вовк – це Добро. Радість, мир, любов, надія, милосердя, щедрість, істина і віра! – відповів старий індіанець.

– Який же з них вовк перемагає, дідусь? – запитав хлопчик, і видно було, що він дуже хвилюється. Йому не терпиться дізнатися правду.

– Завжди перемагає той вовк, якого ти годуєш! – відповів дідусь і посміхнувся.»

Кого саме годувати, якого вовка – обирає людина сама, але християнин має обирати Добро.

Війна – страшна, вона спотворює багато речей, залишатися людиною схожою за образом та подобою Божою дуже не просто. Людина має

постійно працювати над тим, щоб позбутися негативних речей в собі і залишити риси Божі. «Будьте досконалі, як досконалий Отець наш Небесний.» (Мат. 5:48)

Християнин має в собі носити Світло, яке допоможе іншим у «темні» часи. Він має бути ввічливим, великодушним, добропорядним, жертвним, справедливим тощо. Особливо треба звернути увагу на три такі чесноти, як: любов до ближнього, доброта та чесність.

Любов до ближнього. Хто ж для нас є ближнім? На це запитання відповідає Сам Ісус Христос у Своїй притчі про милосердного самарянина.

Одного разу юнак запитав Ісуса: «Хто є моїм ближнім?». Ісус відповів притчею: «Один чоловік ішов з Єрусалима в Єрихон і попався розбійникам, які роздягли його, побили і залишили ледве живим. Трапилось, що тією дорогою йшов один священник і, побачивши цього чоловіка, пройшов мимо. Так же зробив і левіт, як прийшов на те місце. Він підійшов, подивився і пройшов мимо. Але один самарянин, проїжджаючи, натрапив на побитого і підійшов, перев'язав йому рани, змастивши їх оливою і вином. Потім посадив нещасного на осла і привіз у готель, де потурбувався про нього. А на другий день, від'їжджаючи, вийняв два динарії і дав господареві, кажучи: «Доглядай його, а як більше витратиш, то я віддам тобі, як повернуся». Хто ж із цих трьох, на твою думку, був ближнім для того, що попався до рук розбійників?» Юнак сказав: «Той, що змілосердився над ним». – «Отже, ближнім є той, хто творить милосердя». [2, с. 183]

Любов до ближнього – це основа та духовна складова кожної людини. Бути байдужим до горя іншої людини – це як втратити частину себе.

Колись три монахи, у серцях яких не було любові до ближнього, прийшли до досвідченого в духовному житті старця і стали хвалитися своїми духовними справами. Перший сказав: «Я вивчив напам'ять Старий і Новий Завіти. Що мені буде за це?». Старець відповів: «Повітря ти наповнив словами, а користі тобі від цього ніякої». Другий похвалився: «А я, отче, Святе Письмо переписав для себе!». Старець сказав: «І тобі немає ніякої користі». Тоді третій викрикнув: «А я, отче, чудеса творю!» — «І тобі нема ніякої користі, відповів старець, тому що ти любов відігнав від себе». Потім, звернувшись до трьох, сказав: «Якщо бажаєте спастися, то майте любов до всіх і милосердя творіте, і тоді спасетесь». [2, с. 189]

Доброта – це вища моральна цінність людини. Доброта оснований на повазі, тому що добра людина вважає інших такими ж цінними, а їхні почуття – такими ж важливими, як і свої власні. Як і інші риси характеру, доброта випробовується у важкі часи. Коли ми погано відчуваємося або чимось стурбовані, в умовах війни багато привидів для цього, то можемо

бути непривітними до інших. Думаючи тільки про себе, ми забуваємо про потреби і почуття оточуючих. У такі моменти треба бути особливо уважним. [2, с. 119]

Чесність – це риса характеру, яка може виявлятися по-різному, але в будь-якому випадку чесність пов'язана з усім, що правдиве. Чесні люди правдиві у всіх своїх словах та вчинках. Завдяки їм світ стає кращим, тому що таким людям можна довіряти. Бути чесним інколи буває важко. Щоб залишитися чесним у важких обставинах, потрібна мужність. [2, с. 419]

Але все можливо, якщо людина чогось дуже хоче та докладе до цього максимум зусиль. Не важливо, що за вікном, які обставини в житті, країні, головне, що обирає людина: любов до ближнього чи байдужість, добро чи зло, чесність чи брехню. Християнські чесноти відомі всім, а чи дотримуватися їх обирає для себе кожен окремо.

### **Література:**

1. Р. Приріз. Що означає бути християнином? // Слово № 2 (36), 2008. с. 10-11
2. Кислашко О. П., Сіданіч І. Л. Християнські чесноти особистості: навч. посіб. // О. П. Кислашко, І. Л. Сіданіч. – К.: Духовна вісь, 2017. – 448 с.

**Труфанова А.О.**

Аспірантка ЗВО Донецького національного університету  
імені Василя Стуса,  
юридичний факультет, кафедра теорії, історії держави і права  
та філософії права,  
м. Вінниця, Україна

### **КОНЦЕПТ «МИСТЕЦТВО» У ПРАЦЯХ РОМАНА ІНГАРДЕНА**

Роман Вітольд Інгарден (5 лютого 1893 - 14 червня 1970) - польський філософ, займався головним чином епістемологією, онтологією та естетикою, був також автором кількох робіт на тему аксіології, філософської антропології та філософії мови. Роман Інгарден є представником так званої феноменологічної естетики. Як відзначає Ян Воленський, посилаючись на листування Інгардена з К.Твардовським, Інгарден поїхав у Геттінген, «оскільки був незадоволений навчанням у Львові, як математичними студіями, та і філософськими» [1, с.42]. Там він знайшов як розвивати власну філософію та став одним з найвидатніших

учнів Гусерля. Він розвиває ідеї Гусерля у сфері естетики, звертаючись у своїх працях до різних видів мистецтва (літератури, архітектури, живопису), будови творів мистецтва, розробки понять естетичного предмета та естетичного досвіду. Поняття схематичності та конкретизації є одними з основних понять в естетиці Інгардена. Ще однією особливістю естетики Романа Інгардена є тема багатошарової структури деяких типів творів мистецтва. Це стосується розгляду ним літературних творів, творів архітектури та живопису. Будучи учнем Гусерля і філософом, який мав високе почуття відповідальності за свою філософську діяльність, він був великим любителем і поціновувачем мистецтва, особливо його класичних зразків: «Спілкуючись з шедеврами, він не міг стати на бік низьковартісних творів, якими вважав твори сучасного мистецтва» [2, с.203].

Естетична теорія Інгардена - це відкрита система (що загалом характерно для феноменології). Тому її модифікації не тільки можливі шляхом подальшого розвитку цієї теорії, а їх заклав сам Роман Інгарден. З огляду на це ми маємо всі підстави стверджувати, що основні естетичні ідеї Р. Інгардена відкривають можливість використовувати його естетичну аксіологію для вивчення сучасного мистецтва. Положення естетичної теорії Р. Інгардена дають змогу використовувати її в дослідженнях явищ сучасного мистецтва. Зокрема, Р.Інгарден писав про синтез мистецтв у контексті досліджень кіномистецтва, абстрактного живопису та творів архітектури [2, с. 189].

Роман Інгарден у праці «Das literarische Kunstwerk» [4] описує літературний твір мистецтва як стратифікований суто інтенційний об'єкт. Він розрізняє чотири або п'ять шарів об'єкта: 1) середній шар у сенсі слова чи звукового матеріалу, який сприймається як певний гештальт або ідентичний шаблону у всіх конкреціях або переживаннях об'єкта; 2) пласт значень; 3) прошарок представлених об'єктів (dar gestellte Gegenständlichkeiten-presented objectivities); 4) схематизовані аспекти представлених об'єктів (schematisierte Ansichten). Інгарден також говорить про метафізичні якості, які знаходяться в представлених об'єктах або виникають, коли весь твір успішно конкретизовано, і ці якості, можливо, складають п'ятий шар. У творі «Studia u estetyki» [5] та в «Untersuchungen zur Ontologie der Kunst»[6] Інгарден аналізує три види репрезентативного живопису. Твори живопису він поділяє на три групи - «трьохшарові», «двошарові» і «одношарові» картини. «Тришарові» картини - це найчастіше картини на літературну чи історичну теми, чи картини, що зображують якусь життєву ситуацію. Вона включає: сюжетний шар - характери персонажів, їх відносини; предметний шар; шар колірних співвідношень. Абстрактний живопис має лише один пласт, як і музика. Архітектура має два шари: 1) трьохвимірний геометрично сформований



об'єм і 2) шар, що показує об'єкт з різних точок огляду витвору архітектури, які разом дають уявлення про цілісний твір.

Твір мистецтва не є сутністю, яка повністю детермінована в усіх відношеннях і в кожному шарі. Іншими словами, він містить не повністю визначені області, невизначені зони і такі прогалини у його визначальних якостях мають бути заповнені творчими актами перципієнта в межах схематичної структури твору. «Крім того, не всі його детермінанти, компоненти чи якості перебувають у стані актуальності, а деякі з них є лише потенційними»[3]. Таким чином досягається конструкція художнього твору або те, що Інгарден називає конкретизацією твору. У певному сенсі конкретизація є реконструкцією твору. Спочатку твір виник через творчі дії художника, які перетворювали фізичний об'єкт або об'єкти (матеріали художника) у фізичний субстрат твору. Художник, формуючи екзистенційний субстрат, досягає конкретизації твору мистецтва, і саме це особа, сприймаюча художній твір, намагається відтворити. Твір мистецтва завжди постає перед особою, яка його сприймає, у певній конкретизації. Швидкий погляд художника, коли він вішає картину в галереї і приділяє їй мінімальну увагу, дає дуже обмежену конкретизацію. Він пізнає твір мистецтва в дуже обмеженому сенсі. Читач може конкретизувати лише деякі частини роману, наприклад, прослухавши його частинами або прочитавши вибірково, бути поглиненим виключно уявними долями героїв і усвідомлювати лише деякі його деталі, які є естетично цінними та сприяють естетичній цінності цілого. Тому художній твір зазвичай є лише частково пережитим.

У широкому значенні мистецтво, на думку Р. Інгардена, - це зібрання окремих інтенційних об'єктів зі структурою, характерною для цієї сфери мистецтва (рівневих і нерівневих - у випадку музичних творів), та елементів, які будують квазіреальність, оснащених різними «художньо валентними» моментами. Художньо валентними, на думку Р. Інгардена, можуть бути не тільки твори з позитивною естетичною цінністю, але й також об'єкти, які мінімально наділені художніми якостями. Це поняття «мистецтва» охоплює також твори з мізерними художніми якостями, у яких через різні обставини не відбувається реалізація позитивної художньої цінності. Найчастіше інтерпретатори Р. Інгардена не звертають на це уваги. Цей сенс поняття «мистецтво» є, мабуть, найбільш відкритим, толерантним і вможливорює зарахувати до творів мистецтва багато явищ сучасного мистецтва. Однак деякі прояви сучасного мистецтва Р. Інгарден оцінював би нижче, ніж визнані, згідно з його теорією, автентичні твори мистецтва. Більшість явищ сучасного мистецтва філософ розглядав би як такі, що лише нагадують мистецтво або ж перебувають на межі мистецтва і немистецтва, оскільки є низьковартісними.

Вузьке значення поняття мистецтва таке: мистецтво - це зібрання «справжніх творів мистецтва», які реалізують поліфонію естетичних

цінностей. Таке зібрання окреслює аксіологічний критерій «ступеня» цінності. Друге поняття мистецтва охоплює твори, які є справжніми, ціннісними. Суто Інгарденівське значення поняття мистецтва полягає в розумінні його як цілісності «зустрічі суб'єкта з об'єктом в естетичному переживанні». Ця зустріч не є явищем, але є процесом, що триває. [2, с.190-191].

На думку Р. Інгардена, головна функція мистецтва - викликати в реципієнтів естетичні переживання і надати їм можливість безпосередньо спілкуватися з єдиними своєрідними цінностями мистецтва, тобто естетичними цінностями. Тому, оцінюючи твір мистецтва, треба керуватися винятково естетичними критеріями. Натомість твір, позбавлений естетичних цінностей, перестає бути твором мистецтва, квінтесенцією всієї теорії Інгардена. Про важливість цього значення говорить багато дослідників творчості мислителя. З двома останніми поняттями важко узгодити більшість явищ сучасного мистецтва. Основна проблема пов'язана передусім із можливістю естетичного переживання творів сучасного мистецтва в розумінні Р. Інгардена, а також процесом їх оцінювання. Справжнім твором мистецтва, на думку Р. Інгардена, може бути тільки об'єкт, наділений унаслідок творчих дій художніми якостями, які можуть викликати в сприятливих умовах естетичне переживання. Творчі прояви, які натомість не можна узгодити з цими вимогами, варто окреслити за допомогою якихось інших нових понять.

Погляди Р. Інгардена на абстрактне мистецтво містяться в четвертому і дев'ятому параграфах праці «Про будову картини» [8], а також в статті «Про так званий абстрактний живопис» [9]. Філософ зауважує, що можуть існувати твори живопису, навіть шедеври, у яких не зображено жодних однорідних об'єктів (речей чи людей), водночас їх художня цінність висока. Такі твори - це твори образотворчого мистецтва, і їх варто ретельно аналізувати як такі.

У статті «Естетичний досвід і естетичний об'єкт», яка з'явилася в перекладі в журналі «Філософія та феноменологічні дослідження», Інгарден дав детальний опис естетичного досвіду та його об'єкта [3]. Сприйняття якостей в естетичному досвіді помітно відрізняється від сприйняття повсякденного життя чи наукового дослідження. У науковому відношенні якості пізнаються як приналежність до реального об'єкта і якщо виникають сумніви щодо якостей, докладаються зусилля, щоб усунути всі ті фактори сприйняття, які, як вважають, не належать самому об'єкту. У повсякденному житті якості сприймаються майже без усвідомлення їх присутності та їх точної природи.

Метою даного дослідження було проаналізувати значення концепту «мистецтво» в філософії Романа Інгардена і показати за допомогою феноменологічної інтерпретації естетичного досвіду та естетичного об'єкта, що філософські теорії є найбільш обґрунтованими, коли вони

повертаються до ретельного аналізу змісту свідомості в нашому власному досвіді пізнання мистецтва. Естетична філософія Р. Інгардена перевершує епоху, в якій вона народилася та розквітла. Філософом було запропоновано багато пропозицій, оригінальних рішень, теорій, які залишаються актуальними й до сьогодні. Передусім це стосується питань, які пов'язані з будовою та існуванням творів мистецтва, а також питанням їхнього функціонування (конкретизація творів мистецтва).

### Література:

1. Воленський Я., Роман Інгарден і Львівсько-Варшавська школа, Дм. Шевчук (Ред.). Філософія Романа Інгардена і сучасність: колективна монографія, 31-61. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2021,42
2. Шевчук К., Естетична теорія Романа Інгардена і сучасне мистецтво, Філософія Романа Інгардена і сучасність: колективна монографія 188-203, Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021
3. Martin Eshleman, Aesthetic experience, the aesthetic object and criticism, *The Monist*, April, 1966, Vol. 50, No. 2, *Reasons in Art Criticism* (April, 1966), pp. 281-298
4. Ingarden R., *Das literarische Kunstwerk* (Halle: [Saale] Max Niemeyer Verlag, 1931), p. 375.
5. Ingarden R., *Studia y estetyki*, 2 vols. (Warsaw, 1957-58).
6. Ingarden R., *Untersuchungen zur Ontologie der Kunst* (Tubingen: Max Niemeyer Verlag, 1962), pp. 32-33, 140-155
7. Ingarden, R. 1958. *O sztuce filmowej*,: Ingarden, R. *Studia z estetyki*, T. II, Warszawa, S. 303.
8. Ingarden, R. 1958. *O budowie obrazu*: Ingarden, R. *Studia z estetyki*, T. II, Warszawa, S. 81.
9. Ingarden, R. 1966. *O tak zwanym malarstwie abstrakcyjnym*: Ingarden, R. *Przeżycie, dzieło, wartość*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, S. 198.

**Трухманова С.Л.,**  
к.іст.н., доцент,  
доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна  
**Пилипчук В.П.,**  
к.мед.н., доцент,  
доцент ЗВО кафедри соціальної медицини  
та організації охорони здоров'я  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

## **ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Повномасштабна війна на території України призвела до змін в усіх сферах буття, а також в системі охорони здоров'я, зокрема – її стану, функціонування, потенційних можливостей, практичної діяльності лікарів. Напруга і навантаження на лікарів, що були обумовлені 5-м роком періоду реформування та боротьби з COVID-19 перетворились на перманентні та виснажливі з початком повномасштабних військових дій.

Шокуючими змінами стало руйнування більше 1100 закладів охорони здоров'я, знищення 144 медустанов повністю. У МОЗ підраховали, що відновлення зруйнованих медустанов попередньо оцінюється у понад 38 мільярдів гривень.

Обстрілами виведено з ладу 87 машин швидкої допомоги, 241 авто захоплено, а також пошкоджено близько 450 аптек. Згідно з останніми підрахунками Міністерства економіки та KSEInstitute, станом на 8 серпня прямі збитки від руйнування чи пошкодження об'єктів охорони здоров'я склали близько \$1,6 млрд, а загальні непрямі втрати галузі – \$2,7 млрд.[1]

Міністр охорони здоров'я України Віктор Ляшко в ефірі Українського радіо ще 27 квітня розповів про втрати серед медичних працівників і зазначив, що відомо лише про ту частину втрат, яка офіційно потрапила до статистики, але інформація неповна. Невідома точна кількість втрат у Маріуполі, Волновасі, Попасній, частині Донецької та Луганської областей. Не завжди вдається отримати дані з Херсонщини та півдня Запоріжжя. Очільник МОЗ підкреслив, що знає поіменно усіх загиблих і поранених медиків і зробить все можливе, щоб допомогти родинам загиблих.[2]

Українське суспільство гостро переживає дистрес війни. Його поєднання з наслідками постковіду формує індивідуальну та колективну травматизацію як важкий тягар громадського здоров'я. Поширеність посттравматичних стресових розладів (ПТСР) і депресій сягає до 30%. [3, с. 8-19]

Індивідуальна та колективна травматизація населення не може не впливати на міжособистісні стосунки пацієнтів і лікарів в процесі надання медичної допомоги. В таких умовах зростає потреба в етичному супроводі медичної практики. Лікарська мораль в ході війни має бути не тільки збережена, а й адаптована до нових критичних напружених екстремальних умов воєнного стану. Саме тому категорія лікарського милосердя тотожна безвідмовності медичної допомоги, а на театрі війни взагалі пов'язана з ризиком для життя.

Медична система – одна зі сфер, яку російська армія активно, прицільно, жорстоко «денацифікує», безжалісно знищує. На тимчасово окупованих територіях військові погрожують практикуючим лікарям розправою за їх працю, знижуючи шанси населення на виживання. За 8 місяців інтенсивних військових дій в Україні, за даними Міністерства охорони здоров'я, вбито щонайменше 18 медичних працівників і 56 отримали важкі поранення. І хоча кодекси професійної етики не мають юридичної сили, дотримання їх передбачається безумовно, як те, з чого складається присяга лікаря України.

Після запровадження в країні воєнного стану Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) одразу затвердило наказом № 374 від 24 лютого 2022 року Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії РФ проти України.

Документом, серед іншого, передбачалося: тимчасово припинити планові госпіталізації, підготувати додаткові хірургічні команди для допомоги пораненим, забезпечити в повному обсязі надання екстреної меддопомоги. З огляду на ускладнену логістику відомство рекомендувало збільшити надання допомоги із застосуванням телемедицини та проводити медико-соціальну експертизу за спрощеною процедурою і заочно.

Із сімейним лікарем чи педіатром можна проконсультуватись і дистанційно: за телефоном, онлайн чи в месенджері, якщо зв'язок із ним збережено. У такому режимі спеціаліст може виписати електронний

рецепт, сформувавши електронне направлення до лікаря вторинної чи третинної ланки, створити електронне направлення на базові тести й аналізи.

ВПО (внутрішньо переміщені особи) в умовах воєнного стану мають спрощений доступ до безоплатної первинної медичної допомоги (це МОЗ врегулювало окремим наказом №496 від 17.03.2022).[1]

Таким чином, повномасштабна війна на території України викликала необхідність суттєвих змін в системі охорони здоров'я та в порядку надання медичної допомоги, незмінним залишається етичний зміст лікарської діяльності, її гуманістична спрямованість, служіння інтересам здоров'я і життя.

### **Література:**

1. Катерина Хуторна, 17 серпня 2022 р. <https://mind.ua/publications/20245779-medicina-v-umovah-vijni-yak-zminilasya-sistema-ohoroni-zdorov-y>
2. Ляшко Віктор, 27 квітня 2022 р. <https://suspilne.media/233374-ak-medicna-sistema-ukraini-pristosuvalasa-do-vijni-rozprovidae-ocilnik-moz/>
3. Чабан О.С., Хаустова О.О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні : що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги?// О.С.Чабан, О.О.Хаустова. - Український медичний часопис №4 [150] 2022.- С. 8-19

**Ханжи В. Б.,**  
д. філос. н., професор,  
завідувач ЗВО кафедри філософії, біоетики та іноземних мов  
Одеський національний медичний університет  
м. Одеса, Україна

### **АВТОНОМНІСТЬ ТЕМПОРАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЦІЛІСНІСТЬ СИСТЕМИ АНТРОПНОГО ЧАСУ**

Проблема створення гармонійних умов співіснування різних верств населення в рамках суспільних утворень різних масштабів є однією з найактуальніших в сучасному соціально-філософському та антропологічному дискурсах. Її гостроту та складність розв'язання

обумовлено, перш за все, необхідністю поєднання непеєднуваних, як здається на перший погляд, речей: з одного боку, формування та зміцнення цілісності тієї чи іншої спільноти, з іншого – збереження автономності й унікальності кожного з суб'єктів, що діють в її рамках. Вважаю, що достатньо перспективним у розв'язанні показаної проблеми є такий підхід, у якому відповідне моделювання є концептуалізованим темпоральним смислом, тобто коли в якості його фундаментальних підстав обрано акцентування уваги на часових особливостях становлення людини на будь-яких рівнях організації цього процесу.

В декількох попередніх роботах [4; 6] мною було запропоновано концепцію антропного часу, в якій, зокрема, піднімалася і вказана вище проблема. В загальних рисах окреслю деякі положення цієї концепції.

Виходячи з того, що людська діяльність реалізується різними особистостями та суспільними угрупованнями в неординарних режимах і в унікальних варіантах смислового та подійнісного насичення, я запропонував модель багат шарового та багатосуб'єктного часу. Відмінності у плині часу, що пов'язані із вказаною різноманітністю (в параметрах тривалості, порядку – аспект форми, у компоненті смислового навантаження – аспект змісту, а також у синтетичній характеристиці – інтенсивності [4, с. 122; 6, с. 215–216]) на рівнях від конкретно-особистісного до масштабного-соціального, призводять до формування глобальної антропної темпоральної одиниці, що може бути представленою моделлю матрьошки. В структурі антропного часу бачиться можливим виділити дві осі його конституювання: вертикальну і горизонтальну. Перша вісь формується у співвідношенні різнопорядкових часових одиниць («часових матрьошок»), що виражають темпорально-сутнісні смисли тих чи інших рівнів людського буття – від одинично-особистісного до загальнолюдського. Друга вісь утворюється на підставі співвіднесення «матрьошок часу» одного рівня в рамках загальної для них масштабнішої темпоральної одиниці.

Пресупозиційною ідеєю концепції антропного часу виступає положення про те, що людська форма темпоральності є складною системою, що самоорганізується, і в ній, як і в усіх складних системах, наявна така специфічна властивість, як (використаю термінологію М. Мітчелл) узгоджена колективна поведінка, яка не задана при цьому з «керуючого центру» (central processing unit) [8, с. 145–146, 160–161]. Відповідно, і методологія пізнання ества антропо-часового середовища

має бути позбавленою традиційної централізації та ієрархізації, що, зокрема, виражається в використанні пари категорій цілого і частини при розгляді різнопорядкових «матрьошок часу» з підкресленою акцентуацією на приматі більш масштабного щодо менш масштабного. Такий підхід в даній ситуації є малопродуктивним, оскільки його природним наслідком, як правило, є утискання самотності й автономності менш масштабних одиниць.

В становленні антропоного часу як системи, що самоорганізується, доречніше досліджувати не ієрархічне домінування більшого над меншим, яке обумовлене різністю масштабів темпоральних об'єктів, а, скоріше, пріоритет цілого відносно до частин (елементів), а також те, яким чином у взаємодії структурних одиниць формується цілісність як така. Тому однією з методологічних підстав моїх досліджень обрано синергетику, в якій, як і в інших теоріях систем, фундаментальною є ідея холізму. Важливим є те, що відносини, які формують структуру, можуть мати як ієрархічний, так і паритетний характер, причому це прослідковується і у взаємодії елементів різних рівнів, і у взаєминах елементів одного рівня. Виходячи із вказаного, відзначу, що замість «небезгрішної» в контексті дослідження об'єктів синергетичного порядку понятійної пари «ціле – частина» в описанні децентралізованих (або поліцентрованих) систем, в тому числі системи антропоного часу, більш доцільним та продуктивним є використання категоріальної конструкції «цілого в цілому», запропонованої в рамках відповідної концепції сучасним українським ученим І. В. Єршовою-Бабенко [2, с. 315, 318; 3, с. 107].

Артикулюючи заявлену на початку цієї роботи проблему в дусі представлених позицій концепції антропоного часу, можна надати таке її формулювання: чи є можливим погодження різних одиниць антропоного часу, а також який принцип має бути покладеним у базис формування єдиної гармонійної темпоральної системи людського буття і становлення? На мою думку, дана проблема може бути розв'язана (хоча цей процес не буде тривіальним та безболісним) через використання такої підстави поєднання різнооб'єктних «часових матрьошок», як принцип комплементарності. Вважаю, що саме він є оптимальним на тлі таких принципів формування антропоних систем (зокрема темпоральних), як принципи суперечливості (антагонізму) й синхронності. Закладення фундаменту комплементарності у темпорально-історичне становлення людської спільноти має наблизити людство до ідеалів коеволюційного



існування. У системах, що самоорганізуються, протиріччя, які виникають між елементами, йдуть на другий план на угоду взаємоадаптації, кооперації, спільного створення нового. Водночас коеволюційний шлях розвитку дозволяє підсистемам зберігати свою цілісність за рахунок самовідтворення. В роботі У. Матурани і Ф. Варели [5] така здатність названа аутопоезисом, який, зокрема, передбачає можливість через так звану операціональну замкнутість [5, с. 113–116] компенсувати «донорські витрати» у вигляді передачі речовини, енергії, інформації. Вказана властивість не дозволяє підсистемі втратити себе як одиницю цілого, ставши просто витратним матеріалом. Щодо системи антропного часу це означає, що у разі, якщо в розвитку однієї «чарунки часу» відбулися зміни, які призвели її до стану несумісності з іншими темпоральними одиницями того ж рівня або з ієрархічно більш і менш масштабними рівнями, то в стані її розвитку сусідів відбуваються адекватні зміни, що дозволяють подальше співіснування в оновленому форматі. В роботах французького вченого В. Декомба [1; 7] описано хворобливість, яка впливає з некомплементарності смислів різних компонентів складних державних систем, коли є конфлікт ідентичності культурних утворень. В такому випадку, на думку дослідника, компроміс практично недосяжний, бо «відмова від вимоги ідентичності означала б відмову від самого себе» [1, с. 82]. Якщо ж допустити нівеляцію підстав ідентичності (яка виражається, висловлюючись термінологією концепції антропного часу, перш за все, в самотності смислів будь-якої з одиниць людської темпоральності), людство своїми руками відкриє скриньку Пандори, бо, по суті, це означатиме руйнування фундаменту його життєвих підвалин.

Що ж має стати об'єднуючим началом в коеволюційних процесах? Тут доречним буде виділення як негативного, так і позитивного прагнень (по аналогії з традиційним розрізненням негативної та позитивної форм свободи). Першим гуртуючим началом вже стало усвідомлення гостроти й глобальності загроз, що постали перед людством, яке супроводжується наполегливими пошуками шляхів їх усунення, або щонайменше пом'якшення. Другою – позитивною – об'єднуючою інтенцією (хочеться в це вірити!) має виступити будівництво нового буття на підставі загальнолюдських трансепохальних цінностей. І це чинитиметься спільно – без утискання автономності особистісних та соціально-культурних одиниць і, водночас, у множинності самодостатніх утворень – рухом до мети цілісного блага.

## Література:

1. Декомб В. Як порушувати проблеми колективної ідентичності? / Венсан Декомб ; пер. з франц. М. Горновського // Філософська думка. — 2013. — № 4. — С. 81–96.
2. Ершова-Бабенко И. В. Психомерные среды в контексте психосинергетики и их роль в постнеклассическом понимании социума – нелинейное целое в нелинейном целом / И. В. Ершова-Бабенко // Синергетическая парадигма. Социальная синергетика : [сборник] / Г. А. Аванесова [и др.]. — М. : Прогресс-Традиция, 2009. — С. 314–326.
3. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика : монография / Ершова-Бабенко И. В. — Херсон : Гринь Д. С., 2015. — 488 с.
4. Запорожан В. Н. Между добром и злом: нравственное самоопределение человека / В. Н. Запорожан, И. А. Донникова, В. Б. Ханжи. — Одесса : ОНМедУ, 2020. — 264 с.
5. Матурана У. Древо познания. Биологические корни человеческого понимания / Умберто Р. Матурана, Франсиско Х. Варела ; пер. с англ. Ю. А. Данилова. — М. : Прогресс-Традиция, 2001. — 224 с.
6. Ханжи В. Б. Парадигмы времени: от онтологического к антропологическому пониманию : монография / В. Б. Ханжи. — Херсон : Гринь Д. С., 2014. — 360 с.
7. Descombes V. Les Embarras de l'identite / Vincent Descombes. — Paris : Gallimard, 2013. — 282 p.
8. Mitchell M. Complexity: A Guided Tour / M. Mitchell. — Oxford [England] ; New York : Oxford University Press, 2009. — XVI, 349 p. : ill., map.

**Шевченко С. Л.,**  
д. філос. н., професор,  
професор ЗВО кафедри філософії, біоетики та історії медицини,  
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця  
м. Київ, Україна

## **ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ М. БЕРДЯЄВИМ ПРАГМАТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ДУХОВНОГО**

Ставлення до людини як виключно особи раціональної відкидає властиву їй ірраціональну поведінку, зокрема і світоглядні переконання, що ґрунтуються на релігії. Втім безальтернативне опертя на наукові докази, формальну і неформальну логіку, лінгвістику, відмежування від психологічно забарвлених знань аналітичною філософією не вирішує реальних екзистенціальних викликів, які постають перед людством. Міркування про суб'єктивний характер досвіду, про неможливість вираження за допомогою мови наших відчуттів, сприйнятів тощо стали «каменем спотикання» в аналітичній філософії. Тобто «вибираючи щось одне, ми втрачаємо інше». В руслі екзистенціальної традиції про неоднозначність філософії прагматизму писав і М. Бердяєв, називаючи сучасну добу – «добою дегуманізації та занепаду духовності» й заперечуючи формальний аналіз історії чи людської поведінки, тому що немає теорії загальної раціональності.

Оцінка М. Бердяєвим прагматизму доволі неоднозначна. Для М. Бердяєва близькою є саме екзистенціальна філософія, а не філософія життя чи філософія прагматизму. Він не позиціонує себе як релятивіста чи прагматика. Його спроби побудувати філософію поза логічною, онтологічною та етичною владою «загального» над індивідуальним погано розуміється і викликає здивування. Мислитель пояснює це своєю слабкою здатністю розвивати власні думки та дискурсивно їх доводити. Втім він переконаний, що всі засади філософії потребують перегляду в екзистенціальному руслі. Така необхідність, на думку М. Бердяєва, має важливі соціальні наслідки, але ще більші наслідки релігійні та моральні. І такий тип філософії, як доводить мислитель, абсолютно помилково було б поєднувати з філософією прагматизму або з філософією життя. Такий тип філософії можливий завдяки персоналістичній революції, якої, на думку М. Бердяєва, по-справжньому ще не було у світі. Коли вона відбудеться – це означатиме повалення влади об'єктивації, руйнування природної необхідності, звільнення суб'єктів-особистостей, прорив до іншого світу, світу духовного. Порівняно з цією революцією, як наполягає мислитель, незначні всі революції, що відбувалися у світі. Для М. Бердяєва справжня

філософія є завжди особистою філософією, пов'язаною з власним інтеріоризованим досвідом, де суб'єкт філософського пізнання екзистенціальний. Це дозволяло М. Бердяєву стверджувати, що його філософія була більш екзистенціальною, ніж філософія М. Гайдеггера чи К. Ясперса [1].

Знаходить М. Бердяєв і позитивний сенс в ідеях прагматизму. Він вважає, що можна ставитися критично до окремих проявів прагматизму, але важко заперечувати прагматичну природу науки загалом, її життєво-корисливий, біологічний характер [2].

У праці «Філософія свободи» М. Бердяєв визнає – хоч він і не є прибічником прагматизму, але вважає, що його значення велике. Адже прагматизм знаменує собою кризу абстрактного ідеалу знання, кризу гносеології, кризу раціоналізму та інтелектуалізму, повернення до знання, включеного у життєву повноту. Прагматизм, на думку М. Бердяєва, відмовляється від абстрактно-раціоналістичних критеріїв знання, від інтелектуалістичної гносеології. А тому прагматизм виступає симптомом кризи наукової філософії. Хоч прагматизм науковий намагаються перенести у філософію і тим самим по-новому зробити філософію наукоподібною, втім нераціоналістична концепція науки призводить до нераціоналістичної концепції філософії. І, зрештою, як доводить М. Бердяєв, прагматизм англосаксонський вимагає лише більше образних форм пристосування до світової даності, необхідності. Так створюється дуже квола філософія і заперечується її творчий характер. І навіть інтуїтивізм А. Бергсона, на протигагу прагматизму англосаксонського, завжди позитивно-утилітарного спрямування, на думку М. Бердяєва, не зміг трансформуватися у філософію свободи [3].

Криза, як вважає М. Бердяєв, охопила усю сучасну філософію (в якій цілісний образ людини зникає й розмивається поняття «істини»), мораль (розповсюдження нігілізму та альтруїзму), політику (її цінності переважають над іншими цінностями в державах). З одного боку, існування не може бути об'єктом пізнання, а з іншого, – об'єктивація означає відчуження, знеособлення, втрату свободи, підпорядкування загальному, пізнання через поняття. Вся історія філософської думки, на думку М. Бердяєва, стояла під знаком об'єктивації, хоча це виражалось в різних типах філософії. Емпіризм також стояв під знаком об'єктивації, як і крайня форма раціоналізму. Цю об'єктивацію М. Бердяєв прослідковує і в нових формах прагматизму і філософії життя, зокрема в проблемі визначення критеріїв істини.

XX сторіччя, на думку М. Бердяєва, загостило кризу ідеї Істини. Прагматизм у філософії та наука запропонували критерій Істини, який ставить під сумнів саме існування Істини, замінюючи її користю та пристосуванням до умов життя. «Прагматизм хоче визнавати Істиною те, що корисне та плідне для людини і сприяє зростанню сили її життя. Але

він не зауважує, що по суті передбачає старий критерій істини як відповідність реальності. Корисним і плідним виявляється те, що відповідає реальності, невідповідність реальності для життя шкідлива і безплідна” [4, с. 27].

Начебто захищається творчий характер пізнання, розмірковує М. Бердяєв, але насправді цього творчого характеру немає, як не було і в старому ідеалізмі. «Прагматизм надто оптимістичний і не бачить трагічної долі Істини у світі. І тут головна помилка та брехня цього напрямку думки. Насправді існує прагматизм брехні, брехня буває дуже корисна для організації життя, і це брехня відіграє величезну роль в історії. Соціально корисну брехню дуже цінували керівники людських товариств, для цього створювалися міфи, консервативні та революційні, релігійні, національні та соціальні, і вони проголошувалися Істиною, іноді навіть науково обґрунтованою Істиною. Прибічники прагматизму дуже легко сприймають за Істину корисну брехню. Ілюзії свідомості відіграють напрочуд реальну роль в житті людських суспільств, вони часто є дуже потужними реальностями. Людські хвилювання та емоції, набуваючи колективного характеру, створюють реальності, що тиранічно пригнічують людське життя. Звільнення від цього тиранічного гніту прагматично корисної брехні завжди означає спалах у людині іншої, вищої Істини, яка може бути зовсім не корисною. Людина покликана звільнитися від незліченної кількості релігійних та соціальних ілюзій, реакційних та прогресивних. Навіть у науковому знанні наявні корисні ілюзії, які потім долаються. Існує вічний трагічний конфлікт між Істиною та користю, зиском. Очищена, тобто Істина, що творчо здобула позаземне світло, може бути не тільки не корисною, але навіть небезпечною для облаштованого світу. Бажання чистої, нічим не прикрашеної, навіть сумної Істини є прагненням божественного. Чиста, неспотворена і ні до чого не пристосована Істина християнства могла б виявитися дуже небезпечною для існування світу, для земних суспільств і цивілізацій, вона могла б бути вогнем, що поглинає, отриманим з неба. Але ця Істина, що відкривається зверху, була прагматично пристосована до інтересів новостворених суспільств та церков. Прагматично корисна Істина, плідна для зростання сили у цьому світі, завжди пов'язана зі страхом ослаблення та загибелі, з загрозою з боку панівних у світі сил. Проблема співвідношення Істини та страху – дуже важлива проблема. Здобування Істини передбачає безстрашність, перемогу над страхом, який принижує та пригнічує людину. Світ охоплений страхом, що нагадує *terror antiquus* (первісний жах). Прагматизм за своїм принципом не перемагає страху перед силами світу, він повинен допустити лише Істину, підпорядковану смертоносному потоку часу, він не може допустити вічної Істини. Але Істина є голосом вічності в часі, є променем світла в цьому світі. Істина вища за світ, вона судить світ, вона судить і одкровення, оскільки воно пристосоване до світу. Немає релігії вищої за

Істину. Це було вульгаризоване теософією. Але релігійне одкровення має бути одкровенням Істини, позаземним світлом, що пронизує темряву світу, позаземною свободою, що звільняє від рабства світу. Для світу Істина не користь, а найвища цінність, яку не можна розуміти лише ідеалістично” [4, с. 28 – 29].

«Прагматизм залишається частково вірним для позитивних наук, для істин, а не для Істини, але й у цій галузі це не цілком і не остаточно правильно. Наука робить відкриття, які можуть бути не корисні, а згубні для світу, наприклад експерименти із розщеплення атома, що по суті означає розкладання космосу, в непорушність якого занадто вірили”, – зауважує мислитель [4, с.30].

Отже, переконаність М. Бердяєва у тому, що необхідно не пояснювати світ, а змінити його, насамперед внутрішньо, в духовному сенсі, змінивши себе, виступає лейтмотивом і його критичного сприйняття та оцінки філософії прагматизму. Об’єктивації, доцільності, корисності, зиску та практичності останнього М. Бердяєв протиставляє суб’єктивний досвід, свободу, творчість, Істину як найвищу цінність. Його заклики до здійснення революції в сферах моралі та релігії свідчать про приналежність мислителя до когорти тих філософів та теологів, які готували та передбачали ціннісну та релігійну реформацію у наш час.

### Література:

1. Бердяев Н.А. Самопознание. – М.: «Книга”, 1991. – 448 с.
2. Бердяев Н. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. – М., 1916. – 358 с. – URL: <http://psylib.org.ua/books/berdn01/index.htm>
3. Бердяев Н. А. Философия свободы / Бердяев Н. А. Сочинения. – М.: «Раритет”, 1994. – С. 11 – 244.
4. Бердяев Н. А. Истина и откровение. Прологомены к критике Откровения. – СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1996. – 384 с.

**Школьнікова Т.Ю.,**  
к. іст. н.,  
доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук  
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова  
м. Вінниця, Україна

## **ВПЛИВ СТРАХУ НА СВІДОМІСТЬ ТА ПІДСВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ**

«Душа схожа на скляний світильник,  
а знання є світло, що дає вогонь,  
а мудрість Бога – олія.  
Якщо він (світильник) горить – ти живий,  
\якщо він потух – ти мертвий»  
Авіценна

Людина – це унікальна частинка природи, сформована суспільством. Складовою філософського питання про буття людини – постає питання про її особистість. На думку вчених, серед найглибших і найважливіших потреб особистості є спілкування, міжособистісні стосунки, творчість (як приклад). На самоті людина не вижила б. Все те, чого людина потребує, вона отримує лише завдяки суспільству та спілкуванню. Однією з важливих цілей людини, що ґрунтується на глибоких емоціях, гарантована стабільність і безпека існування, жага до пізнання, засвоєння буття. Все, що несе загрозу та небезпеку людині, викликає страх.

Ще з давніх часів, де сформувались зачатки філософського пізнання буття, свій початок бере розвиток фундаментальних наук. Яскравим представником філософської думки X-XI ст. є видатний лікар Абу-Алі Ібн-Сіна (Авіценна – латинізована версія його імені). Своїм знанням був переважно зобов'язаний самоосвіті, багато читав, захоплювався книгами з медицини. У короткий час мистецтво в цій галузі досягло таких меж, що поважні лікарі того часу стали приходити за порадою. Це додало впевненості у своєму виборі професії, тому незабаром він зайнявся практикою лікування. Відомий, як різнобічний мислитель, він сам будував астрономічні прилади та проводив спостереження. Став засновником науки про старість – геронтології. Його спадщина налічує понад 100 книг таких, як «Поема про медицину», «Трактат про пульс», «Книга зцілення», «О досягненні щастя», в яких викладено погляди в галузі філософії, політики, лікування та інше. Його погляди у сфері антропології, дають відповіді на безліч питань, що пов'язані з пізнанням сутності людини.

Також, Авіценна одним із перших почав розглядати питання впливу страху на психофізіологічну сутність людини. У своїй роботі «Канон лікарської науки» він розповідав про залежність людської душі від мозку. Страх – емоція, що виникає через відчуття небезпеки. Страх характерний

для людей і для тварин. Так, багато видів ссавців бояться блискавки, грози та грому, нових незнайомих предметів, запахів. Чарльз Дарвін у книзі «Емоції людей і тварин» зазначав, що емоція страху проявляється у всіх близьких родинних видів. Проте, на відміну від приматів, люди бояться як реальних, так і уявних загроз.

Ці знання дають можливість умовно поділити страх на свідомий та підсвідомий, в залежності від впливу на мозок людини. Свідомість знаходиться у корі головного мозку людини тоді, як підсвідомістю керують підкіркові центри, тому все здійснюється автоматично. У корі ж головного мозку відбуваються інтегрально-аналітичні процеси, що змушують людину діяти осмислено. Яскравим прикладом впливу страху на свідомість та підсвідомість роботи головного мозку у стресовій ситуації, може стати один з дослідів, поставлених Авіценною на тваринах. Доводячи, що страх на підсвідомому рівні має вкрай негативні наслідки для живого організму, він брав двох баранів і перед кожним клав багато різноманітної їжі. Тільки неподалік від одного з них, він прив'язував вовка. Мотузка прив'язана до вовка ледь не доставала до місця де була їжа для барана. І хоча всі зусилля вовка схопити барана були безрезультатними, страх барана зробив свою справу. Спочатку у тварини став зникати апетит, потім він переставав рухатися, пізніше повністю зникав апетит і згодом баран вмирав від виснаження. Таким чином, страх був спрямований на джерело небезпеки, яке може бути як дійсним, так і уявним. Отже, з одного боку страх – базова емоція, яка допомагає уникнути небезпеки, з іншого боку – виникає напруга, хронічний стрес, тривога, паніка та навіть смерть (недаремно існує вислів «смертельний страх»).

Страх складається з двох основних складових: фізіологічних та емоційних реакцій. Розберемо, як природа страху впливає на організм людини.

Фізіологічні симптоми впливу страху на організм людини:

- 1) М'язова напруга по всьому тілу, судоми
- 2) Тілесний біль, ломота
- 3) Холодний піт
- 4) Прискорене серцебиття, дихання частішає і стає поверхневим
- 5) Тремтіння, задишка
- 6) Розширення зіниць
- 7) Бліда шкіра, або навпаки обличчя червоніє
- 8) Проблеми зі сном, або безсоння
- 9) Проблеми з шлунком, нудота, діарея
- 10) Різкі коливання апетиту, або повна відсутність апетиту
- 11) Підвищується рівень цукру в крові
- 12) Розумова напруга/зосередженість, ступор
- 13) Здатність/Нездатність швидко реагувати на події



Ціль цих тілесних реакцій у тому, щоб підготувати людину до боротьби за життя або навпаки, втекти від загрози.

Емоційні реакції впливу страху:

- 1) Гнів
- 2) Тривога
- 3) Сльози
- 4) Занепокоєння
- 5) Агресія
- 6) Крик

Емоційна реакція на страх індивідуальна для кожної людини, іноді її досить важко передбачити. Вчені також довели, що існують відмінності в тому, як люди виражають страх у різних культурах, ситуаціях і навіть у межах однієї ситуації.

При цьому однозначного трактування, яке пояснює, що таке страх, у вчених немає. Американський психолог Вільям Джеймс називав страх базовим інстинктом і однією із семи найсильніших емоцій. Зігмунд Фрейд вважав страх афективним станом очікування будь-якої небезпеки. Страх перед чимось конкретним він називав острахом, а патологічний страх – фобією (надзвичайний рівень страху, нав'язливий). Фобії перетворюють звичайну реакцію страху на невідконтрольну. Серед найпоширеніших фобій у людей: страх павуків і змій, страх висоти, грому, блискавки, страх ін'єкцій, публічних виступів, закритих просторів. Американський психолог Керрол Ізард стверджував, що страх виявляє себе як занепокоєння чи тривожне передчуття та є однією з найнебезпечніших емоцій, що може довести людину до смерті.

Сучасна людина не здобула бажаної внутрішньої свободи, щоб реалізувати особистий потенціал, емоційні, інтелектуальні та чуттєві здібності. Незалежність та свобода принесла людині сенс його існування, але в той же час пробудила в нього почуття страху за своє майбутнє, тривоги та безсилля щось змінити.

За словами Митрополита Київського і всієї України Епіфанія: «Буває страх правдивий і неправдивий, той, який зупиняє нас від шкідливих, згубних наслідків і той, який просто зв'язує нашу волю, паралізує, мучить. Про різного роду страхи існує багато досліджень, окремі види страху, фобії, навіть мають свої власні наукові найменування. Острах може бути пов'язаний як з матеріальним, так і з духовним виміром життя людини. Хтось боїться зробити перший крок, щоби змінити життя на краще, багато чоловіків та жінок бояться брати на себе відповідальність та народжувати дітей, у молоді від недавнього часу з'явився страх живого спілкування, особистої зустрічі та страх бути собою. Хтось переживав страх невиліковної хвороби чи навіть смерті. Вочевидь, що ви особисто переживали свій власний страх, тому знаєте, що це за відчуття. Для того, щоб допомогти нам перемогти неправдивий страх, варто покласти надію

на Бога, Який нагадує нам словами з Писання: «Не бійся, тільки віруй» (Лк. 8: 50). Ці слова змінили долі мільйонів людей, їх почула жінка, яка зцілилася від невиліковної хвороби (Лк. 8: 48) і начальник синагоги Іаїр, доньку, якого воскресив Господь (Мк. 5: 41). Господь змінює людей і сьогодні та до кожного із нас словами зі Священного Писання говорить: «Не бійся, бо Я з тобою; не знічуйся, бо Я Бог твій; Я зміцню тебе, і допоможу тобі, і підтримаю тебе правицею правди Моєї» (Іс. 41: 10). Отже, єдиний страх, який дійсно потрібно мати, як сторожа і охоронця від згубних наслідків – це страх чинити зло, ... заподіяти шкоду ближнім». Особливої уваги заслуговує аспект проблеми виховання особистості, що впливає на духовний розвиток, соціалізацію та становлення. Феномен страху діє безпосередньо на особистість, відносини з оточуючим світом та соціальним середовищем, на самопочуття людини (як фізичне так і духовне). Ми постійно живемо якимись страхами, і часто ці страхи вигадуємо самостійно. В усі часи проблема страху та його вплив на свідомість та підсвідомість людини була важливою, але наразі є надзвичайно актуальною. Сьогодні, в період трансформації суспільства, коли разом із позитивними процесами, відбувається руйнація загальнолюдських моральних норм та матеріальних цінностей, які в свою чергу ведуть до деградації суспільства, до подвійних життєвих стандартів та принципів, процвітає лицемірство, штучність у стосунках, що призводить до відчуття постійного підсвідомого страху.

Страх – це ілюзія, яка будує власну самостійну реальність. Дуже часто ми її сприймаємо за справжню реальність. Страх керує нами, він рятує нам життя, оберігаючи від ризикових вчинків, а відтак він впливає і на нашу подальшу долю. Найчастіше саме страх робить з нами дивовижні речі. Це змушує нас плакати, сміятись, змінюватись, підкорятись та соромитись, любити та ненавидіти. Які тільки абсурдні рішення не приходять до нас під впливом страху.

Умовно страхи можна поділити на кілька груп:

1) Вроджені страхи – це страх, який дозволяє людині заздалегідь знати про небезпеку, що насувається. Ми народжуємося з двома вродженими страхами: острахом падіння і острахом гучних звуків. У давнину страх був запорукою виживання. Наприклад, страх хижаків, темряви, грози, стихії. Причини цих страхів криються в підсвідомості кожного з нас і усунути їх дуже складно.

2) Придбані страхи – такі страхи зазвичай розвиваються протягом життя людини і можуть бути результатом негативного досвіду пов'язаним з певним об'єктом, подією або ситуацією, що викликає страх. Наприклад, страх автомобілів, що може виникнути через попадання в аварію.

3) Уявні страхи – пов'язані з тим, з чим людина ніколи не стикалася, але чула від інших.

Для успішного вивчення таємниць людини та розвитку особистості у соціальному середовищі вкрай необхідні подальші дослідження. Критично аналізувати феномен страху за допомогою теоретичних та емпіричних праць вітчизняних та зарубіжних вчених, для подальшого їх використання на практиці життя. Актуальним зараз стають і питання про нову систему моральних цінностей. Вектор страху постійно змінюється: страх, спрямований на зовнішній світ (страх тероризму та терактів, стихійні лиха), на внутрішній світ людини (страх перед владою, загальною невизначеністю: фінансовою, правовою, соціальною), по відношенню до себе (неповага з боку сім'ї, друзів, відсутність самоповаги). У багатьох ситуаціях страх є нормальним та здоровим. Страх – це захисна реакція організму, адже саме обережність є основою виживання. Він попереджає про загрозу, що наближається, і допомагає утримати нас від потрапляння в небезпечні ситуації. Людина, яка не вміє плавати, не піде глибоко у воду через свідомий страх потонути. Підсвідомий страх також допомагає нам реагувати на небезпеку, не замислюючись про це, допомагає зосередити увагу та мобілізувати сили. Наприклад, якщо назустріч нам їде машина, підсвідомий страх може змусити нас відстрибнути з дороги і врятувати собі життя.

Страх – одне із найзагальніших понять, яким можна визначити сутність початку ХХІ століття. Події теперішнього століття свідчать про те, що відчуття страху є глобальним. Людство одержало нові страхи, що були невідомими в попередні епохи. Динаміка сучасного страху стала розгалуженою та різнобарвною. Головну роль маніпуляції у соціальному середовищі становить саме успішна маніпуляція страхами, щоб одержати потрібний результат. І це є дієвим засобом щоб «вимкнути» здоровий глузд та підкорятись своїм страхам. Вражена людина легко піддається навіюванню та вірить у будь-який запропонований їй варіант. Страх обмежує свободу людини, робить її пасивною, спотворює і навіть звужує її сприйняття того, що відбувається. І якщо такий страх виникає знову і знову, жити повноцінним життям стає неможливо. Необґрунтований страх може завдавати абсолютної шкоди, стаючи серйозною психологічною перешкодою у житті. З такими страхами треба вчитись боротись. Можна спробувати впоратися із почуттям занепокоєння самостійно за допомогою конкретних дій. Наприклад, намагатись визнати свій страх та контролювати його, перестати себе засуджувати, отримати підтримку близьких людей, почати займатись дихальними практиками, йогою, медитацією.

Отже, життя людини та суспільства у цілому постійно супроводжується низкою психоемоційних переживань. Почуття та розум виступають як самостійні та незалежні один від одного процеси, а емоції і почуття є відображенням буденності в людській свідомості. Науковцями відокремлюються різні за змістом, формою та перебігом відчуття страху,

які у свою чергу по різному впливають на організм людини. Неоціненним у розвиток психоемоційного знання є внесок філософа та лікаря Авіценни. Не менш важливу увагу він приділяв ментальним здібностям людини, пояснював природу їхнього функціонування. Вклад Авіценни у науку є вагомим не лише в теоретичному плані, а й в практичному значенні.

### Література:

1. Деніел Гоулман, Річард Девідсон. Нове Я. Вплив медитації на свідомість, тіло й мозок – Київ : «Наш формат», 2019. – 264 с.
2. Джо Диспенза. Керуй своєю підсвідомістю – Видавництво : BookChef, 2020. – 368 с.
3. Стівен Гаес. Звільнений розум. Як стати психологічно гнучким і перемогти Внутрішнього Диктатора. – Видавництво : Yakaboo Publishing, 2022. – 496 с.
4. Таранов П.С. 120 філософів: Життя. Доля. Учення. Думки: Універсальний аналітичний довідник з історії філософії: У 2 т. – Сімферополь : «Реноме», 2005. – Т. 1. – 704 с.
5. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: [монографія] / Сергій Михайлович Томчук, Михайло Іванович Томчук. – Вінниця : КВНЗ «ВАНО», 2018. – 200 с.
6. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В.Б. Шапар, В.О. Олефір, А.С. Куфлієвський, Б.І. Фурманець та ін. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.

**Ямчук П.М.**, д.філос.н., професор,  
професор ЗВО кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін  
Уманського національного університету садівництва,  
академік НАН ВО України

**ДУХОВНО-ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ  
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ Й БУТТЯ  
В КОНТЕКСТІ РЕАЛЬНОСТІ XXI СТОЛІТТЯ  
(ідеї В'ячеслава Липинського, Дмитра Дорошенка,  
Василя Симоненка)**

Україно, ти моя молитва,  
Ти моя розпука вікова...  
Громотить над світом люта битва  
За твоє життя, твої права.  
Василь Симоненко [1, С.185]

В часи відродження концептуальних засад буття та законодавчого устрою Української Держави, а отже – в епоху відродження успадкованих від Володимирових принципів буття й організації суспільного та ясно пов'язаного з ним державного устрою України, в еру відродження філософії вітчизняного державництва й традиційно-звичаєвого творення, автор класичної для вітчизняної хліборобсько-консервативної філософії, праці «Листи до братів-хліборобів», а відтак – для розуміння самої сутності трансцендентального феномену українства В'ячеслав Липинський наголошував: «пам'ятаймо, що в природі тільки гнучку лозу і пустопорожню бузину швидко жене вгору. Дуб росте поволі і з великим трудом. І коли ідея наша має дійсно сотворити трівку силу нашої Нації і Держави, то вона мусить розвиватись по тяжкій лінії найбільшого опору». (перша письмівка В. Липинського, друга – наша. П.Я) [2, С.109]

Великий мислитель мав очевидну рацію, уподібнюючи повільне, а багатьом і нині здається, надміру уповільнене зростання національної державності з повільним зростанням дубу. Найміцнішої з відомих, принаймні на теренах Європи, рослин. Як співається у Державному Славні України, «воріженьки», що зазіхають на українську духовно-національну ідентичність та на традиції вітчизняного державотворення та законотворення зникнуть як «роса на сонці». Втім, на відміну від роси, яка неминуче зникає на початку кожної доби від перших променів сонця, дуб не лише не зникає, витримуючи сприятливі й несприятливі повіи століть, а від сонячного проміння та різних, важких і легших, випробувань лише міцнішає. Тому філософська метафора В'ячеслава Липинського, вочевидь, містить пряме й вглиблене посилення на антитезу між тимчасовістю, яка лише «пустопорожню бузину швидко жене вгору» та сприяє «гнучкій лозі» й «дубом», який, навпаки, «росте поволі і з великим трудом». При згадці про «гнучку лозу» в пам'яті мимоволі зринає геніальна Шевченкова

саркастична метафора «Кирпо-Гнучкошиєнки», явлена в часи тотального закріпачення української цивілізаційної одиниці. Втім, після 24 лютого 2022 року в Україні їх залишився нікчемний відсоток.

Коли міркуємо про трагічну дійсність сьогодення, спадають на думку інші пророчі слова: «коли ідея наша має дійсно сотворити трівку силу нашої Нації і Держави, то вона мусить розвиватись по тяжкій лінії найбільшого опору». В'ячеслав Липинський, добре знаючи не лише українську історію, а й притаманні націям-хижакам поняття історичного буття, коли сильний буттєво прагне знищити слабшого від нього так само в буттєво-минушому сенсі, тим не менше, констатує що українці «мусять розвиватися «по тяжкій лінії найбільшого опору». Але – розвиватись, а не загинути навіки. Такої сумно-сумнівної перспективи християнський мислитель для Володимиром хрещеної Руси-України не передбачає. Опір загарбникам, навіть Опір найважчий має переможну перспективу. Саме з цього Опору і народиться «трівка сила нашої Нації і Держави».

Також, з огляду на означений вище світоглядний контекст, слід вияснити та належним чином осмислити двоєдність «гнучка лоза і пустопорожня бузина» крізь призму усвідомлення хибності нав'язаних ззовні українцям ідеологем та симулякрів. Хліборобське, іманентно християнське світобачення українського консерватизму завжди долатиме власною причетністю до одвічних, ще від доби Трипілля успадкованих, джерел «гнучку лозу і пустопорожню бузину» тоталітарних ідеологій. Більшовизму і нацизму зосібна. Українське ХХ століття, ціною неймовірних жертвних втрат, це ясно довело. Нині, у ХХІ столітті, цю одвічну Істину повсякчас жертовно-пасіонарною силою доводять українські Воїни і вся Україна.

З іманентно державотворчої української хліборобської, та нерозривно пов'язаної з нею лицарсько-козацької пасіонарної філософії, де дух, думка, а отже – буття особистості, суспільства і національної держави, підпорядковані предками у мріях, діях і помислах не загарбанню чужого, а збереженню, творенню та примноженню власним трудом свого, надбаного пращурами, близькими і далекими, виходив у своїй системі осмислення засад українства і знаковий громадський, а в часи постання Української держави під проводом гетьмана Павла Скоропадського державний діяч, міністр закордонних справ, визначний історик і мислитель Дмитро Дорошенко. Ще в юному віці, на початку свого усвідомленого осягнення феномену українства, подорожуючи Україною, вчений був вражений наступним історичним фактом, який, як впливає з його подальшого діаріуша й духовно-інтелектуальної біографії, став одним із наріжних світоглядно-формуючих чинників усього його подальшого життя: «Оглянули ми острів Волицю, де 300 козаків, оточені ворогами, не захотіли піддатись, билися до останнього, і коли залишився останній живий козак, то й той не схотів піддатись – хоч йому обіцяв життя сам

король, який прибіг подивитись на цю дивовижу, - і теж поклав свою голову, але не посоромив козацької слави». (письмівка усюди наша П.Я.)[3, С.158]

Пасіонарність героїв описаної Дмитром Дорошенком історичної картини, де, попри очевидну збройну перевагу ворогів перемагає Дух, втілений у зримих історичних особистостях українського козацтва, слід усвідомити саме тим, хто наміряється й намірятиметься здолати нездоланне. «Плоть ничтоже, Дух животворящ» - наголошував український філософ світового значення, що його 300-ліття відзначаємо цього року. Українська пасіонарність (невипадково ж Павло Алепський назвав свою книгу – враження про подорож Україною барокового XVII століття «Україна –земля козаків») полягає й у тому, що король держави з якою тривав на той час збройний конфлікт прийшов до козацького стану, щоби «подивитись на цю дивовижу», а ясніше кажучи, на велич козацької пасіонарної звитяги.

Окремо наголосимо, що це був християнський король християнської держави. Від тих, хто по-фарисейському прикривається Істиною Святого Письма чинячи вбивства, руйнування, горе і смерть безневинним такої пошани до українських звитяжців-пасіонаріїв чекати, ясна річ, не доводиться. Втім, український духовно-трансцендентальний феномен – на правду невичерпний.

Зі всебічного осмислення цього багатовимірного чинника, слід завжди виходити, коли екстраполюємо філософему В'ячеслава Липинського про Українську державу та націю як феномени, на минуле, нинішнє й прийдешнє. Нині, вже в XXI столітті, в III Тисячолітті від Різдва Христового, в еру глобальних інформаційних соціальних комунікацій та всеосяжного прогресу в сфері високих технологій знову з'явилася кривава людоджерна ідеологія. Здавалося би, після пережитих двох світових воєн, після численних геноцидів та етноцидів – від українських Голодоморів 1921-22, і, особливо – 1932-33 років, які стратегічно нищили генофонд української нації необхідно зробити цілком очевидний висновок: «Ніколи знову». Але в глобальному шкільному класі, де вивчають уроки світової історії є не лише відмінники й ті, хто навчається хоча би на «задовільно». У цьому класі є запеклі двієчники, які свідомо й принципово пишуться тим, що їх «історія вчить лише тому, що нічого не вчить». Але Історія навчає і їх. І саме у тих формах і тими засобами, які вони обрали для упокорення своїх безневинних жертв. «Бог палицею не карає» - мовить українська народна мудрість.

Підсумовуючи сказане Жертовне подвижництво трансцендентального українського козацтва (від середньовічно-барокових до новітніх часів) в обороні теренів власної країни та тисячоліттями сущого в ній народу дорівнюють не лише набагато більш відомим нині звитягам античних героїв, а й спонукають до розмислів про українську

пасіонарність як непереможну й всеосяжну силу, що навіть у безнадійних, на перший погляд, умовах не відступає від традицій предків, боронить не самих себе, права й свободи всіх українців, і, масштабніше мовлячи, права і свободи народів усього світу. Право бути самими собою. Опір несприятливим зовнішнім впливам, опір ментально чужим українцям ідеологіям та аксіологічним пріоритетам, опір впродовж багатьох століть тим, що нав'язуються чужинцями, симулякрам морально-етичних правил суспільного поведіння є тією очевидною формою захисту не лише власної духовно-національної ідентичності, а й, власне – дієвим способом захисту трансцендентального, всеосяжного права присутності у контексті цивілізації українців. «І мертвих, і живих, і ненароджених».

Василь Симоненко, христоцентричну, а тому й україноцентричну філософему ми визначили епіграфом нашої студії присвятив осмисленню духовно-інтелектуального, а отже буттєвого феномену України геніальну поезію. Ця поезія має промовисту назву-присвяту. «Україні»:

Коли крізь розпач випнутья надії  
І загудуть на вітрі степовім,  
Я тоді твоїм ім'ям радію  
І сумую іменем твоїм

Коли грозює далеч неокрая  
У передгроззі дикім і німім,  
Я твоїм ім'ям благословляю,  
Проклинаю іменем твоїм.

Коли мечами злоба небо крає  
І крушить твою вроду вікову  
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю  
І в твоєму імені живу! [1, С.100]

Осяйний Господом геній нації завжди живе в суголосності епох. І – відповідає на виклики минущості й прийдешності. Василь Симоненко, так само як і вся пасіонарна трансцендентальна Україна живе в 2022 році. Житиме й надалі.

### Література:

1. Симоненко В. Берег чекань. «Сучасність». – 1973. – 310 с.
2. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Твори. Архів. Студії. – Київ-Філадельфія. – 1995. – 470 с.
3. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 рр.) . – К.: «Темпора». – 2007. – 272 с.



**Янішевський О.,**  
магістрант ЗВО  
Житомирський державний університет імені Івана Франка  
м. Житомир, Україна

## **ФЕНОМЕН ДОСКОНАЛОСТІ У РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ**

Секуляризація та еkleктизм релігійної свідомості на тлі глобалізаційних процесів зумовлюють трансформацію сучасної релігійної парадигми. Саме тому релігія прагне апелювати до стійких орієнтирів, ідеалів і посилення впливу фундаменталізму як результату віри в необхідність певних традиційних релігійних і культурних засад [1, р. 153]. У пошуках шляхів осягнення одкровення про Бога й людину, християнська антропологія послуговується ключовим поняттям христологічної доктрини «досконалість». У православній теології людина осмислюється як динамічна реальність, яка у процесі становлення духовної особистості визначає своє ставлення до Бога. Людина, створена за образом, покликана досягти подоби Бога, тому її онтологічна місія зводиться до духовного досвіду, який вона набуває у спільному бутті з Богом.

У межах христології формується образ досконалої людини, яка поновлює втрачену єдність Бога та людини через Христа, що дозволяє їй позбутися природної сутності і піднятися до реальності свого існування [2, с. 303]. Ця ідея як довершений акт знаходить повноту власного відображення та розкриття лише в правдивому уявленні про Бога. У християнській традиції осмислення досконалості без тісного взаємозв'язку з доктриною про Бога неможливе, оскільки християнська філософія, онтологія та метафізика побудовані на безапеляційному визнанні і сповіданні Бога не лише як джерело розуму та буття, а й абсолютної досконалості.

У межах катафатичного богослов'я становлення досконалої людини зумовлене осмисленням Об'явлення Бога в Ісусі Христі та призначення людини як Божого образу і багатства її духовного життя. Пізнавши Христа, людина послуговується у повсякденному житті не сформованими нормами, а відносинами з Богом, побудованих на любові та свободі. Такий підхід передбачає оновлення людини, її звільнення від негативних помислів і гріховності шляхом екзистенційних прихованих здатностей у реалізації покликання бути образом і славою Божою. Таке призначення досягається через поєднання власних зусиль і Божественного дару, як «процес, що веде до зміни способу буття людини, визначальних, конститутивних властивостей, предикатів людського існування» [3, с. 162]. Відтак, досконалою людиною є особа, існування якої спрямоване на онтологічну єдність із трансцендентним, що «вибудовуються на основі

відносин із Богом, відповідно до тих, які мають Син з Отцем» [4, с. 56–57]. Людям належить одна природа, представлена багатьма властивостями.

У православній антропології досконалість визначається як здійснення задуму Божого до людини, а повнота реалізації закладених потенцій Божого образу в людині визначається через її уподібнення Творцю. Отже, недосконала людина – це духовно не сформована людина, яка не набула свого доповнення у Богові, а відтак втратила себе, не досягнувши цілковитого олюднення власної сутності. В контексті релігійно-філософської дискурсу феномен досконалості має онтологічне трактування, оскільки можливість вдосконалення є у кожній людині через ідеальний образ абсолютного Бога.

Релігійно-філософська рефлексія концепції досконалості людини в християнській православній традиції є актуальною як з теоретичної, так із соціально-практичної перспектив. Визначальна роль досконалості для подальшої долі людини є засадничим предиктором, що підтверджує важливість і необхідність комплексного філософського вивчення цього феномену та його сутнісних характеристик.

Актуалізація релігієзнавчого осмислення та переоцінки концепції досконалості людини в православній антропології зумовлена також відсутністю чіткої й довершеної системи поглядів на проблематику досконалості людини. Це зумовлює потребу всебічного відображення у релігієзнавчо-філософському дискурсі аналізу генези, еволюції ідейно-ціннісних орієнтирів і духовно-моральних джерел на шляху людини до досконалості, засобів та способів її досягнення, виокремлення найважливіших елементів та аспектів досконалості, експлікації й характеристики станів і процесів, які передують досягненню досконалості. Та, попри очевидність цих проблем, цього досі зроблено не було, що засвідчує актуальність і доцільність вивчення феномену та наукової розробки концепції досконалості людини у контексті православної антропології.

Дослідження феномену та витворення концепції досконалості людини у релігійно-філософському дискурсі необхідно розпочати з виокремлення загальних основ антропологічного дослідження. Формулювання системи поглядів про феномен досконалості людини в антропологічній площині потребує використання відповідної методології, яка формує особливість способу його сприйняття і розуміння, а отже й формулювання цілісної концепції.

Православна антропологія як складова частина теології є однією з богословських дисциплін, яка всебічно вивчає людину як найвищу форму розумного буття, що володіє особливими взаєминами з Богом. Більше того, православна антропологія як наука займається осмисленням усього суцього, оскільки всі форми буття пов'язані зі способом буття людини. Таким чином, питання про людину піднімається до онтологічного рівня.

Людина є не лише мікрокосмосом, а й мікротеосом – доступ до Бога. Особливого значення надавали антропології мислителі християнства, зокрема православ'я, розглядаючи її як одну з передумов богослов'я. У розумінні християнських богословів людина, будучи мікрокосмосом, пізнає світ як макроантропос.

Значення антропології посідає своє чільне місце у православній теології. На головне питання будь-якої релігії: «що потрібно рятувати?», православна сотеріологія, як складова православної антропології, відповідає – «усю людину». В такий спосіб проблема людини стає однією з центральних проблем християнства.

Людина – це не лише цілісне творіння, а й таємниця фізичного, метафізичного та духовного світу. У ній осягається не лише світобудова, а й Бог через богообразність людини. Таким чином, в православному християнстві антропологія як богословська наука стає центром і початком будь-якого пізнавального процесу про людину. До предметного поля православної антропології відноситься, в тому числі, такий аспект буття людини, як її досконалість.

Вивчення феномену досконалості людини зумовлює використання методології як і до іншої частини предметного складу православної антропології. Зокрема, аналіз одкровення про людину, синтез його окремих частин, ідей та положень формуючи цілісне знання про феномен або явище, які торкаються людини, а тому входять до предметного складу православної антропології.

### Література:

1. Sokolovskyi O., Kobetiak A., Melnychuk M., Chaplinska O. Reconstruction of the Religious Paradigm in the Modern Globalized World. WISDOM. 2021. Vol. 18, № 2. P. 153-160.
2. Соколовський О. Христологія: еволюція доктрини : монографія. – Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2018. – 471 с.
3. Хоружий С. Православно-аскетическая антропология и кризис современного человека. – Православное учение о человеке. Избранные статьи. – Москва-Клин : Изд-во «Христианская жизнь», 2004. – С. 160–162.
4. Зізіулас Й. Буття як спілкування. Дослідження особистості і церкви / Й. Зізіулас ; [пер. з англ. В. Верлок, М. Козуб]. – К. : Дух і літера, 2005. – 276 с.

## НАШІ АВТОРИ

1. **Bishenden Polina**, PhD in Education, Kent University, Kent, United Kingdom
2. **Беднарчик Тарас Романович**, к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця,
3. **Беднарчик Мирослава Вікторівна** викладач вищої категорії Вінницького медичного коледжу ім. Д.К. Заболотного м. Вінниця,
4. **Вестімова Карина Владиславівна** Здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Політологія» історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.
5. **Вергелес Костянтин Миколайович**, д.філос.н., професор, професор кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця,
6. **Вергелес Тетяна Михайлівна**, асистент кафедри загальної гігієни та екології Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця,
7. **Власенко Олег Володимирович**, проректор з наукової роботи, д. мед.н., професор, професор кафедри нормальної фізіології Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця,
8. **Волкова Катерина Сергіївна** магістрант 23 Мд- Філософ. групи кафедра філософії та політології історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.
9. **Вороний Дмитро Русланович**, студент 5 курсу 4-б групи медичного факультету Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.
10. **Гаврилянчик Марія Володимирівна** студентка I курсу, медичного факультету №2 Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, Україна.

11. **Гольд Ольга Феліксівна** к.філос.н., Le centre méditerranéen de sociologie, de science politique et d'histoire MESOPOLHIS Дослідниця центру соціології, політики та історії середземномор'я, Мезополис, Екс - **Марсель** університет (Marseille, France) докторантка кафедри політології і філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.
12. **Гончаренко Іван Федорович** к.пед.н., доцент Українська військово-медична академія: заступник начальника академії з морально-психологічного забезпечення м. Київ, Україна.
13. **Горохова Людмила Вікторівна** вчений секретар, к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.
14. **Грек Ірина Миколаївна** асистент кафедри філософських та політичних наук Білоцерківського національного аграрного університету м. Біла Церква, Україна.
15. **Добродум Ольга Вікторівна** д.філос.н., професор, професор професор кафедри журналістики та реклами Державного торговельно-економічного університету м. Київ, Україна.
16. **Додонова Віра Іванівна** д. філос.н., професор, професор кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного університету біотехнологій і природокористування м. Київ, Україна.
17. **Додонов Роман Олександрович** д.філос.н., професор, професор кафедри філософії та релігієзнавства Київського університету імені Бориса Грінченка м. Київ, Україна.
18. **Дроботько Тетяна Олегівна** Здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Політологія» історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.
19. **Ещенко Віталій Іванович** к.мед.н., доцент, начальник навчального відділу Української військово-медичної академії м. Київ, Україна.
20. **Заглада Віктор Миколайович** к.філос.н., доцент кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.

21. **Захарчук Сергій Віталійович** студент 1 курсу фікультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя Державного університету «Житомирська політехніка» м. Житомир, Україна.
22. **Зембицький Євгеній Петрович** магістрант групи 14 Мд-філософія кафедри філософії та політології історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.
23. **Калач Дмитро Михайлович**, к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.
24. **Keller Olga**, PD Dr. habil., Philosophische Fakultät, Seminar für Mittelalterliche Geschichte Eberhard Karls Universität Tübingen Tübingen, Deutschland
25. **Кобетяк Андрій Романович**, к.філос.н., доцент, доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир, Україна.
26. **Колінько Марина Вадимівна**, д.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії та релігієзнавства Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.
27. **Куліш Павло Лаврентійович**, к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.
28. **Куліш Сергій Павлович**, магістрант Вінницького національного технічного університету м. Вінниця, Україна.
29. **Лациба Валерій Павлович** к.іст.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.
30. **Майданевич Леонід Олександрович**, к.філос.н., адвокат, рада адвокатів Вінницької області, викладач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.

31. **Макаров Зоріслав Юрійович**, к.філос.н., старший викладач кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету м. Вінниця, Україна.
32. **Мельник Віктор Мирославович** канд.політ.н., викладач кафедри політології, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, викладач кафедри філософії та суспільних наук, Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова Київ, Вінниця, Україна
33. **Мартинюк Едуард Іванович** к.філос.н., доцент, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету м. Одеса, Україна.
34. **Мельник Людмила Миколаївна** к.політ.н., доцент, доцент кафедри філософських та політичних наук Білоцерківського національного аграрного університету м. Біла Церква, Україна.
35. **Мельничук Вікторія Вікторівна** к.філос.н., доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету м. Житомир, Україна.
36. **Невинна Галина Ярославівна** к.іст.н., доцент, завідувач кафедри політичних наук факультету історії, політології та міжнародних відносин Рівненського державного гуманітарного університету м. Рівне, Україна.
37. **Нікітченко Олена Едуардівна** к.філос.н., доцент, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету м. Одеса, Україна.
38. **Петрушенко Віктор Леонтійович** д.філос.н., професор, професор за запрошенням Львівської православної богословської академії м. Львів, Україна.
39. **Петрушенко Оксана Петрівна** д.філос.н., доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціально-економічних дисциплін Львівського медичного інституту м. Львів, Україна.
40. **Пилипенко Світлана Павлівна**, к.філос.н., доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Київський медичний університет», м. Київ Україна.

41. **Пилипчук Валентина Леонтіївна** к.мед.н., доцент, доцент кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров'я Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.
42. **Повshedна Дарина Вікторівна** студентка Житомирського державного університету ім. Івана Франка м. Житомир, Україна.
43. **Предко Денис Єрофейович** к.філос.н., асистент кафедри загальної психології, факультету психології, Київського національного університету імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна.
44. **Предко Михайло Єрофейович** аспірант кафедри парламентаризму, Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна.
45. **Предко Олена Іллівна** д.філос.н., професор, професор кафедри релігієзнавства філософського факультету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна.
46. **Пустовіт Світлана Віталіївна** д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м.Київ, Україна.
47. **Ратніков Володимир Созонович** д.філос.н., професор, професор кафедри філософії і гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету м. Вінниця, Україна.
48. **Ратушняк Ігор Іванович** старший викладач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.
49. **Савічан Кирило Володимирович** старший викладач кафедри військової терапії Української військово-медичної академії м.Київ, Україна.
50. **Серебреннікова Оксана Анатоліївна** кандидат медичних наук професор, проректор ЗВО з науково-педагогічної та навчальної роботи, Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна



51. **Соколовський Олег Леонідович**, д.філос.н. доцент, доцент кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.
52. **Стрелкова Юлія Олександрівна** к.філос.н., доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Державного університету інфраструктури та технологій м. Київ, Україна.
53. **Труфанова Анна Олександрівна**, аспірантка кафедри теорії, історії держави і права та філософії Донецького національного університету ім. В. Стуса м. Вінниця, Україна.
54. **Трухманова Світлана Леонідівна**, к.іст.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця.
55. **Федотова Вікторія Володимирівна** студентка 3 курсу медичного факультету №1 гр.15-Б Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, Україна
56. **Ханжи Володимир Борисович**, д.філос.н. професор завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету м. Одеса, Україна.
57. **Чубко Наталя Юріївна** студентка Київського університету імені Бориса Грінченка м. Київ, Україна.
58. **Шевченко Сергій Леонідович** д.філос.н., професор, професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця м. Київ, Україна.
59. **Школьнікова Тетяна Юріївна** к.іст.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, Україна.
60. **Ямчук Павло Миколайович** д.філос.н., професор, академік НАН ВО України, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва м. Умань, Україна.
61. **Янішевський Олександр Леонідович** магістрант історичного факультету, спеціальність 033 «Філософія» Житомирського державного університету імені Івана Франка м. Житомир, Україна.





Наукове видання

**ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ТА  
СОЦІАЛЬНО - ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ**

**ІІІ-ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ  
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

**(17 листопада 2022 року)**

**МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ**

*Друкується за авторською редакцією*

Підписано до друку 22.12.2022р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.

Умовних друкованих аркушів 10

Наклад 300 прим.

Зам.№ 2212 від 22.12.2022р.

Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до

Державного реєстру видавців серія ДК №5909 від 18.09.2017 р.

Віддруковано з оригіналу макету замовника в ТОВ «Друк плюс»

м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25, 21027.